

GYOMA FÖLDRAJZI ADOTTSÁGAI A 18.
SZÁZADBAN ;

Gyoma a 18. század korabeli Magyarország határait véve alapul, ideértve Erdélyt is, megközelítőleg az ország középső részén fekvő Békés megyében az egyesült Kőrösök bal partján fekszik. Az első lakosok a 13. század folyamán telepedtek meg ezen a helyen. Budai Ézsaiásnak " Magyarország Historiája " című művében Gyomát úgy említik, mint amelyik község már 1204-ben létezett.¹ Az első lakókat a vidék földrajzi és természeti adottságai vonzották. A Kőrös bővelkedett halban, a folyók mentén elterülő legelők és rétek pedig az állattenyésztésnek kedveztek. A folyókkal, mocsarakkal övezett vidék nem utolsó sorban védelmet is nyújtott lakóinak. A 14. századtól a helység földesurai is ismertek, akik között Gyoma gyakran cserélt gazdát és nem egyszer képezte vita tárgyát.² A helység tehát az egész középkor folyamán lakott volt, ami kétséggel a kedvező földrajzi adottságoknak is köszönhető.

Gyoma 18. századi határának földrajzi és természeti adottságai nem vonatkoztathatók a mai Gyoma határára, mert azóta a folyók szabályozása és 1945 óta a szocialista mezőgazdaságban bevezetett modern agrotechnika alapján változtatta meg a határ jellegét az ember javára.

A 18. századbeli Gyoma felszine sokban különbözött a mai-tól. A szabályozatlan és nem megfelelő védőgátakkal ellátott

I. Harsányi Pál: A gyomai református egyház története. Mezőtur, 1914. 6. old.

2. Dr. Karácsonyi János: Békésvármegye története. Gyula, 1896. II. k. 129-135. old.

folyók kiöntései következtében sok volt a földművelés alá nem vont terület. A határ jelentős részét mocsár borította, ami az ember számára semmi hasznot nem hozott, eltekintve a tőzegtől, ami ezen a vidéken a kiterjedt mocsarak következtében bőven volt és a lakosok számára fő tüzelőül szolgált a szalma és a nád mellett.

Az 1788-ban a Harruckern birtokokról készített térkép Gyoma határát részletesen taglalja.³

szántó: 14 000 hold / I 200 □ /

legelő: 14 500 "

mocsár: 6 328 "

összesen : 34 828 "

A határnak tehát több, mint 18 százalékát mocsár borította. Elszórtan mindenütt voltak lapályos, mocsaras területek, de a legnagyobb a Nagy Poo Sár volt, amely Gyoma és Póhalom között terült el.⁴

A Körös mellett kisebb folyók, u. n. kanálisok szabdalják a határt, mint például a Mirhó, Dancza, Gsergettyü fok, Nagy Iván foka, Isti és Német fokok.⁵ Ezeknek nagy része nyáron és különösen szárazság idején kiszáradtak, de ősszel és tavasszal a Körös áradása idején megteltek vízzel és így mintegy segítettek a határ elárasztásában. Igaz ugyan, hogy az árhullám levonulását is meggyorsították, de a lapályos részeken megrekedt vizet nem tudták visszavezetni.

A folyók áradásai ellen gátak védtek, melyeknek hossza Gyoma

3. B. M. L. Harruckern térkép 1788-ból T. 48.

4. B. M. L. u. o.

5. Békésmegyei Régészeti és Művelődéstörténeti Társulat Évkönyve I4. k. 98. old.

határában 2 720 öl volt.⁶ A gátak karbantartása nehéz feladatot jelentett a jobbágyokra nézve, de sok esetben nem bizonyultak elég erősnek áradások idején. A szántóföld egy részét is gyakran elöntötte az árvíz. Egy 1818-ban keltezett levélben a lakosok véleménye szerint az árvizet a Berettyó okozta általában, mert a turi vizimalom feltartóztatta a vizet és így tovább tartózkodott a víz a gyomai határban, míg a malom után megfelelő esése volt.⁷ Ugyanebben a levélben panaszkodnak a lakosok, hogy a póhalmi urbáriális földjeiket és kaszálóikat elönti az árvíz. Az árvíz mindig nagy csapást jelentett, mert tönkretette vetéseiket, a legelők elöntésével az állatok kisebb helyre szorultak, a kaszálók víz alá kerülésével pedig az állatok téli takarmányellátását nehezítette meg. A lakosok nem egyszer panaszkodtak, hogy " Árvíz idején a marhák megszorulnak a legelésben " ⁸ 1770-ben a lakosok azt panaszolták, hogy " Kaszálni azért nem tudunk, mert a víz ellepi " ⁹ Ugyanitt olvashatjuk, hogy a szántóföld 490 pozyonyi mérő alá való nagyságát az árvíz el szokta önteni.

1816-ban minden addigit felülmuló árvíz pusztított, ami a helységnek hatalmas csapást jelentett.¹⁰ Az árvíz már 1815 nyarán kezdődött és még 1816 nyarán is tartott. Az árvíz elpusztított 374 vontató szénát, 3740 forint értékben, ¹¹ 68 szarvasmarhát, 22 lovat, 2270 juhot, 41 704 forint értékben,

6. Fényes Elek: Magyarország földrajza. Pest, 1837. IV.k.15.old.

7. B.M.L.Gy.k.i: Közigazgatási iratok, 1739-1825 R. 9.

8. B.M.L. u. o. és Polgári peres iratok 1769-1825 R. 2.

9. B.M.L.Gy.k.i: Polgári peres iratok 1769-1825 R. 2.

10. Dr. Karácsonyi János: i. m. II. k. 135. old.

11. B.M.L.Gy.k.i: Közigazgatási iratok 1739-1825 R. 9.

a templomot szintén megrongálta az árviz, amiből 15000 forint kára származott a helységnek.^{I2} Az őszi vetésű búzában a veremben lévő búzában és árpában bekövetkezett károk értéke 10682,30 forint, a gabonában és a borbán keletkezett kárak értéke 37620 forint volt.^{I3} A kár együttes összege 108 746,30 forint volt, ami akkor hatalmas összeget jelentett a helységre nézve. Talán jobban érzékelhető az árviz okozta pusztítás pénzben kifejezett nagysága, ha ahhoz viszonyítjuk, hogy például az 1814/15-ös esztendőre Gyoma hadi- és háziadójának együttes nagysága 7746,56 forint volt.^{I4}

Az árviz veszélyének réme mindig ott lebegett a jobbágy szeme előtt, mert a természet véletlen csapása következtében egyik óráról a másikra nincstelenné válhatott és a feudális terheknek nem tudott eleget tenni, ami viszont könnyen birtokának elvesztésével járt. 1830-ban újból hatalmas árviz pusztított. Az árviz nagyságára jellemző adat, hogy egy gyomai juhászt juhaival és karánjával együtt elseprett.^{I5}

A viznek azonban hasznát is vették. A lakosok az ivóvizet a Kőrösből vették, de ugyanakkor az állatoknak is jó ivóvizet biztosított. Nem utolsó sorban pedig szállításra is használták. A legnagyobb hasznot azonban a halászat jelentette, ami a lakosságnak jelentős táplálékul szolgált.

A felszín másik jellemzője, hogy az erdő csaknem teljesen hiányzott. Az erdő hiánya az egész megyére jellemző volt. Az

I2. B.M.L.Gy.k.i: Közigazgatási iratok 1739-1825 R. 9.

I3. B.M.L.Gy.k.i: u. o.

I4. B.M.L.Gy.k.i: Dicalis conscriptio 1814/15

I5. Pényes Elek: i. m. 15. old.

egyik szentanu 1525-ből úgy számol be a vidékről, amikor Kigyós és Csaba felől a határjeleket jegyezték fel, hogy 20 határjel között csak egy fa akadt, az is vad almafa volt.¹⁶

Gyoma határában sem lehetett egyetlen erdős ligetet sem találni, csupán a Kőrös és a gátak mentén voltak füzesek.

" Sem tűzre, sem épületre való fánk nincsen "-mondták a lakosok 1770-ben.¹⁷ Fényes Elek leírása szerint a fa hiányán úgy segítettek a lakosok, hogy "...A szegényebbek náddal, szalmával, tőzeggel, kóróval pótolnak, a vagyonosabbak pedig tűzifát az Erdőhátról vesznek, honnan azt kasokban szokták a Kőrös segedelmével leereszteni."¹⁸

A szántóföld nagysága 14 000 hold / 1200 □ / volt 1788-ban.¹⁹ Ez a határ össz-nagyságához viszonyítva elég kevés, mintegy 40,2%-a. A mezőgazdaságilag művelhető terület a határnak a felét sem tette ki.

A talaj felszine egyenletes, nincsenek nagyobb dombok, halmok, de alacsony fekvése miatt az esőzések és különösen áradások idején nem lehetett rámenni megművelni és ilyenkor a lakosokat gyakran fenyegette éhség. 1787-ben rendeletben kötelezték a gazdákat, hogy a mult évi esőzések miatt bevetetlenül maradt földeket vessék sürgősen be, hogy az éhséget elkerüljék.²⁰ Fényes Elek azt írja, hogy "...mivel lapályos, sokszor az árvíz a felét is elborítja"²¹

16. Dr. Karácsonyi János: i. m. I. k. 35. old.

17. B.M.L.Gy.k.i: Polgári peres iratok 1769-1825 R. 2.

18. Fényes Elek: i. m. 6. old.

19. B.M.L. Harruckern térkép 1788-ból, T. 48.

20. B.M.L. Currens könyvek, R. 10.

21. Fényes Elek: i. m. 15. old.

A talaj minőségi összetételére is vannak bizonyos adatok. Ezek megegyeznek abban, hogy a szántóföld egy része fekete homok, de többnyire fekete agyag, más része pedig szikes talaj. A legjobb minőségűek a magasabb fekvésű földek voltak, míg az alacsonyabb, lapályosabb területek többnyire szikesek voltak. Az utóbbiak a vizet nehezen eresztették át és ennél fogva sokáig víz alatt voltak, ha végre eltávozott a víz, akkor annyira megkeményedett, hogy a felszántásához hat ökör is éppen hogy elegendő volt." Földje Gyomának annyi, mint hát, a lapályban annyi szék, mint jó. A termő fekete földje két vagy legalább is egy lábnyi. Ezen alul különféle e földnek rétegei, úgy mint fekete-sárga, homokos sárga, kékagyagos, alább, lejjebb kemény, szappanforma, néhol folyó homok. A kékagyagos másfél lábnyi a többi több!²² -olvashatjuk a talaj minőségéről. 1787-ben a földeket összeírták és az összeírásban a birtokok mellett a minőségre is történtek feljegyzések. Több földnél van megemlítve, hogy "szikes" "vizállásos", "a víz rájár", "még be sem volt vetve" stb.²³

A szántóföldek a szállásbeli földeken kívül javarészt a Köröstől délre terültek el, ezek első és második osztályú földek voltak. A Köröstől északra Előhalom és még északabbra Póhalom nevű pusztákon voltak még szántók. Minőségre ezek gyengébbek voltak, a földesur szerint a póhalmi ugart még a harmadosztályuba is alig lehetett besorolni.²⁴

A földek terméshozamára is vannak adatok, amiből a föl-

22.Évk. I4. k. 97. old.

23.B.M.L.Gy.k.i: Földek összeírása 1788-ból, R. 83.

24.B.M.L.Gy.k.i: Harruckern térkép 1788-ból. T. 48.

dek termékenységére lehet következtetni. Egy 1783-ban keltezett jegyzőkönyvben a következőket írják: "Az ugarföldben középszerű esztendőben egy köbölről terem hat köböl, rozs teremhet hét köböl. Szállásbeli szántóföldeken egyszeri szántásban teremhet egy köbölről négy köböl, rozsból öt köböl, árpa és zab hat köböl."²⁵ A földet a 18. század második felében már kezdték kétszer szántani és ez némileg emelte a termésátlagot, kedvező időjárás esetén a mag tizszeresét is megtudták termelni.

Fő mezőgazdasági termények a buza, árpa, zab, köles, len, kender, kisebb mértékben bükköny és a lóhere voltak. A legtöbbet árpából és kétszeres szántású buzából termeltek.²⁶ A buzáról Fényes Elek megjegyzi, hogy "...sikérsége és acélosága miatt becsülik."²⁷ Kukoricatermesztéséről sehol sem tesznek említést, valószínű, hogy nem is termeltek sokat, mert sokkal munkaigényesebb növény, mint a kalászosok és a puha, eső esetén rögtön járhatatlan talaj nehezen tette lehetővé a kukoricaföldek művelését.

Gyümölcsfák, káposztás és egyéb zöldséget termő kertek sem voltak, mert a gyümölcsfák telepítését a fekete, sok helyen agyagos talaj nem tette lehetővé.²⁸ Bár ellenkező adatokat is olvashatunk a Békésvármegyei Régészeti és Művelődéstörténelmi Társulat Évkönyvében. "...gyümölcsfák itt számosak és jók, szép oltások is vannak: alma, körte, szilva,

25.B.M.L.Gy.k.i: Peres jegyzőkönyvek, R. 4.

26.Évk. I4. k. 97. old.

27.Fényes Elek: i. m. 5. old.

28.B.M.L.Gy.k.i:Polgári peres jegyzőkönyvek 1769-1825 R. 2.

meggy, cseresznye, barack stb."²⁹ Ez azonban valószínű, hogy csak a 19. századra, annak is különösen a második felére érvényes, amikor Tessedik munkásságának eredményei jobban elterjedtek.

Sokkal fontosabb volt már a 18. században a szőlőtermelés. A szőlőtermelést a 18. század közepén kezdték Gyomán. Az 1752-es összeírások emlitenek először 22 kapás szőlőt.³⁰ 1780-ban már a szőlőterület elérte a 497 kapás nagyságot és nagyjából e körül maradt a század végéig. Az 1826/27-es összeírásokban azonban már 776 kapás szőlőt találunk.³¹ Több fajta szőlőt termeltek, a bora azonban második klasszisu volt. Évente 1000-2000 akó bor termett, aminek egy részét a helység fogyasztotta el, más részét pedig a ványaiakkal elcserélték nádért.³²

A határ legnagyobb részét, 14 600 holdat /1200 □/ legelő és rét alkotta, ami Gyoma határának 41,8%-t tette ki /lásd I. pld./. Az 1822-es felmérés adataiból a legelő minősége is kitűnik.³³

jóminőségű	:3088 ⁵ / ₈	hold / 1200 □ /
hátas, száraz, szikes	:454 ⁴ / ₈	"
lapályos	:771 ¹ / ₈	"
rossz minőségű	:516 ⁶ / ₈	"
összesen	:20510	"

Ez az óriási legelő az állattenyésztés számára hatalmas lehe-

29.Évk. I4. k. 97. old.

30.B.M.L. Deudáliskori iratok, R. 2.

31.B.M.L. Dicalis conscriptio 1780/81.

32.Évk. I4. k. 97. old.

33.B.M.L.Gy.k.i: Urbéri peres iratok 1818-1847. R. I.

tőségeket jelentett. A legnagyobb kiterjedésű legelők a Kőrös jobb és bal partján feküdtek, továbbá Póhalmon és az egei pusztán. 1770-ben a lakosok elégedettek a legelő nagyságával " Minden néven nevezendő, mind bejáró, és igás, mind pedig gulyabéli marháinknak és méneslovainknak elegendő legelő van részint a gyomai és egei, rész szerint pedig a póhalmi földön. " ³⁴ Az árvíz idején azonban a nagy kiterjedésű legelő sem volt elegendő. 1801-ben panaszkodtak a lakosok, hogy az árvíz földjeiket annyira elborította, hogy némely szigeteket kivéve a sík viznél egyebet rajta látni nem lehet. Az árvíz elborította a legelőket is és a marháikat, lovaikat nem tudták legeltetni. A falu közössége úgy egyeztet meg, hogy a póhalmi földet a juhoktól eltiltják, hogy oda hajtsák ki lovaikat és teheneiket. Bodvai István, Kovács Márton és Bus Péter juhos gazdák azonban kivonták magukat a "...közönséges megegyezés " ³⁵ alól és juhaikat továbbra is oda hajtották. A lakosok kétségbeesetten panaszkodtak a bírónak: "... ha azon kevés mezőnket két-három engedetlen és a közönséges jó végzés ellen magát megmakacsoló s előljáróinak jó szándékából származott parancsolatjukat semmibe sem vevő emberek mostan ő juhaikkal, abban csak egyedül a maguk hasznát nézve, nem pedig a közönséges hasznot nézván, azt nőni nem engedvén elprédáltatják, hová tegyük mi vonó marháinkat, melyekkel kelletik minékünk mindenféle szolgálatokat teljesíteni. " ³⁶

34. B.M.L.Gy.k.i: Polgári peres iratok 1769-1825. R. 2.

35. B.M.L.Gy.k.i: Birói feljegyzések 1801-1804. R. 47.

36. B.M.L.Gy.k.i: u. o.

Az idézet bizonyos társadalmi problémára is fényt derít, miszerint a gazdagparaszság, akik nagyobb állatvagyonnal rendelkeztek, nyíltan szembehelyezkedtek a földközösség akaratával, még az előljárók parancsával is, semmibe véve a kevésbé tehető lakosok akaratát. Az állatvagyon elpusztulása pedig súlyos következményekkel járhatott a jobbágygazdaságra nézve. Az igás állatok elvesztésével a jobbágygazdaság léte került veszélybe.

Az állattenyésztés fő ágait a szarvasmarha-, ló-, juh- és a sertésenyésztés jelentette. Fényes Elektől olvashatjuk a következő idézeteket: " Nagy bőséggel nevelkedik itt szép magyar fajbéli szarvasmarha, különösen Tarcsa, Békés, Gyoma és Öcsöd környékén." " A juhtenyésztés, mind az uraságnál, mind a jobbágyoknál közönségessé lett. A jobbágyok többnyire kétnyiratu birkát tartanak." Sertés is sok van "...s igen szegény embernek tartatik az, aki télen legalább egy pár hizott sertést le nem öl."³⁷ Háziállatok között elsősorban a ludat, kacsát, tyukot és pulykát említik. Az állatok téli takarmánya a széna és a szalma volt.

Az elmondottakból is látható, hogy Gyoma határának természeti adottságai az emberi élethez szükséges anyagi és gazdasági javak megteremtéséhez megfelelő feltételeket biztosítottak. Az ember számára termékeny föld, az állattartás számára megfelelő legelő rendelkezésre állt és ezzel a gazdasági fejlődés előfeltételei is adottak voltak. Ez a fejlődés azonban, hasonlóan más dél-alföldi falukhoz, Gyoma esetében sem volt egyenletes. A legnagyobb visszahuzó erőt a török

hódoltság jelentette, aminek következtében a lakosok a faluból elmenekültek, majd a hódoltság utolsó éveiben teljesen lakatlanná vált. Ezzel az amugy sem fejlett termelőerők hosszú időre a teljes leromboltság állapotába jutottak.

A z u j r a t e l e p ü l é s e l ő z m é n y e i é s f o l y a m a t a

Hogy a lakosok egy újabb veszélytől való félelmükben önként, vagy pedig külső erőszaknak folytán hagyták el a helységet, arra nézve nincsenek biztos adatok. Külső erőszakon itt azt értem, hogy a törökök elhajtották volna a falu lakosságát. Valószínű azonban, hogy a lakosság már ezt megelőzően elmenekült. A hódoltsági élet súlyos terhei és a közbiztonság hiánya következtében a végsőkig elcsigázott, nyugtalan lakosoknak elegendő volt egy pusztító háborúnak csak a híre is ahhoz, hogy tüstént odébb álljanak. Ennek ellenére nincs kizárva az sem, hogy egyes lakosok az országból kivomuló török seregek dúlásainak estek áldozatul, amikor Gyomát lerombolták. A török dúlás nyomait bizonyítja, hogy 1689-ben, amikor a királyi kincstári tisztartó végigjárta a békés megyei falvak helyeit, Gyomán husz elpusztult házhelyet számlált meg.³⁸

Arra szintén nincsenek biztos adatok, hogy a lakosok melyik évben hagyták el a helységet. Ezzel kapcsolatban egymástól eltérő adatok találhatók. Harsányi Pál: A gyomai re-

38. Dr. Karácsonyi János: i. m. II. k. 133. old.

formátus egyház története c. könyvében / megjelent: Mezőtur, 1914 / 1682-t jelöli meg a török dúlás évének.³⁹ Fényes Elek hasonlóan ugyanezt az évet említi.⁴⁰ Karácsonyi János 1685-re teszi a lakosok elfutásának időpontját.⁴¹

Feltehetően a lakosok elfutása és a török dúlás ugyanazon évben történt. Véleményem szerint az 1685-ös év felel meg legjobban a valóságnak. Amennyiben igaz az, hogy a lakosok a törököknek az országból való kiűzése idején menekültek el, akkor az 1682-es időpont korai, hiszen a 100 000-es török sereg 1683-ban még Bécs alatt állt, a bécsi helyőrséget szorongatván. A török kiűzése hazánkból csak Bécs felmentése után kezdődött el. Fényes Elek egy más helyen ugyancsak azt írja, hogy " A 17. század vége felé 1686-tól fogva 1700-ig egészen elpusztították ezen vármegyét a kiűzött török-tatár seregek, a németek, de kiváltképpen Kiba és Tököly rác kaptányok alatt kegyetlenkedő vad rácok."⁴² Tehát, ha dúlások 1686-ban kezdődtek és a lakosok az elől menekültek el, akkor 1685 felel meg Gyoma lakatlanná válásának időpontjával.

1699 után a karlócai békével a török veszély megszűnt ugyan, de a lakosok visszatérését volt lakhelyükre újabb erő akadályozta. A török kiűzése után Gyula vára megszűnt rendes helyőrséggel bíró végvárnak lenni és a bécsi udvar a rácokra valamint 200 német katonára bízta a vár őrzését. A rácok,

39. Harsányi Pál: i. m. 5. old.

40. Fényes Elek: i. m. 15. old.

41. Dr. Karácsonyi János: i. m. II. k. 133. old.

42. Fényes Elek: i. m. 8. old.

mint katonaelemek, élelmüket is rablások útján szerezték meg. Az egész Békés megye területére kijártak rabolni a gyulai várból.⁴³

Az elmenekült lakosok így sokára és akkor is lassan szivárogtak vissza. A gyomaiak először 1701-ben kezdtek újból visszatérni, de 1703-ban a rácok újból elkergették őket és ezzel az első visszatelepülési kísérlet nem sikerült.⁴⁴ Az egyházi feljegyzések szerint 1705-ben a rácok teljesen lerombolták Gyomát.⁴⁵

1705-től II. Rákóczi Ferenc próbálta Békés megyét benépesíteni oly módon, hogy a közállapotok normalizálásával a lakosok majd önként vissza fognak térni. Ehhez az első feladat a rácok elűzésével a közbiztonság megteremtése volt. 1705-ben Károlyi Sándort küldte kisebb sereggel a rácok fő fészkének Gyula várának elfoglalására. A várat ugyan nem sikerült a 200 német katona ellenében bevenni, de a rácok elmenekültek Gyuláról, sőt a szentandrászi révnél súlyos vereséget szenvedtek Károlyitól. Ettől fogva a számban is megfigyelt rákok rablásai kezdtek megszűnni. Rákóczi ezután főispánt is nevezett ki a vármegye élére, hogy a közigazgatás lassan helyreálljon. Ezzel újból kezdett lehetőség nyílni a lakosok visszatérésére. A gyomaiak 1707 és 1708 folyamán kezdtek visszajönni.⁴⁶ A második visszatérést sem kísérte azonban nagyobb szerencse, mint az elsőt, mert két év múlva újból elhagyták a lakosok Gyomát.⁴⁷ A lakosok újabb elmene-

43. Dr. Karácsonyi János: i. m. I. k. 315-317. old.

44. Dr. Karácsonyi János: i. m. II. k. 133. old.

45. Harsányi Dál: i. m. 5. old.

46. Dr. Karácsonyi János: i. m. I. k. 318. old.

47. Dr. Karácsonyi János: i. m. II. k. 133. old.

külésének oka ismeretlen, de valószínű, hogy megint a közbiztonság hiánya volt a legfőbb ok. Ugyanis a szabadságharc helyzete kezdett egyre rosszabbra fordulni és Rákóczi elveszényelte Károlyi seregét is Békés megyéből.

1709-1818-ig Gyoma újból lakatlanul állt.⁴⁸ Ugy látszik, hogy a lakosok mostmár megvárták, amíg a szabadságharc bukása után rendeződött a politikai helyzet és magában Békés megyében a megyei közigazgatással együtt a közbiztonság is megerősödött. A gyomai lakosok harmadik visszajövetelének pontos időpontja nem ismert. Egyes adatok szerint Gyoma 1718 október 8.-án népesült be, előtte semmi esetre sem.⁴⁹ Az egyházi feljegyzések szerint " 1717 november havában kezdtek lakosai újra megülni."⁵⁰ Valószínű, hogy a pontos időpontot nem is lehet megállapítani, mivel a visszatelepülés nem egyik napról a másikra megtörtént esemény volt, hanem egy folyamat, amely rövidebb, vagy hosszabb ideig eltarthatott.

E folyamat időbeni nagysága Gyoma esetében sem állapítható meg konkrétan. Valószínű azonban, hogy a két egymást követő évszám, 1717 és 1718 is ezt a fokozatosságot igazolja. Az első lakosok 1717-ben jöhettek, mint ahogy az egyházi feljegyzések is 1717 november hónapját egy folyamat kezdeteként jelölik meg és ez a folyamat 1718-ban is tartott, sőt Gyoma esetében egészen 1720-ig eltartott.

A folyamatot lassította, hogy a volt lakosok csaknem teljesen eltűntek az 1685 óta eltelt több, mint husz év alatt.

48. Dr. Karácsonyi János: i. m. II. k. 133. old.

49. u. o. és Évk. XI. k. 132. old.

50. Harsányi Pál: i. m. 6. old.

1719-ben a lakosok között csak egy volt, aki Gyomának régi lakosa volt.⁵¹ A többiek elszórtan jöttek a helységbe és az sem valószínű, hogy mindig céltudatosan. Az egész megye területén az elmúlt háborus idők után valóságos népvándorlás folyt és egy-egy ember vagy család ott telepedett meg, ahová esetleg a véletlen sodorta és a letelepedésre a helyet alkalmasnak tartotta. A lakosok visszatelepülése, nem úgy, mint a betelepítés, mindeh szervezett irányítást nélkülözött.

Békés vármegye nemesi közgyűlésének iratai Gyomát sem 1717-ben, sem 1718-ban nem említik az adókiivetés és a katonaaállítás repartíciójánál és nyilván azért, mert lakosai még nagyon kevesen voltak.

1719-ből már van adat, amiből a helység nagyságára és a lakosok létszámára következtetéseket vonhatunk le. E szerint 1719-ben Gyomán 27 rossz viskóban laktak.⁵² Ez a lélekszám már úgy látszik elegendő volt ahhoz, hogy ezentúl Gyomát, mint lakott helységet újból felvegyenek az adózók sorába. 1720-ban már a porció kiivetésénél figyelembe vették és augusztus hónapban 105 orális porciót vetettek ki a lakosokra.⁵³ Gyoma újratelepülése 1719 végéig befejezettnek tekinthető, mert lakóinak száma ekkorra elérte az 1685 előtti, legalább is a lakóházak száma erre enged következtetni.

51. Dr. Karácsonyi János: i. m. II. k. 133. old.

52. u. o.

53. B. M. L. Békés megye nemesi közgyűlésének iratai 1720-24 IV. I. b. 2.

A helység növekedése a lakosság létszámának tükrében

A lakosok mozgása, vándorlása ezután is folytatódott, mert az új haza nem biztos, hogy olyanak bizonyult, amilyenek első látásra tűnt. Akinek kedvezett a szerencse és gazdasága gyorsan gyarapodott, az maradt, míg akiknek kevesebb szerencséje volt, azok tovább álltak. Ezt igazolják a korabeli feudális összeírások is.

1720-ban 34 családot irtak össze Gyomán. Ezek közül öt jobbágyot választottam ki, olyanokat, akiknek a vagyon^{na} eltérő nagyságu volt és ezt az öt jobbágyot végig kísérem az 1721-es és az 1744-es összeírásokban.⁵⁴

év	jobbágy neve	szántó k ö b ö l	rét	igás áll.	juhok sz.
1720	Jeges Mátyás	24	12	7	25
	Domján Pál	11	6	5	—
	Hajdu Mihály	$7\frac{1}{2}$	4	5	—
	Biró János	—	2	1	—
	Nagy János	—	2	—	—
1721	Jeges Mátyás	22	5	4	15
	Domján Pál	9	3	3	—
	Biró János	—	—	—	—
1744	Biró János	$15\frac{3}{4}$	—	14	—

54. B. M. L. Feudális összeírások. R. 3; R. 53; R. 59.

A táblázatból mindenekelőtt az látható, hogy az 1720-ban kiválasztott öt jobbágy közül 1721-ben háromnak, 1744-ben pedig csak egynek a neve található meg. / 1721-1744-ig az időköz igen nagy, de a levéltári források hiányában ezzel kellett megelégedni. / Mindenesetre levonhatjuk azt a következtetést, hogy a lakosság cserélődése után is tovább folytatódott annak ellenére, hogy a megye 1715-től, valamint a földesuri hatalom gátolni próbálta a lakosság egyik helyről a másikra való vándorlását, hogy biztos munkaerőhöz jusson.

A lakosság cserélődésének számos oka lehetett, de valamennyi a gazdasági okora volt visszavezethető, ami bizonyos mértékig a táblázatból is kiolvasható. 1721-ben azt látjuk, hogy a még el nem költözött három jobbágnak a vagyona egyaránt csökkent, kettő pedig már el is hagyta a helységet. Ez azzal magyarázható, hogy az új lakhely legalább annyi veszélyt és bizonytalanságot rejtett magában, mint amennyi lehetőséget a letelepedésre.

Az elvadult, agyagos talaj megszántásához legalább hat ökörre volt szükség és ha az igavonó állatokat valamilyen okból elvesztette a jobbágy, kevesebb földet tudott művelés alá vonni. Tehát ebből következik, hogy az igás állatok száma nagyban meghatározta az új lakók vagyoni gyarapodását. Ha az igás állatok száma csökkent, csökkent a jobbágy birtoka is, ami végső soron oda vezetett, hogy új lakhely után nézett.

Az állatvagon fontosságát bizonyítja, Biró János esete is, aki majdnem üres kézzel jött Gyomára, csupán egy igás állata volt, de 1744-ben már 14-re gyarapodott,

de ugyanakkor szerzett 15 $\frac{3}{4}$ köből szántót is. Gazdasága így biztosabban volt megalapozva, mint az előzőeké és valószínű, hogy ennek köszönhető, hogy 1744-ben az öt közül már csak az ő neve található az összeírásokban. Tehát adva volt a gyors meggazdagodás, de ugyanakkor a tömeges elszegényedés lehetősége is. Az utóbbi folyamatot az államhatalom kizsákmányoló politikája csak fokozta.

De más okok is hozzájárultak a lakosok ismételt elköltözéséhez, mint például a vidék barátságtalansága. Már a török hódoltság alatt a termelőerők nagymértékű pusztulása folytán megkezdődött a táj elvadulása. Ezt követték a háborus dúlások, aminek folyamán a lakosok elszéledtek és szinte az egész megye lakatlanná vált. A vidék feladását a rácok pusztításai csak súlyosbították. Mire 1717-ben lakosok kezdtek Gyomára szivárogni, az eltelt időközben az emberi kéz munkájának hiányában az egész vidéken az őstermészet lett urrá. A hajdan megművelt földek elvadultak, a lakóházak romokban heverték, az utak járhatatlanok voltak. Még 1763-ban is "Az utakról a kétfelé hánytár fal módjára állott."⁵⁵ A határ tele volt ragadozó állatokkal, amelyek az állatvagyonban tettek kárt és kártékony madarakkal, amelyek a vetéseket pusztították. A megye tett ez ellen intézkedéseket kötelezve a helységeket a kártékony állatok és madarak irtására. Gyomát 1736-ban 5 farkas beadására kötelezte a megye és még 1775-ben is 1531 db. varju- és csókafejet, 4593 db. verébfejet és

egy farkast kellett beadni.⁵⁶

A lakosság nyugtalanságát fokozta és végleges letelepedését nagy mértékben gátolta a vallásüldözés is. Egy 1719-ben végzett földesuri összeírásban olvashatjuk Gyomáról: "... ép mostanában települt kálvinista és lutheránus menekültekkel s csak 27 rossz viskóból áll / ist erst ganz neu mit calv. und luth. Flüchtlingen angesetzt, besteht dato am 27 schlechten Calluppen /mert a lakosok egyenlőre nem akarnak építkezni, hogy nyomban elköltözködhessenek bármikor, mihelyt vallásuk szabad gyakorlásában háborittatnak."⁵⁷

Ilyen bizonytalan állapotok miatt a lakosok nem egyszer megszöktek, hogy máshol próbáljanak szerencsét. A megye területén azonban mindenütt hasonló állapotok voltak, így általában más megyékben telepedtek le, ahol a megyei közigazgatás büntetése sem érhetette őket utol. 1724-ben Gyomáról 10 jobbágy szökött meg. Legtöbben Csongrád megyébe mentek Makóra, Vásárhelyre és Szentesre, de volt, aki Bihar megyében Ant helységben telepedett meg.⁵⁸

A nehéz körülmények ellenére Gyoma már nem néptelenedett el többször, mert az elmentek helyébe mindig újak jöttek és a helység egyre erősödött. Lassan az egész megye kezdett benépesülni, ami elsősorban a nagybirtok fáradozásainak volt köszönhető, mert a lakosokat kedvezmé-

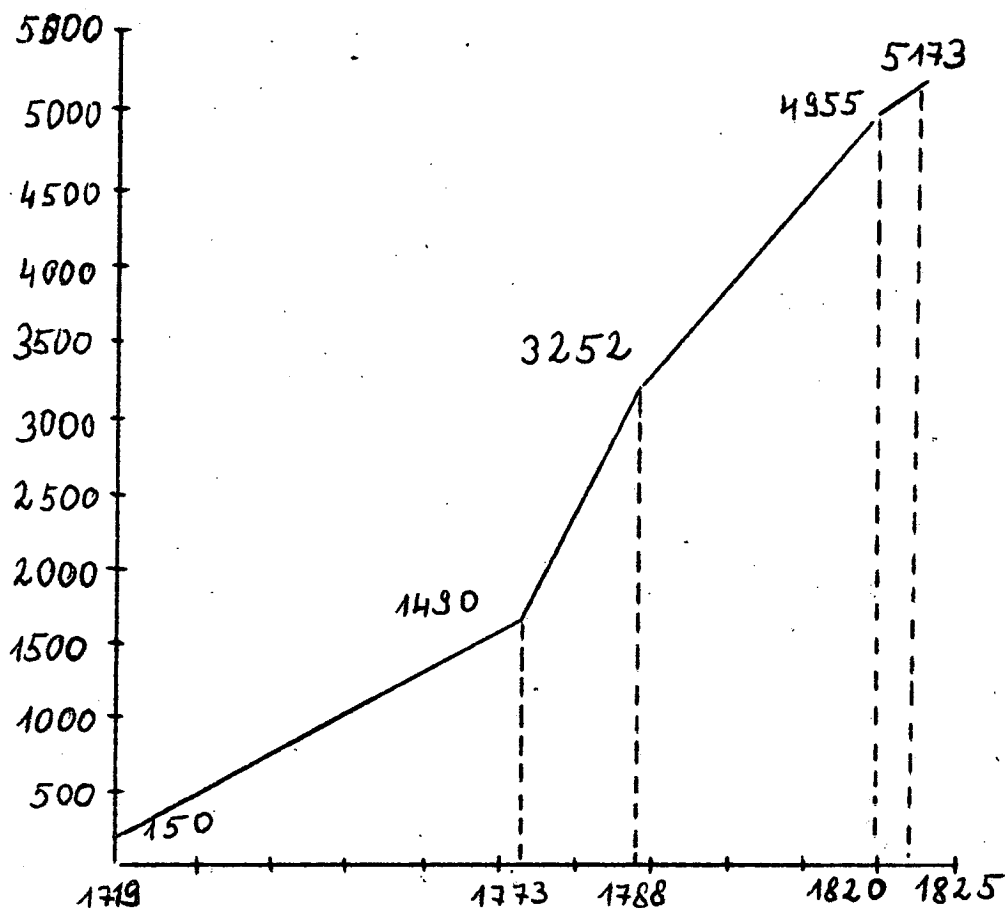
56.Évk. 14. k. 100. old.

57.Magyar statisztikai közlemények XII. k. Bp. 1896 311. o.

58.B.M.L. Békés vármegye nemesi közgyűlésének iratai 1720-1724. IV. I. b. 2.

nyekben részesítette. A megye lakossága 1715-ben 2000 volt, 1780-ban már 54 820.⁵⁹ Gyoma lakossága a 19. század elején érte el a telítettség fokát, mint ahogy az alábbi adatok is bizonyítják.⁶⁰

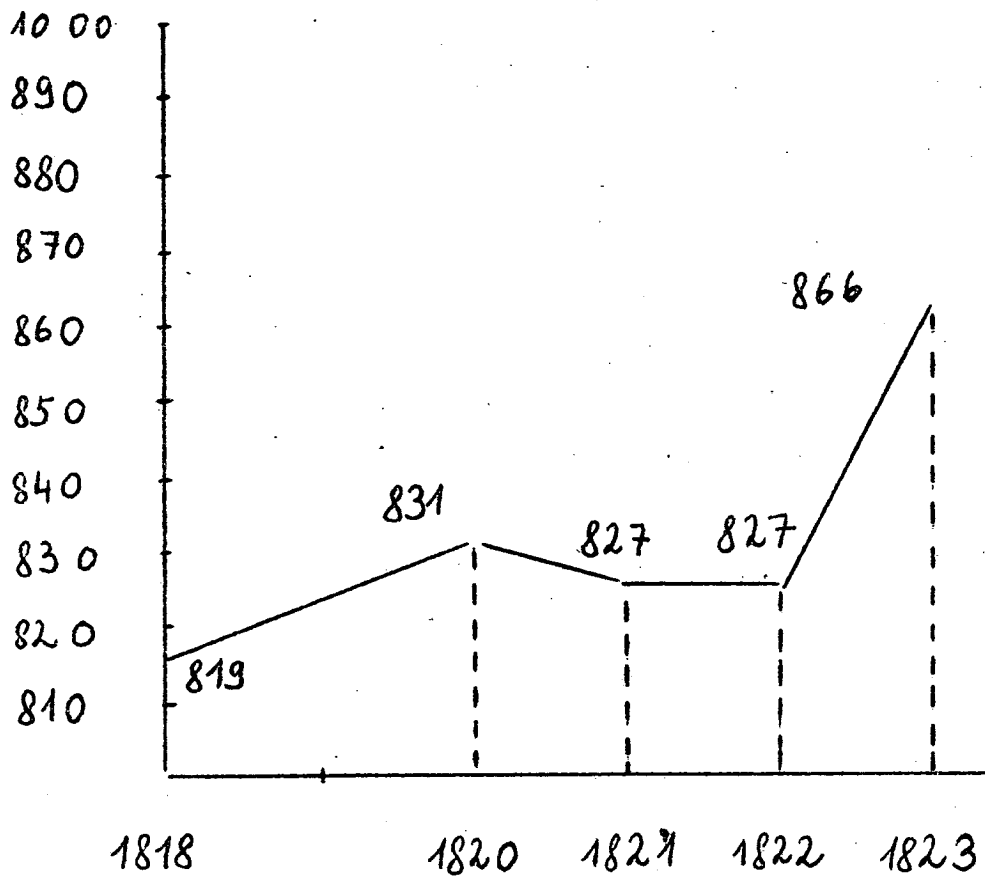
A lakosság létszámának emelkedése Gyomán 1719-1825-ig.

59. Acsády Ignác: A magyar jobbágyság története. Bp., 1906.

60. Dr. Karácsonyi János: i. m. II. k. 460. old. B.M.L.Gy. k.i: Népeességösszeírás 1817-1839. 78/I és Harruckern térkép. T. 48.

A családok számának alakulása Gyomán 1818-1823-ig.

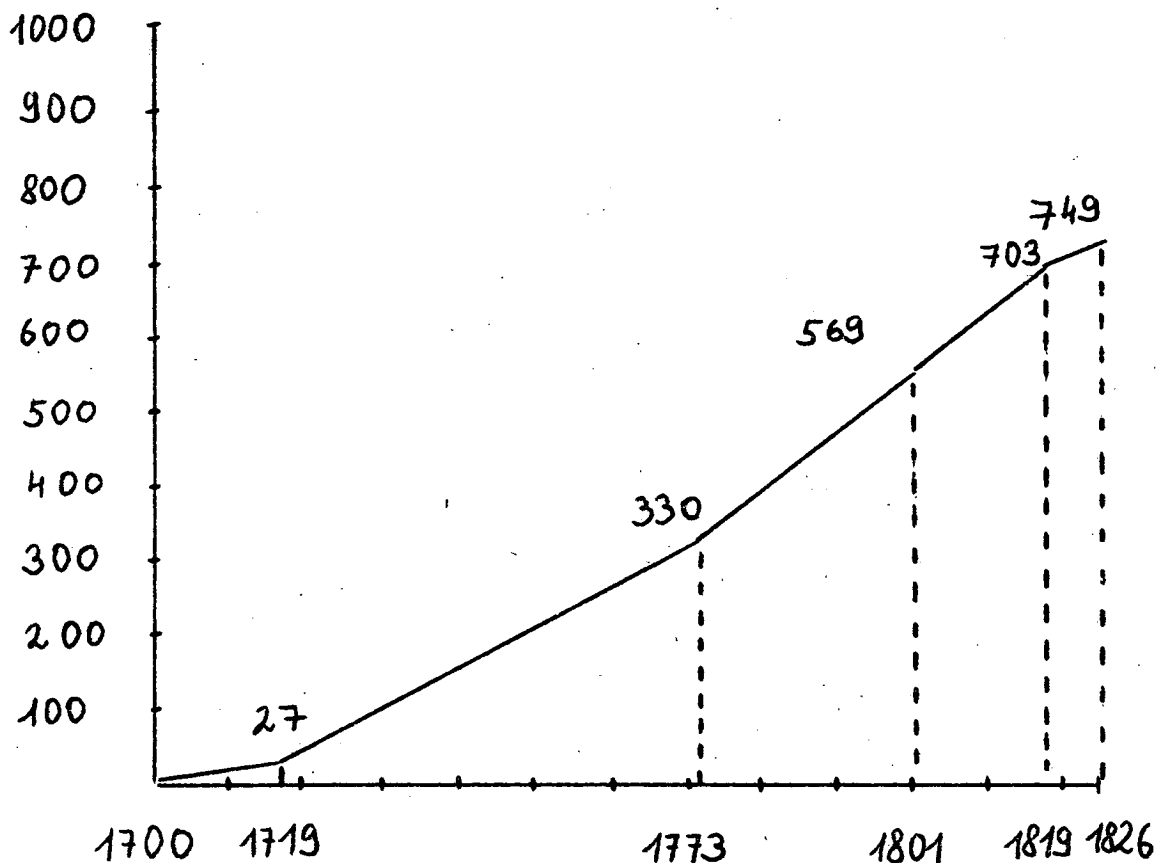

1818-tól már teljesen kiegyenlizedött a lakosság létszáma, nagyjából 5000 körül változott. Ugyanez látható a családok számának alakulásában is. 1818-1823-ig az emelkedés üteme már nem nagy. Újabb jövevények érkezése most sem zárható ki, de a lakosság szaporodásában egyre nagyobb szerepet kapott a természetes szaporodás.

A helység nagysága a lakóházak szaporodásában is azt bizonyítja, hogy a századfordulótól kezdett telitődni a lakosság. 1819-től a lakóházak is olyan mértékben szaporodtak, ahogy azt a lakosság biológiai szaporodása megki-

vánta.⁶¹

A lakóházak számának alakulása Gyomán 1719-1826-ig.

De ezzel még a természetes szaporulat nem vette át véglegesen a szerepet, mert a németek szervezett betelepítése Gyomára csak ezután következett be.

A lakosság szaporodásában nagy visszaesést jelentett az 1739-es pestis. A járvány az egész megye területén a

61. B. M. L. Gy. k. i: Népeességösszeírás 1817-1839. 78/I. és Dr Karácsonyi János: i. m. II. k. 135. old.

lakosság között oriási pusztítást végzett. A járvány 1739-1741-ig dühöngött a megyében.⁶² Az 1773-as összeírás szerint a megye össz lakóinak száma II 488 volt, "...lehet mondani, hogy az említett pestises időben a lakosságnak több, mint a fele kihalt."⁶³ A járvány Gyomán is egymásután szedte áldozatait. A nemesi közgyűlési iratok szerint a pestisben elhaláltak száma a következő volt: 50 idős ember, 50 fiatal asszony, 55 idős asszony, 180 fiugyermek és 100 leánygyermek, összesen 485 személy.⁶⁴ A pestis tehát elsősorban a gyermekek között szedte áldozatát.

Az elhalálozások magas száma az egészségügyi ellátottság teljes hiányának tudható be. Volt ugyan egy chyrurgusa a megyének, de 1738-ban meghalt. Erre a megye Bécsből új orvost kért, de nem kapott.⁶⁵ 1747-ben a megyét megkérdezte a helytartótanács, hogy milyen az egészségügyi személyzet a megyében. A megye azt válaszolta, hogy sem gyógyszerár, sem rendes orvos nincs, csupán néhány sebész, akik inkább hajnyirással és érvágással foglalkoznak. Csak ezután kapott a megye egy chyrurgust 1751-ben Berkes István személyében.⁶⁶ Gyomán pedig egészen 1817-ig nem volt orvos. A megye ebben az évben határozta el, hogy Gyomára és Endrődre egy orvost helyez, de csak úgy, ha a két helység lakossága évente megfelelő fizetést biztosít.

62.Évk. 2. k. 68. old.

63.Évk. 10. k. 46. old.

64.B.M.L.Békés vármegye nemesi közgyűlésének iratai 1737, 1738, 1739. IV; I.b. 8. Dr Karácsonyi János: i.m. II.k. 134. old. és Évk. 10.k. 45. old.

65.Évk. 10.k. 44. old.

66.Évk. 10. k. 46. old.

Hogy az orvos megérkezett-e, nem tudni.

Az egyetlen komolyabb intézkedés a pestis ellen az volt, hogy a megye parancsára a betegeket igyekeztek elkülöníteni. A helységen kívül vesztegházat kellett felállítani, ahová a betegeket bezárták és minden ruháját és ágyneműjét el kellett égetni.⁶⁷ Ez az intézkedés természetesen nem bizonyult elégségesnek a járvány meggátolására.

A lakosság szociális körülményeire vonatkozóan nagyon kevés adat található, de a pestis ilyen mérvű pusztításából és a megye egészségügyi ellátottságából nagyon rossz szociális helyzetre lehet következtetni. A 19. század elejétől kezdett javulni az egészségügyi ellátottság. Ebből az időből már vannak adatok, amelyek azt bizonyítják, hogy a járványos és elsősorban a gyermekbetegségeket védőoltásokkal próbálták meggátolni. 1822-ben Gyomán 214 gyermeket oltottak be himlő ellen és ettől kezdve minden évből található beoltottak névsora.⁶⁸

De nemcsak az egészségügyi ellátottság volt ki nem elégítő, hanem az oktatásügy is. Az iskolaügy az eklézsia kezében volt és a gyerekek tanításáért természetbeni adományokat kért. Minden ágytól a gyerekek tanításáért egy véka árpát és egy véka buzát kellett fizetni. Többször előfordult, hogy a lakosok nem bírták fizetni a gyerekek tanítását. 1818-ban például 242 gyerek járt Gyomán iskolába, de ennél több volt az iskolakötelesek száma, mert

68.B.M.L.Gy.k.i: Közigazgatási iratok 1739-1825. R. 9.
63.Évk. 10. k. 43-44. old.

az iskolamester panasolta, hogy "... a gyerekek a drágaság idején nem járnak iskolába, a lakosok nem birván fizetni."⁶⁹ 1786-ban például Gyomán 121 fiú és 159 leány maradt el az iskolától különböző okok miatt. Az iskolától való távolmaradás eseteinek fokozódása a fősolgabirónak is feltűnt és a gyomai birákat és elöljárókat is felelőssé tette a gyerekek iskolába járattatásának előmozdításáért.⁷⁰

Az oktatás zavartalanságát más tényezők is zavarták azonkívül, hogy sok szülőnek nem állt módjában gyermekét iskolába járatni.

A lakosság szaporodásával egyre több gyermeknek kellett volna iskolába járni, az eklézsia azonban nem tudta bővíteni az iskola épületét. 1820-ban a gyomai eklézsia másodszor küldött esedező levelet a földesurhoz, hogy a fiúiskola megnagyobbítására anyagi támogatást kapjon. A levélből kitűnik, hogy 1821-ben már 400 gyermek számára kellett tanteremről gondoskodni. A földesur azonban elutasító választ adott.⁷¹

A szaporodó gyerekek tanítására ugya ebben az évben újabb tanító felfogadására volt szükség, amibe a földesur szintén nem akart beleegyezni.⁷² Végül ugyan beleegyezett egy új tanító felfogadásába, de csak $\frac{1}{4}$ sessió földet adott az új tanítónak a póhalmi ugarból. A másik $\frac{1}{4}$ sessiót pedig

69.B.M.L.Gy.k.i: Közigazgatási iratok 1739-1825. R. 9.

70.B.M.L.Gy.k.i: Currens könyv. R. 18.

71.B.M.L.Gy.k.i: Közigazgatási iratok 1739-1825. R. 9.

72. u. o.

a helység vagy a gazdák földjéből kellett adni. Mivel az az eklézsia a földesurtól a föld elfoglalására Póhalmon nem tudott papirt felmutatni, a gyomai gazdák és előljárók a földmérővel másutt mérették ki a tanító földjét. A föld minősége azonban sokkal rosszabb volt, mint amelyet Póhalmon kapott volna.⁷³

Ez arra enged következtetni, hogy a falu előljárói és a földesur sem törődött a lakosság kulturális színvonalának emelésével.

Ujabb problémát jelentett, hogy a tanítók fizetése igen alacsony volt és nem is álltak mindig hivatásuk magaslatán. 1815-ben a fiuiskola tanítójának egy esztendei bére: 20 forint készpénz, 15 köböl buza, ugyanannyi árpa, 10 font faggyu, 40 forint asztali költség, 3 köböl kenyérnek való buza és elegendő tűzifa volt.⁷⁴ Az iskolamester fizetése magasabb volt, amit az eklézsia még emelt is, de a tanítók fizetését nem emelte. 1819-ben a gyomai prédikátor is panaszkodott a tanítók alacsony fizetése miatt és kérte, hogy emeljék fel.⁷⁵

Az oktatásügyet tehát elég mostohán kezelte az egyház, a földesur és a falu előljárói, de annál jobban ügyeltek az oktatás politikai tartalmára. Jó példa erre Juhász József iskolás esete, akinél az iskolában egy levelet találtak, amelyben a következő versben megfogalmazott szö-

73. B. M. L. Gy. k. i: Közigazgatási iratok 1739-1825. R. 9.

74. u. o.

75. u. o.

veg állt:⁷⁶

"Nem mind tolvaj az, akit a kutya megugat,
nem rossz az, akit a nyelv mérge megmarhat,
mert jámbor is gyakran jár ott, ahol két-három
s több irigy kuvasz csahol, azért hát többé
nem gyötrődöm, bár néha nagy rugást ejt sok számár.

Szivem jóságát érzem, más embernek nem véték,
kerülöm szorgalommal mind azt, ami véték,
bár azért néha én botlottam is, de azért a
ti lelketek hamis, kik vakon hordoztok nagy
gerendát, másokban meglátjátok a szálkát.

A vers az iskolamester, majd az eklézsia kezére került,
akik rögtön nyomazni kezdtek, hogy ki írta és hogy került
a gyerekhez. Az eset nagy port kavart Gyomán, a fiut és
szüleit először az iskolába hivatták be vallatni, majd
az ügy az előljárók elé került. A falu bírója a tanuk so-
rát hallgatta ki, akik a fiut és szüleit közelebbről is-
merték. A fennmaradt adatokból nem derül ki az ügy rész-
letesebb körülményei és az sem, hogy végül hogyan végző-
dött az ügy. A hiányosan fennmaradt forrásokból csak annyi
állapítható meg, hogy a fiuval apja iratta a levelet és
fenyegetésnek szánta, de hogy kinek, nem tudni.⁷⁷ A vers-
ben a fiu apja saját sorsa iránti elégedetlenségének ad

76. B. M. L. Gy. k. i: Polgári peres iratok 1769-1825. R. 2.

77. u. o.

kifejezést és bírálja a feudális urakkodóosztályt. Valószínű, hogy ezért súlyos meghurcoltatásban volt részük.

A lakosság vallását illetően az adatokból megállapítható, hogy néhány kivételtől eltekintve, református vallásuak voltak. Az újratelepülés után azonban más vallásuak is kerültek Gyomára, a reformátusok azonban továbbra is tulsúlyban maradtak. A 18. század második felében pedig néhány katolikus vallásu is megjelent. Az 1818-as népességösszeírás szerint Gyomán 2314 helvét, 12 katolikus és 7 ágostai volt. A katolikusok létszáma ezután sem emelkedett, mert 1825-ben csak 4 katolikust irtak össze.⁷⁸

A 18. század közepétől Magyarországon elkezdődött a vallásüldözés. Mária Terézia / 1740-1780 / uralkodása alatt a nem katolikus vallásuak ellen megindult a hajszá. Mivel Gyoma lakosai főként református vallásuak voltak, itt is előfordult, hogy erőszakkal próbáltak a katolikus vallásnak hívőket szerezni.⁷⁹

1768-ban a nagyváradi püspökhelyettes panaszt emelt Szendrey János, gyomai lakos ellen, aki református lett. A megye azonnal kiküldte a helyszinre a járási szolgabírórt azzal az utasítással, hogy ha Szendrey a katolikus vallásra való visszatérésre szép szóval rávehető nem volna, kísértesse Gyulára. A szolgabíró nem járt sikerrel, mert Szendreyt később Gyulára kísérték és a megyei köz-

78.B.M.L.Gy.k.i: Népességösszeírás 1817-1839. 78/1.

79.Acsády Ignác: i. m. 352. old.

gyűlés elé idézték. De miután semmi módon nem bírták rávenni a katolikus egyházba való visszatérésre, a helytartótanács rendelete nyomán két évi, hetenként két napi böjttel súlyosított börtönre ítélték, a plébánost pedig megbízták, hogy a börtönben is a katolikus egyház tanaira oktassa. 1769 augusztusában azonban a megye a helytartótanácsnak azt jelentette, hogy Szendreyt sikerült a katolikus egyházba való visszatérésre rávenni. Minden bizonnyal már nem bírta a börtöni kínokat elviselni, inkább a visszatérést választotta.⁸⁰

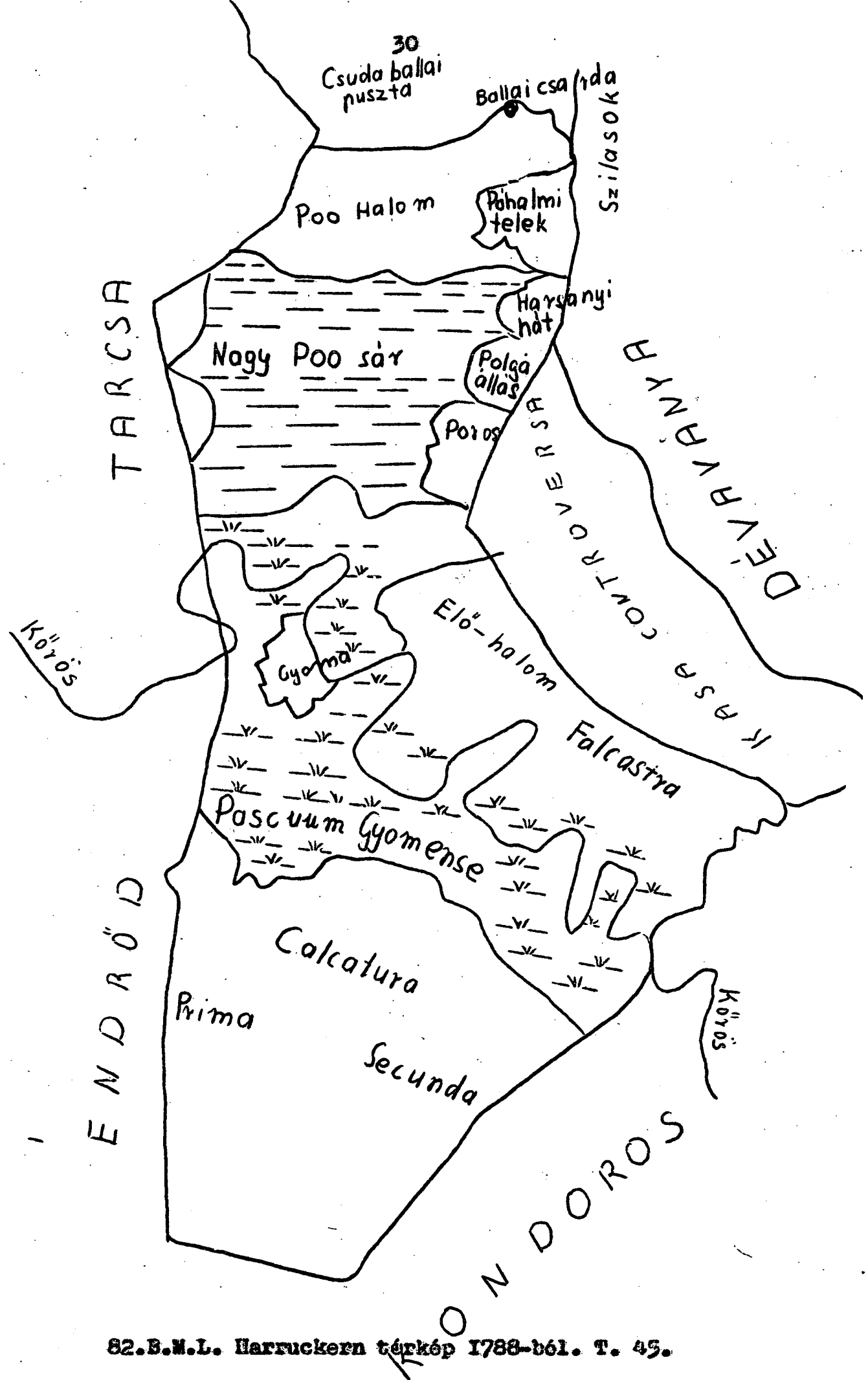
A katolikusok elenyésző száma azonban azt bizonyítja, hogy a vallásüldözésnek nem sok sikere volt Gyóán. A 19. század elején a lakosok néhány kivételével református vallásúak voltak. 1774-ben már azt is megengedték a gyómai és berényi reformátusoknak, hogy imaházukat kibővítsék, Csupán azt tiltották meg, hogy az imaház építésére saját helységükön kívül pénzt kéregessenek.⁸¹

A h e l y s é g h a t á r á n a k a l a k u l á s a
a 18. s z á z a d b a n .

A helység és a lakosság növekedésének fontos tényezője volt a helység határának nagysága, hiszen a növekvő la-

80. Évk. II. k. 138. old.

81.u. o.

82.B.M.L. Harruckern térkép 1788-ból. T. 45.

kosság számára egyre nagyobb határra volt szükség. 1719-ben, amikor a lakosság létszáma körülbelül 150 volt, még nem merült fel a határ szükösségének problémája. Akkor még az egész megyében bőven volt szabad föld, mert az elmenekült lakosok, mint ahogy erről már szó volt, általában nem mentek a volt lakhelyükre, hanem szétszóródtak és az amugy sem nagy számú lakosság nagyon megritkult. Így sok egykor lakott hely pusztává vált, csak a halmok, dombok tanuskodtak arról, hogy régen ott lakott helységek voltak.

Ezek a puszták a lakosság szabad rendelkezésére álltak, minden további nélkül művelés alá vehették. Ebben a lakosságot még a földesur sem gátolta, mert a földesur is arra törekedett, hogy a munkaerővándorlást megszüntesse és minnél nagyobb területeket vonjon művelés alá, jobbagyainak száma minnél nagyobb legyen, mivel az ő gazdasági érdeke is ezt kívánta. Tehát hagyta, hogy a lakosok nyugodtan birtokukba vegyék a számukra kedvező, a közelben fekvő, lakóit hiába visszaváró helységeket.

Hasonlóan történt ez Gyoma szomszédságában fekvő Ege, Pó és Nyárszeg volt helységekkkel is.⁸³ Ege helysége is 1711-1720-ig hiába várta vissza régi lakosait, míg végül Gyoma lakosai kezdték határát használni és végül teljesen Gyoma határába olvadt. A feljegyzések szerint "...Egénéél sokkal kisebb Gyoma a mult és a jelen században az egykori Ege határán növekedett naggyá."⁸⁴ Ugyanerre a

83.Fényes Elek: i. m. 15. old.

84.Dr Karácsonyi János: i. m. II. k. 94. old.

sorsra került Nyárszeg is. Az 1822 és 1728 között keletkezett összeírás szerint Nyárszeg is Gyomához tartozott.⁸⁵

Az adatok szerint a 18. század első felében Gyomához közvetlen saját határán kívül Ege és Nyárszeg tartozott. A határ alakulásában az 1720-tól a 18. század közepéig terjedő időszakot az első szakasznak lehet mondani. Amikor ezt a két pusztát, különösen Egét a gyomaiak birtokukba vették, az elfoglalt birtoknak a kincstáron kívül nem volt más birtokosa, 1723-ig földesura sem, így nem pénzen vett, vagy bérbe vett birtok és nem is egyezség útján került Gyoma határához, hanem a lakosok szabadfoglalása útján, amit a földesur utólag jóváhagyott. Tehát az első szakasz a földszerzésben a szabadfoglalások kora, amikor a lakosok részint a saját határuk szükössége miatt, részint pedig alkalmasabb termőföldet keresve, gazdasági érdekből új földeket foglaltak el és csatoltak a határhoz.

Hogy a szabadfoglalások meddig tartottak, országosan sem lehet pontosan meghatározni. " Tény az, hogy a 18. sz. elején a lakosság tekintélyes része szabadfoglalás formájában használja a földet "-írja Varga János.⁸⁶

Békés megyére ez különösen érvényes, mert hódoltság terület volt és a községek spontán vándorlás útján települtek újjá. A lakosság jobban megritkult, mint az ország többi részén és hatalmas területek álltak a települők rendelkezésére és így a földbirtokos tovább volt kény-

85.Évk. 10.k. 35. old.

86.Spira György: Tanulmányok a parasztság történetéhez Magyarországon 1711-1790. II. old.

telen eltérni a szabadfoglalást, mert nem merte kockáztatni jobbágyainak elköltözését, tehát a munkaerő elvesztését.⁸⁷

A szabad földfoglalás útján a növekvő lakosság földigényét nem lehetett sokáig kielégíteni. Eppen a lakosság szaporodása vetett véget a szabad földfoglalásnak. Amíg a 18. század első felében a szomszéd helységek benépesülése is csak a kezdeti szakaszban volt, sőt az egész megye ekkor kezdett benépesülni és mivel a népsűrűség kicsi volt, nem volt probléma a szabad földfoglalással. A század közepén azonban a népsűrűség a megyében egy olyan telítettségi fokára ért, amikor a szabad birtokfoglalás révén az egymással szomszédos, pontosabban az egymással határos faluközösségek egymással összeütközésbe kerültek, mert a további földek szerzése már csak szomszéd közösség rovására, legtöbbször csak annak határában volt lehetséges. Ez azt jelentette, hogy a volt szabad gazdaságilag hasznosítható területek elfogytak.

De más ok is beleszólt az újabb területek szabad szerzésébe, mégpedig a földesuri hatalom. Ekkora már a földesuri hatalom is szilárdabban berendezkedett ezen a vidéken és igyekezett határt szabni a lakosok terjeszkedésének és a minden ellenszolgáltatás nélküli földszerzésnek. Ezután földet már csak a földesurtól lehetett szerezni, vagyis földesuri beleegyezés kellett hozzá. A század vége

87. Spira György : i. m. 14. old.

felé és különöse a 19. század elejétől, amikor a gabonakon-
junktura miatt a földesur az allódiának növelésére tö-
rekedett és ennél fogva nem adott több földet, sőt vett
el a jobbágyoktól, a földszerzésnek egy harmadik típusa
került előtérbe Gyomán.

Ettől kezdve csak más megyében, idegen helységek hat-
tárában lehetett földhöz jutni. Ez az előbbitől annyiban
különbözött, a lakosok által a határukon sőt megyéjükön
kívül szerzett föld távol volt és sokszor igen magas össze-
gért csak bizonyos időre, legtöbbször egy évre árendáltak,
amit természetesen minden évben meg lehetett ujitani. A má-
sik fontos különbség volt, hogy ezek legelők voltak és
nem tartóztak a jobbágyok telki állományához, míg a föl-
desurtól kapott puszták a telki állományt gyrapították.

Egyenlőre a második típusu földszerzést vizsgáljuk meg
Gyoma esetében. 1750-ben a lakosság számára a szaporodás
és a növekvő állattenyésztés miatt újabb földekre illetve
legelőkre volt szükség. A szabad földfoglalás lehetőségei
lezárultak, így a közösség 1750-ben Harruckern János
Györgytől, az új földesurtól Póhalom nevű pusztát szere-
zte meg.⁸⁸

Ez jó példa arra is, hogy a földesuri hatalom hogyan
avatkozott bele a földszerzésbe és miként szabott gátat a
szabad földfoglalásnak. Póhalom ugyanis 1700-ig a dévavá-
nyaiak használatában állott, a földesur azonban még sem

88. Dr Karácsonyi János : i. m. II. k. 134. old.

nekik, hanem a gyomaiaknak adta, amit a gyomai bírák 1770-ben fel is osztottak a lakosok között, tehát a jobbágyok telki állományához került.⁸⁹

Gyomán a póhalmi pusztá megszerzése előtti határszűke idején váltotta fel az újraosztásos földközösség a szabadfoglalást. Országos viszonylatban az újraosztásos földközösségnek két fajtája ismert: az egyenlő osztás és a differenciált osztás.⁹⁰ Gyomán a differenciált osztás azon formája volt, amely szerint a lakosok igásállataiknak megfelelő mértékben kaptak földet. Ezt alátámasztja a lakosok vallomása 1769-ből: "A határ házhelyekre nincs elosztva, hanem kinek-kinek tehetsége szerint vagyon kiadva."⁹¹

Póhalom 1770-ben történt felosztása is kinek-kinek tehetsége szerint történt. Ezt bizonyítja a földesur levele is, aki arról panaszkodott, hogy a gazdagabbak Póhalmen a szegényebbek rovására nagyobb darabb földet használnak.⁹²

Arra nézve, hogy az újraosztást milyen időközönként végezték, nincs adat, csupán az állapítható meg, hogy nem évenként végezték.⁹³ Hasonló módon a földközösség elhalásának idejét is nehéz meghatározni.

Országos viszonylatban a földközösség végleges elhalását a paraszti és földesuri árutermelés fejlettségé-

89.Évk. I4. k. 101. old.

90.Spira György: i. m. 22. old.

91.B.M.L.Gy.k.i: Polgári peres iratok 1769-1825. R. 2.

92. u. o.

93. u. o.

nek meghatározott fokára teszik.⁹⁴ Ha Gyoma esetében ezt a két kritériumot vizsgáljuk, akkor a földközösség végleges elhalása a 19. század elejére tehető. Oka, hogy a 18. században a megye kereskedelme nagyon elmaradott volt és ez nem ösztönözte a paraszti árutermelést. Másrészt a földesuri allódiium növelése és a majorsági gazdálkodás lassu kiépítése is csak 1819-től kezdődött meg, ami a földesuri árutermelés első lépését jelentette. Ennek oka szintén /oka szintén/ a kedvezőtlen piaci lehetőségek, valamint az abszontista földesur voltak/az okai/

Póhalom esete jó példával szolgál a két kommunitás, Gyoma és Dévaványa összeütközésére a határ kibővítésére való törekvésükben. A két kommunitás között a határpercek és határvillongások kora vette kezdetét.⁹⁵ Hol a gyomaiak csóvázták ki a határt, hol a dévaványaiak és rendszerint elszántották egymás földjét.⁹⁶

A villongások azonban sokszor élesebb formát öltöttek. 1770 februárjában panaszkodtak a gyomaiak, hogy a dévaványaiak több lovat, szarvasmarhát és juhot elhajtottak, amikor azok a póhalmi földön legeltek.⁹⁷ 1775-ben a Póhalmon vetett köleseiket lekaszálták és méneseikkel összetörték, aminek következtében a birák 400 köből kárt állapítottak meg. "... ha valamely gyomai ember azon az uton

94.Spira György: i. m. 47. old.

95.Dr Karácsonyi János: i. m. II. k. 134. old.

96.B.M.L.Gy.k.i: Közigazgatási iratok 1739-1825. R. 9.

97.B.M.L. u.o.

által mégyen a kölesek között, mind lovát, mind magát agyon lövöldözik."⁹⁸ A csudaballai csárdában ugyancsak 1775-ben a ványaiak elfogták a gyomaiakat, láncra verték őket és bilincseket tettek a kezükre.⁹⁹

A villongásban természetesen a gyomaiak sem maradtak alul, mert ugyan ebben az évben ők meg a ványai ménest hajtották be.¹⁰⁰ A dévaványaiak erre válaszképpen a fogadott sertéseiket hajtották Póhalomra legeltetni. A gyomaiak az újabb incidensre a prefectushoz fordultak tanácsért, hogy mitévő legyenek a dévaványaiakkal, akik nem hajlandók kihajtani a sertéseket Póhalomról.¹⁰¹ A válszban értesítette a gyomaiakat, hogy a Póhalmon lévő ványaiak által fogadott idegen sertések után követelhetik az árenda felét. Ha a ványaiak nem adják, akkor a sertések felét behajthatják.¹⁰² Az árenda ügyében nem sikerült megegyezni és a gyomaiak behajtották a ványaiak sertéseinek felét, A ványaiak csak abban az esetben voltak hajlandók az árenda felét átadni, ha a gyomaiak a Póhalmon lévő összes marháiknak felét átengedik.¹⁰³

Az ügy sokáig huzódott, mert 1794-ben Kürtösy Mihály hadnagy felszólította a gyomai birót, Bodvay Istyánt, hogy a ványaiakkal tisztázzák az elhajtott sertések ügyét

98.B.M.L.Gy.k.1: Közigazgatási iratok 1739-1825. R. 9.

99.u. o.

100.u. o.

101.u. o.

102.u. o.

103.u. o.

mert a vármegye sürgeti őket.¹⁰⁴ A válaszlevélből azonban az tűnik ki, hogy már megegyeztek.¹⁰⁵ Általában minden vitás kérdést kompromisszum útján oldottak meg, az elhajtott állatokat kölcsönösen visszaadták, de Póhalom továbbra is a gyomaiak használatában maradt.

A viszony a két helység között azonban továbbra is feszült maradt. Még 1817-ben is Csepcsányi Tamás, az uraság jószágkormányzója levélben szőlította fel a gyomaiakat, hogy marháikra vigyázzanak, ne menjenek a ványaiak földjére, mert ha a ványaiak behajtják, maguk viselik a kárt, "...ne gondolják, hogy az ilyen marhákért a gyomai határban találtatott ványai jószágok visszaadni, vagy azokkal felcseréltetni fognak."¹⁰⁶ Csepcsányi intése azonban nem sokat használt, mert 1823-ban már kénytelen volt a vármegyéhez fordulni segítségért Gyoma és Dévaványa viszálykodásában, mert amikor a ványaiak Gyomára marháikért mentek, nem adták vissza, erre a ványaiak hazafelé menve megtámadtak egy gyomai nyájt és 1200 db. juhot elhajtottak.¹⁰⁷

Látható, hogy a földesuri határlom is kezdte megsokalni a határvillongást és ennek oka az volt, hogy az ilyen vitás területeken a termelőerők nem tudtak fejlődni és lassan és a földesur gazdasági érdekeit is sértette.

104. B.M.L.Gy.k.i: Közigazgatási iratok 1739-1826. R. 9.

105. u. o.

106. u. o.

107. u. o.

Csepcsányi azt írta 1823-ban a megyének, hogy a lakosok "...Gyoma és Dévaványa határában nem mernek legeltetni és a nyomást nem használják."¹⁰⁸

A határvillongásokban történtek kompromisszumos meg egyezések, mint például 1789-ben is, de ezek nem voltak véglegesek. Ha egy juhász véletlenül átengedte a juhait a másik határba, máris újból kiujult az ellentét. ¹⁰⁹

A helység határa 1788-ban Póhalommal együtt 34 888 / 1200 □ / hold volt, de rövidesen / nem tudni pontos évszámot/Csudaballa pusztát is megkapták a lakosok és ezzel a határ nagysága 38 955 / 1200 □ / holdra növekedett.¹¹⁰

A helység azonban tovább nem tudta határát olyan pusztákkal növelni, amelyet a határ szerves részévé lehetett volna tenni és földesuri beleegyezéssel zavartalan birtoklási jogot élvezett volna. Ezt bizonyította már Póhalom esete. A helység ezután idegen határban bérelt pusztákat, mivel a növekvő állattenyésztés és a szaporodó lakosság számára a saját határ újból szűknek bizonyult.

Ezeket a pusztákat évenként árendálták. Az 1811/12-es évre az ecsegi, sretói és kérszigeti pusztákat vették bérbe. Árendált pusztájuk volt még a ványai határban Gabonáson, Heves megyében pedig az említett Ecsegen kívül CSejt nevű pusztá.¹¹¹ Ezekért igen magas árendát kellett,

108.B.M.L.Gy.k.i: Közigazgatási iratok 1739-1925. R. 9.
109.u. o.

110.D. Karácsonyi János: 1. m. II. k. 134. old.

111.B.M.L.Gy.k.i: Adókivetési és beszédési iratok 1789-
-1848-ig R. 56.

fizetni, amivel a lakosság igen nehezen tudott megbirkózni. Az 1811/12-es évre árendált három puszta árendájával is hátralékban volt a helység "...ezért többször komolyan megintettek/ meginttettek."^{II2} A súlyos árendálási terheket azonban vállalniok kellett, a gyomai lakosoknak, mert más lehetőség a földszerzésre nem volt.

Gyoma határa közigazgatásilag a csabai járásához tartozott Szarvas, Szentandrás, Öcsöd, Endrőd helységekkel együtt.^{II3} 1788-ig a megyének csak egy szolgabírója volt, nem volt felosztva szolgabírói járásokra. 1748-ban két szolgabírói járást hoztak létre, a békésit és a csabait. Gyoma egészen 1848-ig a csabi járásához tartozott.ⁱⁱ⁴

II2. B.M.L.Gy.k.i: Adókivetési és beszédési iratok 1789-
-1848. R. 56.

II3. B.M.L.Gy.k.i: Currens könyvek. R. 31.

II4. Dr Karácsonyi János: i. m. I. k. 303. old.

A Z Á L L A M I T E R H E K N A G Y S Á G A É S H A Ę
T Á S A G Y O M A G A Z D A S Á G I É S T Á R S A Ę
D A L M I F E J L Ő D É S É R E A 1 8 . S Z Á Z A D B A N .

Az urbéri terheknél jóval nagyobb terhet jelentettek a gyomai jobbágyokra az állami terhek. Amíg a földesuri szolgálatok 1772-ig elviselhetők voltak, addig az állami adó és a katonatartás különböző terhei a porció, a forspent, a katonaaállítás, a házi adó, hadiadó már a 18. század elejétől keserítette a jobbágyok helyzetét. Világosan bizonyította ezt a Viharsarok népeinek lázadásai a 18. században; Az Alföld népe ebben az időben főképpen az állami kizsákmányolás súlyát érezte elevenébe vágónak.

A szatmári béke után nagy számú zsoldos sereg volt az országban, ami felélte a jobbágy munkájának gyümölcsét. A bécsi udvar Magyarországnak a birodalomba való teljes beolvasztására törekedett. Ez nyilvánult meg többek között a katonatartás ügyében is. 1715-ben az országgyűlésen olyan döntést hoztak, amely szerint rendes katonaságot kell tartani. A hadsereg zsoldjának fizetése természetesen jelentős pénzösszeget jelentett. Ezt az összeget csak adó útján lehetett begyűjteni, de mivel a nemesi adómentességet szentesítették, csak a jobbágyság osztályára lehetett a hadfenntartás óriási költségeit hárítani. A parasztságra ez annál is inkább nagy csapást jelentett, mivel az országgyűlésen sem a katonaaállítás módját, sem az ujoncok számát, sem pedig a katonáskodás időtartamát nem hatá-

rozták meg . Így számtalan visszaélés vált lehetségessé és a hirhedt verbuválásnak, katonafogdosásnak vetette meg az alapját.^{II5}

A katonafogdosás különösen háboruk esetén öltött hatalmas méreteket. 1799-ben a francia háboru idején Gyomán is katonafogdosást tartottak. A főszolgabíró már jóval előbb értesítette a bírót és a papot, hogy a templomban a katedráról serkentsék a fiatalokat a katonáskodásra. A további előkészületekben a falu elöljárói megbeszéltek, hogy a nap mely órájában indulnak a verbuválók-
kal a már előre kijelölt legények összefogdosására. Külön kellett vigyázni, hogy lármát ne csapjanak, minden fel-
tűnés nélkül cselekedjenek, nehogy eljusson a verbuválás híre a szomszéd helységekre és elmeneküljenek a besorozható legények. Az elöljárók külön parancsot kaptak arra is hogy "...nemcsak a kitette számban, hanem azt kétszerezve is kiállítani el ne mulasszák azon okból is, hogy ha netalán némelyek a szolgálatra alkalmatlan, a szám meg legyen."^{II6}

Az összefogdosás idejét az esti órákra tették, amiről a faluban csak a bíró, a nótárius és néhány esküdt tudott. Éjszaka könnyebben otthon találták az előre kiszemeltet. Az összefogottakat szekérre rakták és Aradra

II5.Spira György: i. m. 5. old.

ii6.B.M.L.Gy.k.i: Közigazgatási iratok 1739-1825. R. 9.

vitték, ahol atisztiorvos megvizsgálta őket. A testnagyságot nem is nézték, mivel háborus idők lévén szükség volt a katonára. 1816-ban például ilyen módon erőszakkal fogtak Össze Gyomán II legényt.^{II7} A besorozottaknak azt mondták, hogy a háboru befejeztével hazajöhetnek.^{II8} Ez természetesen csekély vigasz volt, mert senki sem tudta előre, hogy meddig tart a háboru, egyáltalán túléli-e és ha igen, a császár hazaengedi-e őket. 1803-ban I7 legényt fogtak össze és vittek katonának és 1812-ben még nem jöttek haza. Az 1812-ben besorozott 33 személyt pedig 1816-ban hazaengedték. Tehát teljesen bizonytalan volt a katonai szolgálat ideje.^{II9}

Katonának általában a falu előljárói a szegény családok fiait jelölték ki, akiket gazdaságilag nélkülözni tudott a falu közössége, mivel csekély gazdaságuknál fova sem az állami, sem a földesuri tartozásokhoz nem járulhattak lényegesen hozzá. Természetesen a politikai szempontokat sem hagyták figyelmen kívül, mivel a falu nincstelenei az elégedetlenek és a feudális rendszerrel leghamarább szembeszállókat táborát szaporították.

Fekete Istvánné, gyomai lakos niába fordult a vármegyéhez meghallgatásra, hogy a katonának állított fiát engedjék haza, mert öreg asszony már és van két nyomorék lány, akiket el kell tartania és a meglévő kis gazdaságot

II7. B.M.L.Gy.k.i: Közigazgatási iratok 1739-1825. R. 9.

II8. u. o.

II9. u. o.

fia nélkül képtelen fenntartani. A vármegye válasza sem méltatta levelét.^{I20}

Ezzel szemben a gazdagok fiai könnyen elkerülhették a katonaságot, mert a falu biráját nem volt nehéz megvesztegetni. 1788-ban Belitcay József szolgabíró figyelmeztette a birákat, hogy "A gazdák fiait éppen nem kelletik tarkogatni, hanem akinek három négy fia vagyon, abból egyet el kelletik venni, úgy ki fog telni a recruták száma."^{I21} Igaza volt a magyar nép ajkán keletkezett dalnak, amely a katonaállítás módjáról szól.^{I22}

Már minálunk verbuválnak erővel,
Elfogják a szegény legényt kötéllel.
A gazdagnak öt-hat fiát nem bántják,
A szegénynek, ha egy van is elfogják.

A faluból nemcsak a szegényeket vitték el, hanem még a verbungot is a falu lakosainak kellett ellátni. 1809-ben Gyoma helysége a békési osztály feállítására kirendelt toborzásra 1162 icce bort, pálinkát, húst, 2002 adag abrakot és ugyanannyi szénát adott.^{I23}

1800-ban az összeírás szerint 63-an voltak Gyomáról katonák, de még ebben az évben újabb 15 legényt vittek el, 1803-ban pedig 17-t. A francia háborúk sok embert fele-

I20.B.M.L.Gy.k.i: Birói feljegyzések 1801-1804. 47. cs.

I21.B.M.L.Gy.k.i:Currens könyv. R. 22.

I22.Spira György: i. m. 72. old.

I23.B.M.L.Gy.k.i: Közigazgatási iratok 1739-1825. R. 9.

mésztettek.^{I24} 1814-ben Békés megyének 720 recrutát kellett állítani, amiből Gyomára 27 fő esett. A 27 besorozott közül ugyanezen év áprilisáig^{3-an} meghaltak.^{I25}

Ez így ment minden háború esetén, ami viszont gyakran volt a nagy kiterjedésű Habsburg birodalom valamelyik sarkában. 1741-ben Békés megyének, miután a bajor választófejedelemmel a háború kitört, a 22 porta után 22 lovast és 242 gyalogost kellett állítani. Gyoma $I\frac{2}{4}$ portának megfelelő létszámot állított ki és ettől kezdve Mária Terézia uralkodása idején szinte minden évben kellett katonát, lovat és pénzt adni.^{I26}

A katonaillesítés a jobbágygazdaságra egyike volt a legnagyobb veszélyeknek, mivel ha csak egy fia volt, akit elvittek katonának, a családfő megöregedvén nem volt, aki dolgozzon. Hiszen a mezőgazdasági technika 18. századi fejlettségének szintjén a termelőerők legfontosabb részét, az embert vesztette el a jobbágygazdaság, amely után sok esetben a zsellérsors következett. A katonaillesítés tehát mindenekelőtt a falu alsó rétegét súlytotta. A járási főszolgabíró hiába tetette magát humánusnak, amikor igazságos és törvényes eljárásra intette Gyoma elöljáróit, mert az ő érdeke is az volt, hogy kívánt létszám néhány pótlékkal együtt minél előbb kiteljen. Így teljesen az elöljáróktól függött, hogy kiket vittek katonának. Gyoma elöljáró-

I24. B.M.L.Gy.k.i: Közigazgatási iratok 1739-1825. R. 9.

I25. u. o.

I26. Évk. IO. k. 76. old.

rói viszont már 1783-ban is úgy nyilatkoztak, /hogy/, amikor egyszerre 23 gyomai legényt fogtak be, hogy ezek mind olyanok "...akiknek különös hibákat találtak."^{I27} Ezeket a különös hibákat természetesen a falu legszegényebbjére sütötték rá.

Természetesen a falu előljáróinak, köztük a birónak sem volt valami hálás feladat a falu legényei közül kiválogatni a katonának befogandó legényeket, még akkor sem, amikor 1814-ben a megye elrendelte, hogy az eddig szokásban lévő erőszakos fogdosás és a legénységnek láncon vagy kötélén való bevitelét meg kell szüntetni, mivel "...illetlen és meg nem fér az emberiséggel."^{I28} Helyette a falu legénységét össze kellett hívni és sorshuzással, vagy koc-kázással döntötték el, hogy kit visznek el.

A főszolgabíró sokszor adminisztratív eszközökkel és fenyegetésekkel tudta az előljárókat a recruták kiállítására rábírní. 1787-ben a főszolgabíró a következőket írta a gyomai előljáróknak: " Gyoma helységben a recruták kiállításában eddig volt vétkes restelkedéseket, ha különös serénységgel helyre nem hozzák, a reájjuk esett recrutáknak bevitele eránt listát legfeljebb folyó hónap 17-ik napjáig kezemhez nem küldenék, bizonyosak legyenek abban, hogy mint Felséges Urunk szolgálattját hátráltatók a Királyi Comissárius Ur Eö. Exelenciájának beadván a Ns.

I27.B.M.L.Gy.k.i: közigazgatási iratok 1739-1825. R. 9.

I28.B.M.L.Gy.k.i: Currens könyv. R. 30-46.

Vármegye eleibe fognak állítatni."^{I29} Az előljárók továbbra is a recrutáknak csak egy részét tudták kiállítani és hogy milyen nehezen, mi sem bizonyítja jobban, mint hogy olyan is volt közöttük, aki egészségügyi okokból nem felelt meg katonának. Erre a szolgabíró végleg elvesztette türelmét és megfenyegette a gyomai bírót. "Öcsöd a kívánt egy recrutát már régen kiállította, Gyoma pedig hallgat mind ezideig, én nem győzök eleget firkálni, hanem ha negyed nap alatt Gyulám nem leszzen, a bírót magát állítottatom be helyette."^{I30} Ezekután természetesen a sorshuzás sem tette emberségesebbé a katonaillesítést, mert akikre a sorshuzás esett, továbbra is erőszakkal kellett elvinni, a gazdagabbak pedig ha a fiaikra esett a sorshuzás, pénzzel kiválthatták és mást állítottak helyettük.

A lakosság meggyeszerzte mindent elkövetett, hogy a katonáskodást elkerülje. Sokan a verbuválás hírére elbujdostak, ép tagjaikat megcsonkították, az előljárókkal és a verbuválókkal szembeszálltak, a gazdagparaszttság pedig az előljárókkal egyetértésben gyakran kijátszotta a törvényeket.^{I31}

A katonaságtól azonban testcsonkítással sem lehetett megmenekülni, mert a helytartótanács utasítására az ilyeneket is azonnal besorozták és olyan helyre tették, ahol testi fogyatékossggal is megfelelt, például ágyuk mellé,

I29.B.M.L.Gy.k.i: Carrens könyv. R. 20.

I30.B.M.L.Gy.k.i: Currens könyv. R. 36.

I31.B.M.L.Gy.k.i: Currens könyv. R. 30-46.

vagy magazinumokba.^{I32}

A népet a hadseregben lévő bánásmód is elriasztotta, ahol embertelenül bántak a közkatonákkal és az emberi erőt meghaladó igénybevételnek voltak kitéve. A szegények fiai gyakran a szökést választották, hogy a súlyos katonai szolgálattól megmeneküljenek. Ez nem mindig sikerült, és utána a súlyos büntetés következett.

1804-ben mielőtt a katonaillesztés elkezdődött volna, egyik gyomai legény Szarvasra szökött. A szarvasi tanyák között azonban elfogták a szarvasi bírák és azonnal katonának állították, természetesen Szarvas saját katonájának jegyeztette fel.^{I33} De nemcsak a verbuválás elöl szöktek meg, hanem ha alkalom nyílt rá, a hadseregtől is. 1814-ben Szilágyi Ferenc is megszökött a katonaságtól. Az elfogatását követő vallatáson azt mondta, hogy 24-en szöktek meg és a szökés okául a következőket mondta: "...nem állhattam a sok gyaloglást és a sok verést."^{I34} 1785-ben Csányi Péter, 1804-ben Jenei István, 1815-ben Csombordi János szökött meg a katonaságtól valószínű az említett okokból.^{I35} Természetesen ennél sokkal nagyobb lehetett a gyomai szökött katonák száma, de nem maradt fenn több adat.

A lakosság számára a katonatartás másik terhe a beszállásolás volt. Kaszárnyák ekkor még nem voltak és így a katonákat magánszállásokban szállásolták el. Mária Te-

I32.B.M.L.Gy.k.i: Currens könyv. R. 27.

I33.B.M.L.Gy.k.i: Birói feljegyzések 1801-1804. R. 47.

I34.B.M.L.Gy.k.i: Polgári peres iratok 1769-1825. R.2.

I35. U. o.

rézia 1766-ban elrendelte, hogy minden község egy-egy kvártélyházat tartozik fenntartani, de ezekbe csak a tiszteket szállásolták el, a közkatonák továbbra is a lakoságnál nyertek elhelyezést és a jobbágyoknak kellett el-tartásukról gondoskodni.^{I36}

A beszállásolást szabályozó megyei rendelet, amely szabályozta, hogy a jobbágy mit köteles a nála beszállásolt katonának adni, nagyon súlyos feltételeket szabott. A gazda tartozott a zsoldosnak ágyat, derékaljat, pokrócot, fát és világítást ingyen adni, ebédre és vacsorára pedig egy-egy tál ételt. Az étel minősége is meg volt szabva. Egy font husból és laskából, illetve káposztából, lencséből, borsóból vagy kásából kellett állnia. A böjti napokra külön ételeket szabtak meg. A falu minden katona után két véka kenyérnek való búzát és két véka árpát vagy két véka zabot továbbá egy szekér szénát szolgáltatott az ott-tartózkodás idején.^{I37} Ha a katona örjáratra távozott, a házigazda minden napra egy garast fizetett neki, a zabot és szénát pedig tartozott az örhelyre elvinni. A katona ruháit a maga szappanával tartozott mosni a gazda.^{I38}

A beszállásolással járó súlyos terheket Gyoma is igen keservesen tudta elviselni és a lakosság legélesebb ellenszenvével találkozott. 1766-ban Mária Terézia rendelete alapján Gyomán is felállították a kvártélyházat, ahová

I36.Spira György: i. m. 59. old.

I37.Spira György: i. m. 60. old.

I38.Évk. 10. k. 75-76. old.

a Békés megyébe helyezett két zászlóalj egyikének helyettes kapitányát helyezték.^{I39} 1790-ben Herceg Ferenc regimentje Békés megyén vonult keresztül és Gyomára valamint Endrődre 56 katonát szállásoltak be, akiknek ellátásáról ugy a katonákéról, mint a lovakról gondoskodni kellett.

A jobbágyoknak akkor is kellett a katonáknak élelmet adni, ha saját maguknak nélkülözniök is kellett. Így elképzelhető, hogy egy esetleges rossz termés esetén mit jelentett a jobbágyokra nézve a beszállásolás. A katonaság ugyan törvényesen fizetett az élelemért és az abrakért, de szabott áron, ami a piaci ár mögött mindig elmaradt / deperdita / és gyakran a különböző visszaélések folytán még ezt a csekély árat sem kapták meg.

1803-ban a gyomaiak sem bírván elviselni a súlyos beszállásolási terheket, a falu bírása a járási szolgabíróhoz fordult segítségért. Ugyanis az történt, hogy egy vebungkomandó, egy tiszt és 15 katona volt bekvártélyozva, akiknek már 4000 porció kenyeret adminisztráltak.

" Mely annyival is terhesebben esett helységünk lakosainak, hogy ámbár a buza drágább volt is, még is csak regulamentális árával kellett megelégedni, vagy még többször azt sem kaphatta meg."^{I40} - írta a bíró. Ugyanakkor a lakosságnak a megye területén állomásozó katonaságnak is ad-

I39. Dr Karácsonyi János: i. m. I. k. 347. old.

I40. B.M.L.Gy.k.i: Birói feljegyzések 1801-1804. R. 47.

ni kellett a rendes porciót, amiből a beszállásolt verbungkomandónak adott élelmet nem vonták le és így a gyomaiak egyszerre kettős terhet viseltek. A bíró azt kérte, hogy legalább a Gyomán kvártélyozó verbungosokat rendelje más helyre.¹⁴¹

Az ellátás terhe mellett a jobbágnak még a hozzá beszállásolt katona durva magatartását és gorombáskodásait is el kellett tűrni. Megyeszerte általános tapasztalat volt, hogy a katonák sokszor ittasak, részegesek voltak. Italért, ételért sőt szénáért és abrakért is, amelyből ha valamelyest nem kaptak azonnal, káromkodások közepette erőszakkal vették el. A helyzetet súlyosbította, hogy a katonák különböző nemzetiségüekből tevődtek össze, akik a magyar jobbággal szemben sok esetben ellenszenvvel viselkedtek. Hiába volt köteles a járásbeli szolgabíró a járása területén beszállásolt katonák magaviseletéről jelentéseket tenni, az erőszakoskodásokat és a visszaéléseket nem csökkentette.¹⁴² A jobbágy hiába fordult az előljárókhoz, vagy a megyéhez panaszra, a rövidebbet úgy is ő huzta, mert általában a katonának adtak igazat.

A lakosság így végső elkesredésében a hozzá beszállásolt katonák ellen fordult, hogy bosszút álljon, ami viszont a katona és a gazda közötti viszony végső kiéleződéséhez vezetett. Nem egyszer a zsoldosok és a gazdák

141.B.M.L.Gy.k.i: Birói feljegyzések 1801-1804. R. 47.

142.B.M.L.Gy.k.i: Currens könyv. R. 36.

közötti verekedésekhez vezetett.

1769-ben Gyomán is verekedés történt a lakosok és a katonák között a katonák sorozatosan elkövetett visszaélései miatt. A vesztes fél itt is a gyomaiak lettek. A lakosok közül azokat, akiket bűnösnek találtak száz, mások ötven, ismét mások harminc bot büntetést kaptak a deresén, kettőt besoroztak katonának, Csáky Mihályt és Csáky Istvánt pedig mint "...garázda embereket,.." a megye területéről kitiltották.^{I43}

Világos bizonyítéka annak, hogy Békés megyében a 18. században a katonatartás, hozzászámítva más állami terheket is, sokkal súlyosabb volt Gyoma esetében is a földesuri elnyomásnál.

A megye is látta ezt az egyre elkeseredettebb harcot a jobbágy s a zsoldos között és megpróbálta elejét venni. Ezek az intézkedések azonban nem a jobbágy és a zsoldos közötti ellentét indító okáért próbálták orvosolni, hanem bizonyos külső formaságokra vonatkoztak. 1771-ben megtiltották, hogy senki a katonákkal játszani, velük kocsmába járni, együtt borozni stb. ne merészeljen.^{I44} De ezen intézkedéseknek is ismét a jobbágyok lettek az áldozatai, mert a katonákat ismét nem büntették meg. Példá erre, hogy 1771-ben két mezőberényi lakost 50-50 bottal büntettek, mert a katonákkal együtt kugliztak.^{I45}

I43.Évk. 10. k. 88. old.

I44.Évk. 10. k. 89. old.

A katonaság és a beszállásolás terheit súlyosbította, hogy a lakosságnak u. n. manualistákat, gyalogrobotosokat is kellett adni a katonaság számára végzendő különböző munkákhoz, ami a katonáknak elvitt legények után újabb munkaerőkiesést jelentett a jobbágygazdaságnak. 1788-ban Gyomának 23 embert kellett Ujvidékre küldeni, akiket 14 naponként váltottak.^{I46} A Kvártélyházakat is a lakosságnak kellett helyreállítani és karbantartani. 1789-ben Gyomának a csabai kvártélyházak helyreállítására 400 kévé nádat, 3 sárcsináló, 3 tapasztó és 3 mázoló embert, valamint egy nádkötő embert kellett adni.^{I47} A sáncmunkákra is a jobbagyokat fogták be. 1790-ben Belgrád sáncainak helyreállítására Gyomáról 120 embert vittek el.^{I48}

A gyomaiak tiltakozása most sem maradt el, mert 1789-ben, amikor Ó-Becsére 8 embert kellett volna küldeniök a katonaság számára fát vágni, csak kettőt küldtek és azok közül is kettő gyerek volt. Az Ujvidékre küldött 5 ember közül is egy gyerek volt, fejszét pedig egyáltalán nem vittek, "...holott tudták, hogy fát mennek vágni."^{I49}

Háboruk esetén az előbb említett terhek a többszörösére nőttek és gyakran újabbakkal is gazdagodtak. 1788-ban a háboru miatta határszélekről elűzött lakosok közül 298 családot Gyomán szállásoltak el, akiknek ellátása fejében

I46.B.M.L.Gy.k.i: Currens könyv. R. 22.

I47.B.M.L.Gy.k.i: Currens könyv. R. 25.

I48.B.M.L. u. o.

I49.B.M.L. u. o.

a megye csak néhány krajcárt adott.¹⁵⁰ 1790-ben pedig 100 ökör teleltetését kellett vállalni a katonaság élelmezésére.¹⁵¹

Az említett terhek azonban csak egy része volt a katonatartás teheinek, a másik súlyos szolgálat a porció * volt.

A p o r c i ó n a g y s á g a , v i s s z a é l é s e k ,
a p o r c i ó a d á s k ö v e t k e z m é n y e i .

A porciót a jobbágnak akár pénzben, akár természetben kellett adni, mindenféleképpen a jobbágy elevenébe vágott. Pénzzel a piaci lehetőségek hiánya miatt volt nehéz fizetni, ha viszont természetben, akkor meg sokszor a vetőmag sem maradt meg.

Kétféle porció volt, az orális porció, melynek nagysága 1711-ben 1 font hus és 2 font kenyér volt, egy zsoldos napi élelme. A másik az equilis porció, melynek nagysága 3 font széna és 6 font zab volt, egy ló napi abrak-szükséglete.¹⁵²

A porciót Gyomára először 1720-ban vetették ki. Ezt megelőzően Gyoma nem szerepel a porciókivetési jegyzéken. Ekkor a porciót naponként kellett adni és természetben.

150. B.M.L.Gy.k.i: Currens könyv. R. 22.

151. B.M.L.Gy.k.i: Currens könyv. R. 25.

152. Spira György: i. m. 60. old.

Gyoma minden nap $3\frac{1}{2}$ orális és 3 equilis porciót adott. 1721 augusztusában például 105 orális porciót adott.^{I53} Az 1731/32-es évben pénzben fizették a porciót, melynek összege 494 réhnes forint volt.^{I54} 1735-ben már a napi porció nagysága megnőtt, mert Gyoma május hónapban 448 equilis és ugyanennyi orális porciót adott, tehát körülbelül a négyszresére nőtt.

A 18. század vége felé különösen a háborúk következtében megnőtt a porció. 1788-ban egy hónap alatt 619 pozsonyi mérő abrakot és 56 mázsa lisztet szállított Gyoma a Bács megyében elszállásolt katonaságnak.^{I55} Ekkor már egész évre szabták ki a porciót, mint például 1789-re, amikor 1353 pozsonyi mérő zabot szabtak ki, amihez még hozzájöttek más abrakféleségek, széna, szalma, árpa stb.^{I56} Az orális porció sem csak kenyérből állt. 1788-ban az Aradon lévő 2000 katona 114 667 tojást és gombócot kért, ugyanakkor 600 db. juhot és 600 db. borjut.^{I57}

A porció nagysága különösen a francia háború idején emelkedett. 1793-ban Gyoma 102 szekér búzát szállított Szolnokra a királyi életem házba hadisegítségére.^{I58} Ugyanakkor az évi az évi kivetések is nőttek.^{I59}

I53. B.M.L. Békés vármegye nemesi közgyűlésének iratai 1720-1724. IV. I. b. 2.

I54. B.M.L. Békés vármegye nemesi közgyűlésének iratai 1731-1732. IV. I. b. 5.

I55. B.M.L. Gy.k.i: Currens könyv. R. 20.

I56. B.M.L. Gy.k.i: Currens könyv. R. 22.

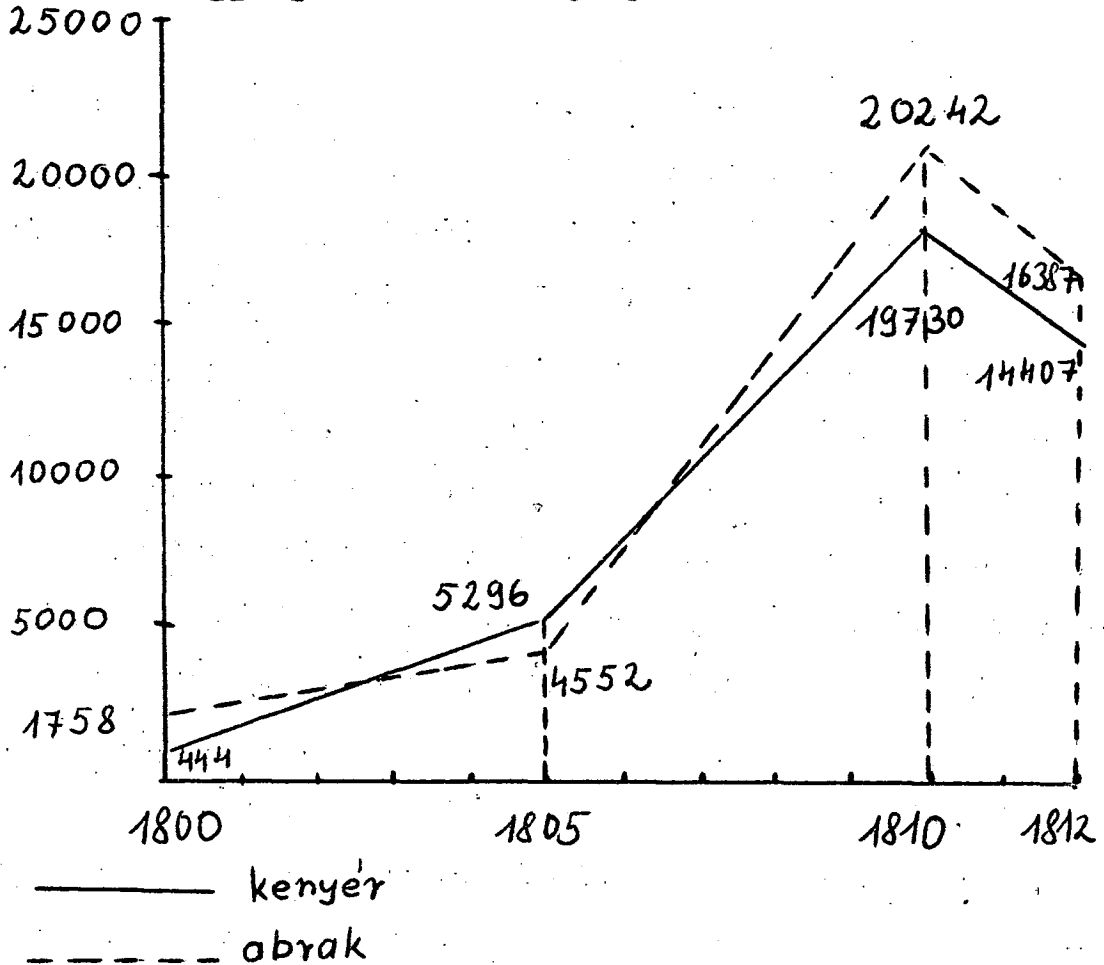
I57. U. o.

I58. B.M.L. Gy.k.i: Közigazgatási iratok 1739-1825. R. 9.

I59. U. o. és Currens könyv. R. 35; R. 34.

A porció nagysága 1800-1812-ig Gyomán:

Ha a katonaság a megyében vagy a közelben volt, az előre kivetett mennyiségnél többet is kellett adni és nem mindig csak a katonaság számára. 1806/9-es esztendőben a persecutoroknak is 1005 orális porció kenyeret, 688 porció abrakot és 550 porció szénát kellett adni.¹⁶⁰

A növekvő porciómennyiség teljesen kifosztotta a jobbágyságot terményesektől. 1802-ben a bírói feljegyzések között olvasható, hogy Gyoma nem tudta saját erejéből 555 köbös abrakot a katonaság számára beadni.

¹⁶⁰B.M.L.Gy.k.1: Közigazgatási iratok 1739-1825. R. 9.

A Maroson tulról a Szent Miklósi uraságtól vettek 600 köböl zabot, amit a gyomaiaknak kellett a Maroson át elhozni. A vármegyéhez fordultak, hogy legalább a Maroson ne kelljen vámot fizetniök.^{I61}

Egy porciószedő feljegyzéseiből is kitűnik, hogy a lakosságot mennyire megviselték a különböző terhek, köztük a porció. A porciószedő a hátralékban lévőket járta végig. Mindegyik névnel megjegyezte, hogy miért nem tudtak fizetni. Sok név mellett olvasható, "Elszegényedett," "Szegény özvegy, a fia pedig katonának vivődött," "Szegénységben meghalt," "Koldus volt," és ehhez hasonló megjegyzések. Az is megfigyelhető, hogy sok név mellett áll "Katonának adódott", vagyis akik nem bírtak a porciónak és más terheknek eleget tenni, azokat általában elvitték katonának.^{I62} Tehát egyre többen lettek azok, akiktől a porciószedő már nem tudott többet elvenni.

Rossz termés esetén a jobbágytól elvitték azt a keveset is, amije termett és az inség szélére jutottak sok esetben meghaltak. 1787-ben is inséges esztendő volt, de a megye természetesen az inség okát nem a feudális terhek nagyságában látta, hanem a szántó-vető embereket dorgálta meg, mondván, hogy/nem/ elmulasztották munkájukat.^{I63}

I61.B.M.L.Gy.k.i: Birói feljegyzések 1801-1804. R. 47.

I62.B.M.L.Gy.k.i: Számadások 1789-1848. R. 55. /valamennyi idézet./

I63.B.M.L.Gy.k.i: Currens könyv. R. 20.

I789-ben Gyomán sok jobbágnak még a vetőmag sem maradt meg a katonai adminisztrálás végett. A jobbágyokat a földesurhoz irányították megveszerte vetőmagért. De mivel Gyomán a földesur sem rendelkezett gabonával, a szegényebbek nagyobb része vetőmag nélkül maradt.^{I64}

De nemcsak az emberek kerültek inséges helyzetbe, hanem az állatok is, mivel a takarmányt is elvitték. 1802-ben a birói feljegyzésekben a jobbágyok panasza olvasható, miszerint a csabai magazinumban visszamaradt szénájukat nem kapták vissza, pedig nagy szükség volt rá. "...már most sem egy szál szénánk, mivel az új még nem acceptáltatik- sem egy szem abrakunk nintsen, sőt pénzen sem kaphatunk..."^{I65} Más esetben ugyanis az történt, hogy a katonaság a gyomaiak visszamaradt szénáját Csabán a magazinumból kidobálta, amely az esők következtében annyira elromlott, hogy végül ott 20 krajcárokért el kellett vesztegetni.^{I66}

A jobbágyok számára annál is inkább keserves volt a porció, mert a katonaság az árreguláció szerint fizetett, vagyis megszebtta az árat. A szabott árak viszont jóval elmaradtak a piaci árak mögött és az árkülönbség a deperdita, a jobbágyságot sulytotta. Gyakran előfordult,

I64.B.M.L.Gy.k.i: Currens könyv. R. 23.

I65.B.M.L.Gy.k.i: Birói feljegyzések 1801-1804. R. 47.

I66.U. o.

hogy a jobbágyok szállították a különböző terményeket a katonaságnak, de nem tudták, hogy mennyit kapnak érte, mert az árszabás még nem történt meg.^{I67}

A porciószedők is követtek el visszaéléseket.

1801-ben például a gyomai porciószedő a begyűjtött pénzből 238 forintot elköltött. Az ügy az uriszék elé került, ahol megállapították bűnösségét és mivel a pénzt nem tudta visszafizetni, 3 lovát elbecsülték.^{I68}

Aztán a katonaság részéről is hasonló visszaélések fordultak elő, mint például 1810-ben, amikor Gyomát azzal károsították meg, hogy a komiszárius 16 pokróc és 48 lepedő helyett 14 pokrócot és 18 lepedőt ismert el. Egy másik esetben pedig 19 pokrócra, 81 lepedőre nem kaptak bizonylatot a katonaságtól, így nem tudták bizonyítani, ami természetesen azzal járt, hogy nem kaptak érte semmit.^{I69}

Jólehet 1792-ben már országosan próbálták elejét venni a porcióknál és a forspontozásnál előforduló visszaéléseknek. A helytartótanács elrendelte, " Hogy mivel a naturálékról, forspontozásokról szóló quitantiák eránt sok difficultusok adták elő magukat, melyek az adófizető népre károsak és az illető juris dictionak alkalmatnak voltak, ezen okbul a Fő Hadi Kormányzás által oly rende-

I67.B.M.L.Gy.k.i: Currens könyv. R. 22.

I68.B.M.L.Gy.k.i: Számadások 1789-1948. R. 35.

I69.B.M.L.Gy.k.i: Currens könyv. R. 34.

lés tétetett légyen, hogy ezentul ollyatén prastátiókról való quitentiák a katonaság által nem irásban, hanem nyomtatásban adassanak...és a quitáló személyek neve és hivatala, ugy nem különben az adott naturálék summája is jól ki légyen téve."¹⁷⁰ Mint ahogy az előbbi példa mutatta, ez az intézkedés nem sokat jelentett, mert vagy nem adtak bizonylatot, vagy esetleg elveszett, vagy meghamisították.

Ilyen körülmények között a lakosság eldugta termését a porciószedő elöl, ugyanakkor a gazdagparaszttság pedig feles terményével spekulációt folytatott. 1788-ban a járási szolgabíró azt írta, "... hogy vannak, akik házi szükségükön felül lévő gabonájukkal uzsoráskodnak... mintsem, hogy azt hazájuk védelmére fordítanák."¹⁷¹ A szegényparaszttság, amikor kiürült a magtárja a gazdagparaszt-hoz volt kénytelen menni kérni, akik a maguk javára kihasználták az ilyen lehetőségeket. A jobbágyoknak a rendszeres porció mellett még hadifelajánlásokat is kellett tenni, amikor már amugy sem volt felesleges terményük. 1739-ben a földesúr 750 pozsonyi mérő búzát ajánlott fel, de ezt nem saját búzájából adta, hanem 8-10 mérőnként a gyomai jobbágyoktól szedte be.

Porcióból hátralékok ritkán fordultak elő, mert a hatóságok nagyon szigorúan léptek fel ez ügyben. Ha kel-

170.B.M.L.Gy.k.i: Currens könyv. R. 27.

171.B.M.L.Gy.k.i: Currens könyv. R. 20.

lett a legszigorubb adminisztratív eszközöktől sem riadtak vissza. 1730-ban például a megye kihirdette, hogy amely község a katonaságnak a szénát és zabot rendesen szállítani nem fogja, annak birája 30 botot kap.^{I72}

1788-ban az egyesült vármegyének 15 000 szalmát kellett szállítani, a szolgabírók helységről helysére jártak, hogy a szalmának a legjavát kiválogassák és ellenőrizzék, hogy minden porció szalma meglegyen 16 font súlyu. A helységek biráinak pedig kijelentették, hogy ha a szalma "...alkalmatlannak fog találatni és be nem fog vétetni, annak mind az árát, mind pedig odavitelének/árát/ fuvarját birák fogják a magukéból megfizetni."^{I73} Ugyanebben az évben katonák járták végig a helységeket, hogy ellenőrizzék, hogy minden jobbágy eleget tett-e kötelességeinek.^{I74}

A nemesek természetesen mentesek voltak minden zaklatásoktól. 1788-ban a Gyomán lakó két nemesi családot és a földesurat is felszólították feltételes módon, hogy a familia tagjai egynek neve alatt tegyenek felajánlást a hadsereg számára, természetesen "...önön jószántukból a királyukhoz tartozó hűséges engedelmességből s hazájukhoz vonzó szeretetből indittatván..."^{I75} A felajánlott

I72.Évk. II. k. 65. old.

I73.B.M.L.^{gy}.k.i: Currens könyv. R. 22.

I74.U. o.

I75.B.M.L.Gy.k.i: Currens könyv. R. 25; R. 22.

mennyiség azonban nem volt nagy, a földesur esetében pedig^o felajánlás ugy is a jobbágyok vállát nyomta.

A porcióadással sem merültek ki a katonatartási terhek, mert nemcsak a jobbágy terményeit vitték el, hanem idejét, igásállatait és teljes fogatát is. A porciót el kellett szállítani rendeltetési helyére és ha a katonaság vonult, a jobbágyot vették igénybe a fuvarozásba. Ez még a porciónál is súlyosabb szolgálatot jelentett.

A f o r s p o n t t e l j e s i t é s e é s k ö -
v e t k e z m é n y e i a j o b b á g y g a z d a s á g -
r a .

A forspontozás is teljes egészében a jobbágy vállát nyomta. A szállításokat a megye a fundusoknak megfelelően osztotta fel a helységek között. 1809-ben például Békés megyének 1000 kocsival orális porciót kellett szállítani Szolnokról Ceglédre. Ebből a Gyomán található 523 fundus után 220 szekeret kellett adni.¹⁷⁶ A forspont azért jelentette a legnagyobb terheket a jobbágyoknak, mert a legfontosabb munkaeszközét, az igásállatait vették igénybe, amelyek a hosszú és rossz utakon kimerültek, nem egyszer elpusztultak, ami viszont a jobbágygazdaságra végzetes lehetett. Természetesen magát a jobbágyot

¹⁷⁶B.M.L.Gy.k.i: Currens könyv. R. 34.

is elvonták a termelésből.

Minden helységben előre összeírták a haditecsek hordozására alkalmas lovakat és ökröket, hogy előre tudják, melyik helység hány szekeret tud kiállítani, ha a katonaságot vagy a porciót kellett szállítani.¹⁷⁷

A gyomai jobbágyok is gyakran résztvettek a katonaság fuvarozásában, a példának okáért csak egyet említek az 1810-es évből, amikor az Arad vármegyéből elvonuló császári csapatok reseváját január 13-án, 17-én és 18-án a tél kellős közepén minden nap 32 szekérrel Pestre kellett szállítani.¹⁷⁸ Elképzelhető, hogy ez a hosszú ut úgy az emberre, mint az állatra milyen megerőltető volt. De a Gyomára belvártélyozott tiszturakat is mindig a jobbágyoknak kellett szállítani.¹⁷⁹

A katonaság szállításánál azonban sokkal általánosabb a katonaság számára az élelemnek a szállítása. Gyoma esetében ezek okozták a legtöbb panaszt. 1787-ben Csabáról Temesvárra szénát hordani Gyomának 200 szekeret kellett adni. A kocsiknak korán reggel ott kellett lenniök első és hátsó saroglyákkal, rokoncákkal, vendégoldalakkal, kötelekkel és a széna befedésére elegendő ponyvával ellátva.¹⁸⁰ 1809-ben az Aradról Pestre költöző katonaság után Gyomának 90 szekérrel kellett Szolnokig gabonát vin-

177.B.M.L.Gy.k.i: Currens könyv. R. 20.

178.B.M.L.Gy.k.i: Currens könyv. R. 34.

179.B.M.L.Gy.k.i: Közigazgatási iratok 1739-1825. R. 9.

180.B.M.L.Gy.k.i: Currens könyv. R. 20.

ni.¹⁸¹ A példákat itt is lehetne sorolni, hogy akkori esős időben járhatatlan utakat is figyelembe véve mennyire idegenkedtek a lakosok a forspont teljesítésétől.

Természetesen a forspont solyát is elsősorban a jobbagyság alsó rétege érezte. Az előbb említett 200 szekérből Gyoma 98 szekeret nem küldött el, mire a járási szolgabíró levelet írt a gyomai előljáróknak, amiben a következőket olvashatjuk: " Azonban úgy veszem észre, hogy kiváltképpen Gyomáról csak a csekélyebb értékű lakosok vettek el egész erelyekkel, akik pedig két s több sessió földet birnak, három lovu szekerekkel be akarják érni. Ebben ezért az egyenes proportiót a biráknak recomendálom."¹⁸²

A gazdagparasztság mindig előnyösebb helyzetben volt és könnyebben találtak kiutat a feudális terhek alól. Mivel ők rendelkeztek pénzzel, sokszor megmenekültek a hosszú és terhes fuvarozásoktól. Például azt csinálták, hogy amikor Temesvárra kellett szénát vagy abrakot szállítani, elmentek és megvették a közelben és ezzel elkerülték a hosszú fuvarozgatásokat. Ugyanakkor olyan bizonylatot kértek, mintha otthonról szállították volna, hogy a fuvardíjat megkapják.¹⁸³ A szegényebb jobbágyoknak az ilyen fogások nem álltak lehetőségükben, mert nem rendel-

181.B.M.L.Gy.k.i: Currens könyv. R. 34.

182.B.M.L.Gy.k.i: Currens könyv. R. 20.

183.B.M.L.Gy.k.i: Currens könyv. R. 23.

keztek pénzzel. Mivel a gazdagparaszság ilyen és más egyéb hasonló módon kihuzta magát a forspont kötelezettsége alól, a szegényparaszságra hárult, akik közül Gyoma nehezen tudta a kívánt szekereket a kívánt mennyiségben k állítani.

1789-ben Szegedre kellett gabonát szállítani a katonaság számára. Kigyóásra egy figyelő embert állítottatott a megye, hogy feljegyezze az egyes helységek által küldött szekerek számát. A figyelő ember ugy nyilatkozott, hogy egyetlen gyomai kocsit sem látott reggeltől késő estig áthaladni.¹⁸⁴ A járási szolgabíró gyakran panaszkodott a gyomaiakra, akik különböző formában fejezték ki tiltakozásukat a fuvarozás ellen. 1789-ben történt, hogy az uton felrakott terheiket lerakták és elhagyták, II kocsi pedig ugyan elindult, de nem érkeztek meg Temesvárra.¹⁸⁵ Egy másik alkalommal pedig a kanizsai réten két szekeret meggyújtottak rakományával együtt, de nem tudták megállapítani, hogy gyomai vagy tarcsai lakosok voltak-e.¹⁸⁶

A hosszú járhatatlan utakon a jobbágyok ökrei, lovai sokszor elhullottak és a gazdasága^{ih} került veszélybe, mert ha nem tudott kötelezettségeinek eleget tenni, először a faluközösség, később pedig a földesur vette el a földjét. 1737-ben a megye 25 ökrös szekeret küldött Niz-

184.B.M.L.Gy.k.i: Currens könyv. R. 25.

185.B.M.L.Gy.k.i: Currens könyv. R. 23.

186.B.M.L. u. o.

zába és utközben 37 ökör elpusztult.^{I87} Gyomán is gyakran előfordult ilyen eset, mint például Zimonyba szénahordás alatt és Szegedre sáncások vitele közben az uton elpusztult egy-egy ló.^{I88} Természetesen a jobbágyok az elpusztult állataik árát nem kapták meg. De nemcsak állat, hanem emberáldozatokat is követelt a forspontozás.^{I89}

A forspontnál is ugyanolyan visszaélések voltak tapasztalhatók, mint a porciónál. A szekerek mellé konduktorok / felügyelők / voltak állítva, akik a szállítmányokat átadták és arról, valamint a fuvarról nyugtát kaptak.^{I90} Ezek a felügyelők gyakran hiányosan számolták el a fuvardíjat. Ez tűnik ki a szolgabíró leveléből is " Tapasztalásba hozattatott, hogy a transzportokról visszaforduló konduktorok különféle színek alatt a fuvarnak kifizetésére való pénznek hiányosságát állítják, amelyekkel a vectaránsok az ő nagy fáradtságukkal keresett jutalmazásukban nagy kárt szenvedni kénytelenítettnek."^{I91}

Ilyen körülmények között a lakosságot szintén csak adminisztratív intézkedések útján, erőszakkal lehetett a forspontozásra kényszeríteni. " A szekereknek Szegedre elrendelt kiállításában elkövetett engedetlenségek és restségek a lakosok már annyira vitték, ezen dolgot, hogy

I87.Évk. IO. k. 76. old.

I88.B.M.L.Gy.k.i: Számadások 1789-1848. R. 55.

I89.Spira György: i. m. 68. old.

I90. B.M.L.Gy.k.i: Currens könyv. R. 24.

I91.B.M.L. u. o.

azoknak kiállítása magán a vármegyén executióval sürget." ^{I92}
 1789-ben Gyomának 53 szekeret kellett volna egyik eset-
 ben állítani, amelyeknek Szegedre kellett fuvarozni. Az
 53 szekér helyett azonban 12-t küldött. Erre a megye exe-
 cutor katonákat küldött Gyomára azzal, "... , hogy ezen
 szekereket a birák segítségével együtt azonnal Szegedre
 kihajtsák". ^{I93} Gyoma ugyan az executiót visszaküldte, de
 a szekereket nem állította ki, mire a szolgabíró újból
 kiküldte a katonákat és szigoruan meghagyta a biráknak,
 hogy tudta nélkül el ne docsájtásák őket, amíg a szekere-
 ket ki nem állították. ^{I94} Más esetben pedig azzal büntet-
 ték Gyomát, hogy a következő alkalommal a szekerek szá-
 mának a dupláját kellett kiállítani. ^{I95}

A megye is a jobbágy munkaerejét vette igénybe,
 ha valamit szállítani vagy építeni kellett. 1799-ben a
 megye curiális házának építésénél Gyomának 6 szekeret
 és 24 gyalogrobotost kellett adni. ^{I96} Az utak építésénél
 szintén a jobbágyok dolgoztak. A Gyuláról Sarkadra vezet
 tő postaut építésére Gyomáról 60 szekér és 120 gyalog
 ember ment. ^{I97}

Mivel Békés megyét a Körösök és mellékágaik szab-
 dalták, a gátak építése és karbantartása is nagy mun-
 kát jelentett. Ezeknél a munkáknál is a jobbágyok mun-

I92. B. M. L. Gy. k. i: Currens könyv. R. 23.

I93. B. M. L. u. o.

I94. B. M. L. Gy. k. i: Currens könyv. R. 25.

I95. B. M. L. u. o.

I96. B. M. L. Gy. k. i: Currens könyv. R. 24.

I97. B. M. L. Gy. k. i: Currens könyv. R. 20.

kaereje jött számításba. Ez nem kis terhet jelentett a megye jobbágyságára, ami komoly robotozással is felért nem egyszer. Ezt a következő adatok is bizonyítják, A helységeknek nemcsak a saját határukban lévő gátakat kellett javítani és karbantartani, hanem a megye területén bárrová elvihették őket. 1786-ban a békési gátak építésére Gyomának 300 gyalog embert és 40 kasos szekeret kellett küldeni. Közülük azonban mindössze egy szekér és két gyalog ember jelent meg.¹⁹⁸ A szolgabíró Gyomát ezért újból kénytelen volt meginteni. " Gyoma helységének a parancsolatok teljesítésében már sok ízben kijelentett vétkekes engedetlensége most újra a gátak helyrehozatalában megmutatkozott, ezért ezennel rendeltetik, hogy a viz által megrontatott gátakat a békési határban tüstént el ne mulassza, különben nem várt büntetését önmagának tulajdonithassa."¹⁹⁹ A remetei gát építéséhez Gyomának 2106 gyalognapot kellett adni hat hétre. Az első három hétre 58 embert, a második három hétre 59 embert és 7 szekeret kellett küldeni.

A gátépités nem tartozott a legkönnyebb munkák közé sem az ember, sem az állat számára. Gyoma különösen a e szekeres szolgálatot fájlalta és kérte a szolgabíró, hogy közelebb eső helyekről állítson szekereket, mivel

198. B.M.L.Gy.k.i: Currens könyv. R. 18.

199. B.M.L.Gy.k.i: Currens könyv. R. 19.

Gyuláig a rossz ut miatt két napig tartott, míg megérkeztek. A másik ok volt, hogy^a szegény nép jószága gyenge volt és nem tudtak egy hétre elegendő takarmányt vinni és előfordult, hogy az egyik lakos lova elpusztult.²⁰⁰

Ugyanakkor a megye igen könyörtelenül bánt a gátépitőkkel. Minden 50 ember mellé egy felügyelőt állítottak, aki vigyázott, hogy rendesen meg legyenek rakva a szekerek. Másrészt pedig akár a határba esett a gát építése, akár nem, meg volt tiltva, hogy a robotosok éjszakára hazamenjenek. A kirendelt munkások három napig tartoztak folyvást jelen lenni."...mivel az éjszakára való hazamenetel csak arra való, hogy a röst ember a munkából magát kihuzza..."²⁰¹ Természetesen a jobbágyokat így sem lehetett kivétel nélkül munkára kényszeríteni. A megye 1818-ban azért panaszkodott a gyomaiakra, hogy felvigyázók nélkül jöttek és nem a reájok vetett szám szerint és azok közül is sokan "... alattomban elszöktek."²⁰² Ugyan-
 ebben az évben a földesúr is panaszkodott a gyomaiakra, mivel a gátépitésnél földjét össze-vissza furták és ásták.²⁰³

A felsorolt példákból látható, hogy a 18. században a lakosok munkaerejét mennyire igénybevette elsősorban a katonatartás, de nem utolsó sorban a megye is. A szolgálatok felsorolt formái minden esetben elvonta a

200.B.M.L.Gy.k.i: Birói feljegyzések 1801-1804. R. 47.

201.B.M.L.Gy.k.i: Közigazgatási iratok 1739-1825. R. 9.

202.B.M.L.Gy.k.i: Currens könyv. R. 38.

203.B.M.L.Gy.k.i: Közigazgatási iratok 1739-1825. R. 9.

jobbágyot időben és erőben saját gazdaságától. Ezt a jobbágyok egyáltalán nem vagy csak nehezen tudták pótolni, majdnem mindig azonban a termelésből való kieséshez vezetett. Ezért tapasztalható, hogy a feudális állam adminisztratív eszközökkel lépett fel, de látható volt, hogy ennek ellenére a gyomai gazdagparasztság megtalálta a számára könnyebbséget jelentő kiutat. A jobbágyság többi része pedig a körülményekhez képest általában a szolgálatok teljesítésének különböző szabotálásával vagy esetleg szökésekkel fejezték ki a feudális terhek elleni tiltakozásukat.

A z á l l a m i é s a h á z i a d ó n a g y s á g a .

A feudális terhek másik felét az adó képezte. A jobbágy fizette a házi- és állami adót, aminek következtében a jobbágyot pánztól is megfosztották. Az adózást a 18. század elejétől nem porta után, hanem dica után szabták ki és nemcsak a téli hónapokban szedték az adót, hanem egész éven át.²⁰⁴ 1787-ben újból bizonyos módosításon ment át. A király rendelete alapján az adó háromnegyed részét továbbra is a téli hónapokban kellett befizetni és csak egynegyed részét hagyták az év többi részére.²⁰⁵ Békés megyében február elsejéig kellett okvetlenül az adó felét befizetni.²⁰⁶

204. Spira György: i. m. 54. old.

205. B.M.L.Gy.k.i: Currens könyv. R. 19.

206. B.M.L.Gy.k.i: Currens könyv. R. 29.

Gyoma újratelepülése után 1720-ban fizetett először adót, 52,21 forintot.²⁰⁷ A súlyos állami teher Békés megyében a 18. század elején az újratelepülés idején a lakosságot további vándorlásra készítette, így 1723-ban elhatározta a megye, hogy az ujonnan letelepülőket semmi-féle adóval és közteherrel egy évig letelepülésüktől számítva nem fogják terhelni.²⁰⁸ 1725-től fogva Gyoma is rendesen fizette az állami és háziadót. A Habsburg birodalomnak egyre több pénzre volt szüksége a háborukhoz, a magyar nemesség viszont az országgyűlésen saját adómentessége fejében nagy összegeket ajánlott meg Bécsnek, „Természetesen ezeket az összegeket a jobbágyság zsebéből vették el. A jobbágy mint adófizető a feudális állam legfontosabb alappillére volt, fenntartója az államnak. Ezért örülődött a bécsi udvarban egyre inkább az az elhatározás, hogy az adózó jobbágyság "...meg nem engedett és törvénytelen elnyomása és elgyengítése...hatósan megszüntettessék.”²⁰⁹ Ezzel a politikával azonban még várt az udvar, mindaddig, amíg erre a parasztság növekvő antifeudális harca a közvetlen indítékot meg nem adta.

Igy a jobbágyság zsebéből egyre nagyobb összegeket vettek ki. Az állami és a háziadónak az emelkedése Gyoma esetében is megfigyelhető.²¹⁰

207. B.M.L. Békés vármegye nemesi közgyűlésének iratai
1720-1724. IV. I.b. 2.

208. Övk. 9. k. 92. old.

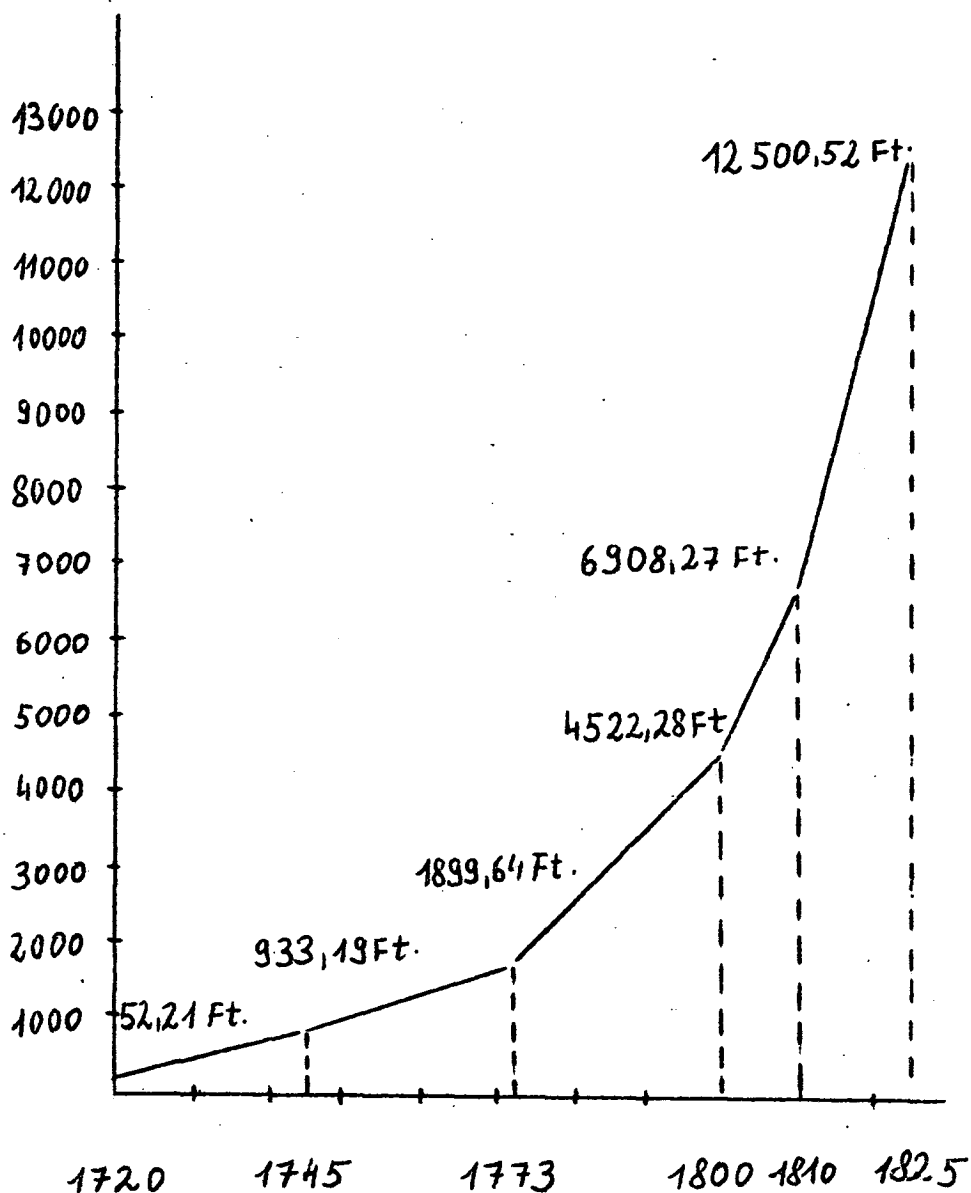
209. Magyarország története. I.k. Bp. 1964. 376. old.

210. Övk. 9.k. 95. old; 11.k. 3. old; B.M.L.Gy.k.1: Conscriptio
feudalis 1780/81-1824/25

211. B.M.L.Gy.k.1: Currens könyv. R.14; R.23; R.26; R.31;

A házi- és hadiadó együttes összegének változása.

A táblázatból látható, hogy a lakosoknak egyre nagyobb
adóról
 kellett megbirkóznuk. Az egyéb feudális terhekkel is
 súlytott jobbágyság nem tudta évről-évre az adót fizet-
 ni. Ahogy nőtt az adó összege, úgy nőtt évről-évre az

adóhátralék is.²¹¹

év	az adóhátralék nagysága
1785	366 Ft.
1789	825,57ft.
1792	2049,21 ft.
1798	1893,19 ft.

A megye az adót is sokszor csak katonai executióval tudta maradéktalanul behajtani. Már előre kiértésítették a helységeket, hogy amennyiben elégtelennek éreznék magukat "...a maguk erejével teendő inkassálásra idejekomán jelentsék magukat nálam, hogy segítségül militáris executiót küldhessek ki."²¹² Az adószedők általában akkor jelentek meg, amikor a lakosok vásárokról tértek vissza, hogy rögtön lecsaphassanak a jobbágy kevés pénzére.²¹³

1738-ban már a megye is megsokalta a lakosság folytonos nyomorát és kérte, hogy a porták számát 22-ről szállítsák lejjebb, mert a folytonos katonatartás, az 1735-ös lázadás, a minduntalan fuvarozás Belgrádba, Nikzába és az évről-évre ismétlődő árvizek, valamint a pestis teljesen kimerítették a lakosság erejét.²¹⁴

Háborus időben nem volt elég a rendesen kivetett adó, hanem pótolás címén felemelték. 1787-ben Gyomának

211.B.M.L.Gy.k.i: Currens könyv. R. 14; R. 23; R. 26; R.31.

212.B.M.L.Gy.k.i: Currens könyv. R. 29.

213.B.M.L.Gy.k.i: Currens könyv. R. 14.

214.Évk. 9. k. 96. old.

a téli háromnegyedrész adó kipótolására 500 forintot kellett fizetni.²¹⁵

A helység saját költségeit is a jobbágyokra osztotta szét. 1821-ben például a helységnek 2177 forintra volt szüksége költségeinek fedezésére, amit a jobbágyok között arányosan szétosztottak.²¹⁶

A jobbágyok az állam mellett adóztak az egyháznak is. Gyomán az eklézsiának minden ágytól fizettek egy váltó forintot, egy véka búzát, egy véka árpát tized fejében. Ezenkívül a prédikátor fizetését is a lakosságnak kellett adni, akinek például 1818-ban egy esztendei bére 160 forint készpénz volt, valamint 30 forint fűtenivaló helyett, 200 kéve nád, 120 véka buza, 120 véka árpa, egy sertés, egy mázsa só, 50 font faggyu, egy mázsa hus, 12 icce vaj, 6 öl fa, minden tehén egy fejésének teje, ingyenes örlés, darálás, szántás és egy sessió föld, amit maga tartozott műveltetni.²¹⁷

Az eklézsiának 1821-ben $3\frac{1}{2}$ sessió földje volt, amit a földesurtól kapott és megművelése szintén a jobbágyok vállát nyomta.²¹⁸ 1825-ben új templomtornyot építettek, aminek költsége 7360 forint volt. A földesur csak a hidvám felének átengedésével segített be, a töb-

215.B.M.L.Gy.k.i: Currens könyv. R. 19.

216.B.M.L.Gy.k.i: Adókivetési és beszédési iratok 1789-1848. R. 56.

217.B.M.L.Gy.k.i: Közigazgatási iratok 1739-1825. R. 9.

218.B.M.L.Gy.k.i: Polgári peres iratok 1769-1825. R. 2.

bit a gyomaiaknak kellett fizetni.²¹⁹ A földesur beszegetése jelentéktelen volt, mert például 1807-ben az összes hídkereset 585,25 forint volt.²²⁰

A katonatartás elviselhetetlen terhei mellett az adózás tetézte a jobbágyok nyomorát. Pénzhez nehezen tudott jutni a gyomai jobbágy, mert nem volt Békés megyében város és jó piaci lehetőség, ahol felesleges terményét eladhatta volna, ha viszont nem tudott fizetni exequáltak, eladták 40-50 forinton vett lovát, szarvasmarháját 4-5 forintért.²²¹

1783-ban Gyomán öt jobbágyt felbecsülték a bírák a házáért és eladták, mivel több évre visszamenőleg adóhátralékuk volt.²²² A házak felbecsülése különösen a 19. század elején szaporodott meg, ugyanis ez az az idő, amikor az állami adó nagyságának emelkedése találkozott a földesuri terhek fokozódásával és a kettős teher alatt sok jobbágy vagyonát ütötték dobra. De látható volt, hogy a 18. században elsősorban az állami terhek voltak a jobbágy elevenébe vágó feudális terhek, ami Békés megyében nem egyszerre jobbágyokat fegyveres tiltakozásra készített.

219.B.M.L.Gy.k.i: Közigazgatási iratok 1739-1825. R. 9.

220.B.M.L.Gy.k.i: Számadások 1789-1848. R. 55.

221.Évk. II. k. 108-109. old.

222.B.M.L.Gy.k.i: Peres jegyzőkönyvek. R. 4-8.

A gyomai jobbágyok részvétele
a Péró féle lázadásban.

A 18. század elején különösen az állami terhek súlya vált elviselhetetlenné a jobbágyok számára. Az elégedetlenség egyre nagyobb volt és nyíltan hirdették, hogy szabadulni akarnak azoktól, "...kik a szegénységet nyomorgatják."²²³ Az első kísérlet erre a szabadulásra 1735-ben a szentandrási mozgalom volt Szegedinác Péró vezetésével. Természetesen a gyomai jobbágy helyzete sem volt jobb, mint a megyében élő többi sorstársaiké. Ezt bizonyítja az a tény, hogy a gyomaiak nyomban a mozgalom elindulása után az elsők között csatlakoztak.

A mozgalom megszervezésében az adatok szerint gyomai ember nem vett részt. Amikor azonban Szilassyék kiadták a mozgalomhoz való csatlakozásra a felhívást, a gyomaiak is rögtön csatlakoztak. A felhívást követő napon Szilassyék Kondoroson át Köröstarcsa felé vonultak és eközben csatlakoztak hozzájuk a békésiekkel együtt 9 gyomai ember.²²⁴ Név szerint : Apra Pál, Miskei János, Nagy István, Molnár Mihály, Tóth János, Szilágyi János, Csikós István, Pap István és Nyalka János.²²⁵

A lázadás leverésére a szolnoki helyőrségtől Letió Ferenc hadnagy vezetésével 17 katonát küldtek. A csata

223. Acsády Ignác: i. m. 274-275. old.

224. Dr Maday Pál: Az 1735-ös békésszentandrási parasztfelkelés. 20. old.

225. B.M.L. Békés vármegye nemesi közgyűlésének iratai 1733-1735. IV; I.b. 6.

Tarcsa mellett zajlott le, amiben már a felkelőkhöz csatlakozott 9 gyomai is résztvett. A csatában a felkelők győztek, három katona meghalt a többi pedig meghalt/ elmenekült.²²⁶ A csta előtörténetéhez tartozik még, hogy a Szolnokról kivonuló katonaság a csata előtt Gyomán minden bizonnyal átvonult, mert 1735-ben a gyomai bíró és a tanács levelében a következő olvasható: „Mikor a szolnoki nationális militiának hadnagya Letió Ferenc uram Tarcsánál megverekedett volna, azokkal a kóborló emberekkel, két lovatadtunk az ő. kegyelmes katonái alá, az melyeket az tolvajok katonáitúl elnyertenek.”²²⁷

A mozgalom leverése előtti napokban újból megjelent a császári katonaság, melyet Gyomán szállásoltak be.

„Nemes Jász és Nagy-Kunság militáris seregek azon tévelygő rebellis tolvajoknak leverésére commendároztattanak és Gyoma nevü helységben egy éjszakára státiót töltöttek.”²²⁸ Az egy éjszakára 310 orális és 56 equilis portiót adott Gyoma a beszállásolt katonaságnak.²²⁹

A 9 gyomai a mozgalom mellett végig kitartott, ezt bizonyítja az a tény, hogy a mozgalom leverése után felelősségre vont 72 vádlott között ott volt mind a 9 gyomai ember. Itéletük a mozgalomban való részvétel miatt igen súlyos volt. „...a budai várban bilincsbenteljesítendő

226. B.M.L. Békés vármegye nemesi közgyűlésének iratai
1733-1735. IV. I. b. 6.

227. B.M.L.u. o.

228. B.M.L.u. o.

229. B.M.L.u. o.

közmunkára kell adni mindaddig, míg a magyar gyalogezredekbe közkatonákként be nem sorozhatók és Budáról el nem vitethetők lesznek."²³⁰ Az ítéletet valószínű később enyhítették, mert négyen kegyelmet kaptak a kilenc közül és 1735-ben ez a négy hazajött Gyomára. Név szerint: Apra Pál, Miskei János, Nagy István és Molnár Mihály.²³¹

Külön büntetésnek számított még, hogy a kilenc gyomai embernek állatait a katonák elhajtották és még két jobbágnak, Szabó Jánosnak és Ramasz Józsefnek, akik ugyan a bíró szerint nem hagyták el a helységet a felkelés idején, de valószínű, hogy szimpatizáltak a mozgalommal és ezért veszítették el az állatvagyonukat.²³²

Az elhajtott állatokról egy összeírást készítettek, amelyből a felkelésben résztvettek vagyoni helyzetére lehet következtetni. A 9 közül csak 4-nek volt állatvagyon. Ezek közül is Apra Pálnak csak egy lova, Miskei Jánosnak egy tehene és egy borja volt, de a másik kettő sem rendelkezett jelentős állatvagyonnal. Következésképpen megállapítható, hogy a mozgalomhoz a falu szegénysége csatlakozott, akiket a feudális államhatalom csaknem teljesen nincstelenné tett.

Az ítéletekkel példát statuáltak a helységben, de hogy a kizsákmányolás elleni mozgalmakkal való közösség

230. Dr. Maday Pál: i. m. 38. old.

231. B.M.L. Békés vármegye nemesi közgyűlésének iratai
IV. I. b. 6.

232. B.M.L.u. o.

érzése nem halt ki a gyomai szegénységből. Ezt bizonyítja az 1753-as mezőturi szervezkedés is. A gyomaiak ebben nem vettek részt tetlegesen, de Gyomán is feszült volt a légkör a szervezkedés hírére. A korabeli adatok szerint/sok/ " Sok lovat lehetett látni a gyomai határban is, egy pásztor nap mint nap a pásztotaligára állván kémlelt körös körül, mint ha őrálló lenne."²³⁵ A gyomai szegénység tehát egyből megérezte, hogy mi készül és ha a mozgalom komolyabb méreteket öltött volna, a gyomaiak minden bizonnyal az első alkalommal, úgy mint 1735-ben, azonnal csatlakoztak volna. Ez azonban nem így történt, a lakosság pedig továbbra is viselte a feudális állam terheit.

235. Spira György: i. m. 194. old.

G Y O M A U R B É R I V I S Z O N Y A A 1 8 .
S Z Á Z A D E A N ;

Gyoma középkori birtokosai ismertek. 1527-ben, közvetlenül a mohácsi csatavesztés után Gyoma mint a gyulai uradalom része, Brandenburgi György tulajdona volt, amit aztán a török hódoltság követett.²³⁴ A török kiűzése és a Rákóczi szabadságharc után nagy területek kerültek a kincstár birtokába, köztük Békés megye is. Másrészt a neo-acquistica bizottság a fegyverjog címén töméntelen birtokot vett el a törvényes tulajdonosától.

Ezeket az elvett javakat a bécsi udvar Magyarország teljes elnémetesítésére akarta felhasználni, mégpedig úgy, hogy a lefoglalt birtokokat külföldi, elsősorban német birtokosoknak adták. Mivel ezek a területek a török hódoltság és az azt követő háborúk idején elnéptelenedtek, német katolikusokkal igyekezett a bécsi udvar betelepíteni.²³⁵

1720 október 25.-én "...megyénkben és hazánkban egészen új ember, Harruckern János György " kapott Békés megyében II helységet, köztük Gyomát is, "...aki, mint a hadi élelmezés igazgatója a 16 éves spanyol örök-

234. Dr Karácsonyi János: i. m. 93. old.

235. Dr Karácsonyi János: i. m. 418. old.

ségi s az 1716-17-ki háboruban akkora érdemeket szerzett, a kincstárnak anyagi hasznot hajtott, hogy valóban méltó a fejedelmi jutalomra."²³⁶ - írta róla Dr Karácsonyi János. Az udvarnak azonban Harruckern János György kétesen kiérdemelt megjutalmazása mellett messzemenő politikai célja volt, amit Karácsonyi a 19. század végén érthető politikai okokból elhallgatott. Egy mozaikja volt az udvar politikájának az ország elnémetesítésére és a Habsburg birodalomba való beolvasztására.

Ilyen előzmények után kapta meg Harruckern János György a gyulai uradalmat 1723 május 3.-án Gyomával egygyütt. Ez a hivatalos beiktatás volt, mert már az udvar 1720-ban neki ígérte a gyulai uradalmat.²³⁷

A földesuri hatalom beköszöntésének számos negatív következménye volt a lakosság életében. Ezeket némileg enyhítette a földesurnak a lakosokat maradásra, letelepedésre ösztönző iparkodása, hogy munkaerőhöz jusson. Ezért kedvezményeket biztosított a letelepülni szándékozó lakosoknak. Még 1821-ben is egy colónus, aki akkor jött Gyomára, kérte a földesurat, hogy a robotot és a kilencedet engedje el, mivel most telepedett le és épületeket kell építenie. A földesur figyelembe vette kérését és egy évre felmentette minden szolgálat alól.²³⁸

236. Dr Karácsonyi János: i. m. 418. old.

237. U. o.

238. B.M.L.Gy.k.i: Kérelmek 1781-1847

Valószínű, hogy az ilyen engedmények a 18. században még fokozottabb mértékben előfordultak. Ezek azonban nem a földesur humanitásának voltak köszönhetőek, hanem csupán gazdasági érdekei diktálták. A földesuri hatalom megjelenése alapján véve negatív következményekkel járt, mert ezzel együtt megjelentek a földesuri terhek is.

1798 február 24-én Bécsben Harruckern uradalmát öt részre osztótták. Gyoma a szarvasi rátához került Szarvas, Endrőd és Öcsöd helységekkel, valamint Kondoros és Csákó pusztákkal együtt.²³⁹ A szarvasi ráta viszont Stockhammer József János gróf tulajdonába került az osztozkodás folyamán, mivel már előbb nőül vette báró Harruckern Ferenc, Békés megye főispánjának lányát Mária Annát. Nevezett hittársától két fia maradt: Ignác-Jeromos és II. Ferenc. Stockhammer Ignác-Jánosnak volt a fia Ferdinánd, akinek a családi osztozkodás folyamán Gyoma a tulajdonába került.²⁴⁰

Dr Karácsonyi János szerint az osztozkodás 1806-ban volt, tehát ettől fogva lett Ferdinánd Gyoma birtokosa.²⁴¹ Egy másik adat viszont kétségtelenül azt bizonyítja, hogy Ferdinándnak korábban is köze volt Gyomához. Egy 1804-ben keltezett levélben azt olvashatjuk, hogy "...1799-ben

239. Dr Karácsonyi János: i. m. I. k. 431. old.

240. Nagy Iván: Magyarország családai. Pest, 1836. 10. k.

241. Dr Karácsonyi János: i. m. II. k. 134. old.

Méltóságos árva Gróf Stockhammer Ferdinánd részére Vidovich Mihály ur 1000 forintot kért kölcsön a gyomaiaktól.²⁴² Lehet, hogy mivel árva volt, már ekkor ő volt Gyoma tulajdonosa attól függetlenül, hogy csak 1806-ban kapta meg hivatalos örökösödési jog címén.

Stockhammer Ferdinánd 1825-ben utód nélkül halt meg.²⁴³ Vagyonát 1829-ben, közte Gyomát is, zárlat alá vették és amikor az alól felszabadult, Gyomát 1836-ban haszonbérbe adták Szitányi Ulman Franciskának, Wodáner Móric feleségének, aki 1836-ban fiát küldte Gyomára gazdálkodni, majd 1839-ben megvette a birtokot.²⁴⁴

Látható, hogy Gyoma földesurai 1836-ig idegenek voltak, akik nagyon ritkán látták a birtokukat, helyette a jószágkormányzók kezelték. Ennek sok pozitív következménye volt a jobbágyság helyzetére nézve, amelyek az urbéri viszonyok folyt/ alakulása folyamán láthatók lesznek, de negatív is, mivel a földesuri hatalom távol volt, / még a jószágkormányzó is Makón lakott/ a helység előjárói sokkal önkényesebben cselekedhettek.

A jobbágyság és a földesur közötti viszony 1772-ig, az urbárium bevezetéséig

Az új földesur nem lakott a birtokán, ennél fogva a gazdálkodással és a jobbágyság ügyes bajos dolgaival nem

242. B.M.L.Gy.k.i: Birói feljegyzések 1801-1804. R. 47.

243. Nagy Iván: i. m. 10. k.

244. Évk. 14. k. 100. old.

sokat törődött, azt teljesen a jószágkormányzójára bízta, akivel levelezésben állott és időközönként Bécsbe hívta beszámolni. Ő maga abszontista életmódot folytatott. Csupán egyetlen dolog érdekelte, a birtok pontos pénzjövödelme és hogy a lakosok a rájuk kiszabott tartozásokat pontosan és időre teljesítsék.

A másik következmény az volt, hogy a 18. század végéig a földesur Gyomán nem törekedett saját kezelésben lévő allódiális birtokainak növelésére és a majorsági gazdálkodás bevezetésére. A harmadik következmény volt, ami az előzőekből következik, hogy robotolni sem kellett a lakosságnak olyan mértékben, mint az ország északi és nyugati részein, ahol a földesur a birtokán lakott és hamarabb rátértek a majorsági gazdálkodásra. A lakosság a különböző földesuri tartozásokat nem természetben adta, hanem pénzben meg lehetett váltani.

Az utolsó és egyben a legfontosabb következmény az volt, hogy a lakosság nem kimondottan földesuri kapcsolatban állt a földesurral, hanem u. n. kontraktusos jobbágyságok voltak, akik a szerződésben foglalt idő lejártával amennyiben a tartozásaikat rendezték, szabadon távozhattak telkükéről. Szabad jogállásuaknak / liberae condicionis / nevezte az ilyen jobbágyságokat III. Károly az 1722/23 /60. törvénycikkben.²⁴⁵ " Taksások és szabadmeneteliek vagyunk "- vallották a gyomai jobbágyságok

245. Acsády Ignác: i. m. 264. old.

1769-ben.²⁴⁶

A kontraktuális viszony és a földesuri tartozások pénzben való megváltása sokkal lazább függést jelentett a földesurtól, mint a rendes urbri függés szerinti jobbágyi kapcsolat. A 18. század első felében ez a függés még lazább volt, de a század vége felé már erősödött, amit a földesuri kontraktuális terhek növekedése is jelzett.

A földesur az első taksát 1732-ben vetette ki a lakosokra, nagysága nem ismert, de jelentős terhet jelenthetett a lakosságra, mivel az egyházi feljegyzésekben megemlítik, hogy "...az előtt kitelt az adó a helység jövedelméből."²⁴⁷ Feltehető, hogy a földesur 1723 és 1732 között a lakosság letelepedésének akart azzal kedvezni, hogy nem vetett ki előbb taksát, másrészt pedig ahhoz is idő kellett, hogy az új földesuri hatalom berendezkedjen.

A korabeli összeírásokból szerezhetők adatok a jobbágyok számára, helyzetére és vagyoni állapotára vonatkozóan.²⁴⁸

246.B.M.L.Gy.k.1: Polgári peres iratok 1769-1825. R. 2.

247.Évk. 14. k. 100. old.

248.B.M.L. Feudális iratok. R. 3; R. 59; R. 106; R. 53; R. 54; R. 79; R. 56.

év	hospesek	zsellérek	ökrök	tehének	lovak	juhok	sz.
1720	34	1	60	54	17	160	
1721	33	?	47	30	13	150	
1724	38	12	101	109	51	283	
1744	86	12	108	161	244	185	
1746/47	134	39	226	390	307	529	
1752	221	46	206	524	521	1328	
1754	229	49	182	575	532	1730	

év	buza	árpa	köles / köbölben /
1720	195	88	32
1721	215	198	97
1744	225	188	16
1746/47	380	329	41
1752	391	410	6
1754	590	442	27

Ha az egyes oszlopokat nézzük, akár a hospesek és a zsellérek vagy az állatvagyon nagyságát nézzük/, akár a bevetett területek nagyságát, arányos növekedés tapasztalható 1720 és 1754 között. Ha azonban a különböző oszlopokban feltüntetett adatok nagyságát és növekedési ütemét hasonlítjuk össze, rögtön egy súlyos aránytalanság tűnik fel. A hospesek és a zsellérek együttes számát véve alapul, az látható, hogy 1720-ban 34 hospes és 1

zsellér volt, összesen tehát 35. 1754-ben 229 hospes és 59 zsellér volt, összesen 278. Könnyen kiszámítható, hogy 1720 és 1754 között a hospesek és a zsellérek száma 7,9 szorosára nőtt. Ez a szám relative kifejezi a lakosság szaporodását is, hiszen 1719-ben a lakosság létszáma 150 1773-ban pedig 1490 volt.²⁴⁹ A növekvő lakosságnak természetesen egyre nagyobb mezőgazdaságilag hasznosítható terület kellett. A kérdés az, hogy a hospesek és a zsellérek 7,9 szoros növekedését a táblázatból látható buza, árpa és vetések növekedése, amelyek feltehetően a mezőgazdaságilag hasznosítható területek arányát is kifejezték, kísért-e illetve lépést tartott-e vele. A vetésterületek növekedése megegyezett-e a hospesek és zsellérek 7,9 szoros növekedésével. 1720-ban a búzával, árpával és kölessel bevetett területek nagysága 215 köből volt, 1754-ben 1059 köből. A növekedés 4,9 szoros, tehát jóval kevesebb, mint a hospesek és a zsellérek növekedési üteme. Ebből az következik, hogy a mezőgazdaságilag hasznosítható területek növekedése nem tartott lépést 1754-ben és már azt megelőzően a lakosság szaporodásával. Természetesen ennek az lett a következménye, hogy egy-egy telepés jobbágycsaládnak egyre kevesebb föld jutott a határ felosztásánál. Ezt igazolja a zsellérek számának alakulása is, hiszen 1720-ban csak egyet számítottak zsellérnek és még 1744-ben

249. Dr Karácsonyi János: i. m. II. k. 135. old.

is csak 12, 1754-ben azonban már 49 a zsellérek száma.

A telekaprózódását az egyes családok kezén lévő teleknagyságok alakulása is bizonyította. 1720-ban a családok szintjén a birtok megoszlása a következő módon alakult: II-nek nem volt szántója csak I-2 tehene és 2-3 köből legelője. A 34-ből visszamaradt 23 hospesnek 15-35 köből között változó nagyságu szántója volt 5-10 köből legelővel.²⁵⁰ 1744-ben már 27-nek nem volt szántója csak 3-2 tehenük és kevés legelőjük. A birtokkal rendelkező 59 hospes szántójának a nagysága általában már csak 5-12 köből között változott.²⁵¹ 1754-ben még rosszabb a helyzet a birtokmegoszlásban. 5 köből feletti nagyságu szántója senkinek sem volt és mintegy 50 %-nak a birtoknagysága az 5 köbölt sem érte el. 110-nek pedig vagy egyáltalán nem volt földje, vagy csak 1-2 köből szántója és 2-3 köből legelője.

Tehát megállapíthatjuk, hogy a parasztság körében a települések következtében a telekaprózódás nagy mértékű volt. Oka nyilván a határ szüke volt. Ezt a földesur is tudta és ezért nem véletlen, hogy a már említett Póhalmot 1750-ben a gyomaiaknak adta. Ennek a használata sokáig vitás volt a dévaványaiak tiltakozása miatt és mint ahogy már ismert, csak 1770-ben osztották fel a falu birái a lakosok között. Így az 1754-es összeírások-

250. B.M.L. Feudális iratok. R. 3.

251. B.M.L. Feudális iratok. R. 53.

ban még nem vették számításba.

A póhalmi birtok megszerzésével megnőtt a művelhető terület és ez újabb birtokszerzési alkalmat jelentett a gazdagabbak, illetve a több igásállatokkal rendelkező családok előtt. Ezt elősegítette az is, hogy a határ nem volt házhelyekre felosztva "...hanem kinek-kinek tehetsége szerint vagyon kiadva. Vagyon egy gazda közöttünk, akinek a pusztákon nem lévén szántóföldje, mintegy 102 pozsonyi mérő alá való, némelyeknek 80, 70, 60, 20 kinek több, kinek kevesebb mérő alá valószántani való földje van a határban."²⁵²-olvashatjuk egy 1769-es keltezésű levélben.

Tehát lassan megkezdődött és egyre nagyobb méreteket öltött a 18. század közepétől az újabb területek szerzésével Gyomán a parasztság differenciálása. A tehetősebb lakosok a kevésbé tehetősek rovására terjeszkedtek és mivel a szántóföldeket, és a parlagon fekvő kaszálókat sem osztották évenként fel, ez a differenciálódást még jobban elősegítette. A közösség csak az olyan kaszálókat osztotta fel évenként, amelyek árvizes helyeken voltak és az árviztől függött, hogy melyik évben mennyit lehet belőle lekaszálni.²⁵³ A parasztság differenciáltsága már az urbáriumnak a megyében történt bevezetése előtt igen előrehaladott volt.

252.B.M.L.Gy.k.1: Polgári peres iratok.1769-1825. R. 2.

253.B.M.L.u. o.

Az 1772-es évből, még az urbárium bevezetése előttről van egy összeírás, amelyből részletesen lehet tájékozódni Gyomán a parasztság telki állományáról.²⁵⁴ A sessiók száma $54\frac{2}{8}$ volt, ehhez jött $48\frac{2}{8}$ pozsonyi mérőre való belsőség. A szántóföld nagysága $3583\frac{6}{8}$ / 1200 □ / hold volt és $628\frac{6}{8}$ kétembervágó rét. A helységben 204 jobbágy volt.

A birtokmegoszlás családonként a következő módon alakult.

sessió	sessiók	szántó	rét	szőlő
nagysága	száma	/ 1200 □ /	kétembv. kapás	
1	102	1-10	1-2	2
2	53	10	2	2-6
3	19	17-24	3-4	1-6
4	11	25-30	4-5	-
5	12	30-36	3-6	-
6	4	36-43	5-6	-
1	1	$54\frac{4}{8}$	8	-
$1\frac{1}{8}$	1	56	8	14
$1\frac{3}{8}$	1	$74\frac{4}{8}$	10	18

Látható, hogy az egész sessió nagysága igen magas kb. 55 / 1200 □ / hold volt. A jobbágyok fele 1-10 holdig terjedő szántót birtokolt, 53 pedig 10-18 holdig. Ezek

254. B.M.L.Gy.k.i: Conscriptio urbarialis. R772. R. 57.

az $\frac{1}{8}$ és $\frac{2}{8}$ sessiósök voltak azok, akik a parasztság alsó rétegét alkották, a parasztság 75 %-át tették ki. A $\frac{3}{8}$ és a $\frac{4}{8}$ valamint az $\frac{5}{8}$ sessiósök 17-36 holdig képezték a középső réteget, számuk ~~42~~ 42, a jobbágyság 20,5 %-a. 36 holdtól felfelé a mintegy 4,5 %-ot kitevő gazdagparaszt-ság volt. Tehát jól látható a parasztság differenciálódása. Az arány:

75 %	alsó réteg	/ 1-17 hold /
20,5 %	középső réteg	/ 17-36 hold /
4,5 %	gazdagparaszt-ság	/ 36-75 hold /

A kérdés az, hogy az urbárium bevezetése hogyan hatott a gyomai jobbágyságra, az arányok az egyes rétegek között eltolódtak-e? Ha igen, akkor milyen irányban.

Az összeírásokban a házas és a házatlan zsellérek száma még nincs egymástól elkülönítve, létszámuk összesen 132. Vagyoni helyzetük is megállapítható. 92 rendelkezik házzal és belsőséggel és 1-4 hold szántóval. A megmaradt 40-ek nem volt belsősége, de 1-2 hold szántójuk, 1-2 kétembervágó rétjük és 1-2 kapás szőlőjük volt. Emelett állatvagyonnal is rendelkeztek, főleg juhaik, sertéseik és teheneik voltak.²⁵⁵ Ez azt is bizonyítja, hogy a zsellérek helyzete viszonylag türhető volt.

Hogy a kontraktuális viszony némi könnyebbséget jelentett, azt a lakosok is bizonyították. A lakosok 1769-

255. B.M.L.Gy.k.i: Conscriptio urbarialis 1772. R. 57.

-ben azt vallották, hogy sem urbárium, sem urbáriális reguláció itt soha nem volt, "...hanem emlékezetünktől fogva mindenkor contractusok szerint tartattunk, amelyek legtöbbszörre 3-3 esztendőkre voltak egymásután szabva, ... a contractusok azon idő alatt, amelyekre voltak szabva, soha meg nem másoltattak és a contractuális idő alatt soha több tőlünk nem kérettetett."²⁵⁶

Ezek a szerződések, megegyezések súlyos terheket és szolgáltatásokat jelentettek a jobbágyokra, de lényegesen könnyebbek voltak, mint az ország más részein a nem kontraktuális jobbágyok urbéri terhei. A robotot nem ismerték a gyomai lakosok, helyette a hetelés volt divatban. "A földesurunkhoz való kötelességünket a contractusunk megmutatja, ezen felül pedig minden esztendőben négyszer szoktunk hetelni, egy hétre hol nyolc, hol hat szekereket és hol huszonnégy, hol pedig 16 gyalog embereket állítván. Egyébkor is, amikor a Méltóságos Uraságunk szükségére kívántatik, szekereket adunk, amely mivel olyas terhünkre sohasem esett, jó szívvel cselekedtük."²⁵⁷

- mondták a lakosok 1769-ben.

A szolgáltatásoknak házhelyenként elrendelt szabályos formája nem volt, hanem amikor a földesur kívánta, sor szerint szolgáltak a lakosok.²⁵⁸ A robotmentesség a la-

256.B.M.L.Gy.k.i: Polgári peres iratok 1769-1825. R.2.

257.B.M.L.u. o.

258.B.M.L.u. o.

kokoknak nagy előnyére szolgált, a legsúlyosabb földesuri tehertől voltak mentesek, ami annak volt köszönhető, hogy a földesur nem lakott a birtokán, és nem folytatott saját gazdálkodást. A földesuri kilencedet a lakosok hol természetben adták, hol pénzben fizették easeszerint, hogy hogyan egyeztek meg a földesurral. " Kilencedet adunk búzából, zabbul, árpából, kölesből, kukoricából, lencséből, borsóból, paszuppból szemül, borból, bárányból, méhből, káposztából, répából, retekül, vereshagymából, kenderből, melyet vagy in natura megadjuk, vagy pedig árendáltuk. Ezenkívül minden esztendőben 20 pár teknősbékát váltottunk meg 9 krajcárért párját és amidőn a földesur 3. 4. esztendőben erre a földre lejött, konyhára adtunk ugy mint az idén 300 tojást, 10 tyukot, 20 csirkét, 6 kappant, 4 pulykát, 4 ludat, 6 kacsát, 6 galambfiat, 18 itce vaját, egy borjut, egy bárányt, egy malacot adminisztráltattunk."²⁵⁹ - mondták a lakosok 1770-ben.

Kontraktusok ebből az időből nem maradtak fenn, így a földesur és a lakosság között létrejött egyezségek pontjait közelebbről nem tudni. Az előző idézet és a korábban elmondottak csak bizonyos mértékig érzékeltetik a lakosság terheit. Ennek ellenére megállapítható, hogy a jobbágység helyzete lényegesen könnyebb volt Gyomán,

mint a nem szerződéses jobbágyoké. A legnagyobb könnyebbséget a robot hiánya valamint a földesuri terhek pénzben való megvalthatósága jelentette. A jobbágyok szabadon gazdálkodhattak birtokukon és a különböző földesuri zaklatások egy részétől mentesek voltak. A jobbágy évente bizonyos pénzösszeg fejében megszabadult a földesuri terhektől.

Tehát nem véletlen, hogy a jobbágyok egy része országos viszonylatban is a Békés megyei Harruckern birtokot áldott földnek nevezte, "...mi baja nagyon az ő jobbágyainak? Ők azt sem tudják micsoda a jobbágyság."²⁶⁰ Ez a helyzet azonban az urbárium bevezetésével 1772-től fokozatosan megváltozott és a század végén, különösen pedig a 19. század elején a gyomai jobbágyság helyzete sokkal rosszabb lett, mint az urbárium előtt.

G y o m a u r b é r i v i s z o n y a i a z u r b á r i u m b e v e z e t t é s e u t á n . A z u r b á r i u m h a t á s a

Békés megyében az urbáriumot 1772-ben vezették be.²⁶¹

A telek nagysága az egyes osztályu földekből a következő volt:²⁶²

szántó:	I.o.	II.o.	III.o.
	34	36	38 / 1200 □ / hold
rét :	jó	közép	rossz
	22	22	22 / 1200 □ / hold

260.Spira György: i. m. 339. old.

261.Szabó Ferenc: Dél-Alföld betyárvilága, 12. old.

262.Acsády Ignác: i. m. 296. old.

Gyomát az első osztályba sorolták és így egy egész sessionak a nagysága 34 hold szántó és 22 hold rét volt.²⁶³

Az urbárium bevezetése változásokat hozott magával a jobbágyság életében. Ez a változás a gyomai kontraktuális jobbágyságra negatív következményekkel járt, mivel egy részt az kontraktuális terhek nőttek meg, másrészt pedig a földesur különösen a századfordulótól egyre kevesebb földet adott a telkek számának a növelésére, sőt a majorsági gazdálkodásra való törekvésében éppen az ellenkezőjét tette.

év	jobbágyság	házas zsellérek	házatlan zsellérek sz.
1772	204	92	40
1773	191	107	81
1780/81	178	156	109
1784/85	295	71	101
1789/90	291	75	115
1794/95	308	152	90
1798	337	194	82
1801	335	234	59
1803	335	245	98
1815	361	320	102
1818	372	368	102
1821	371	383	91
1823	369	405	102

263. B.M.L.Gy.k.i: Urbáriális tabella 1788. R. 86.

A táblázat szerint Gyomán 1772-ben az urbárium bevezetése előtt 204 jobbágy volt, 1773-ban az urbárium bevezetése után pedig 191. A csökkenés tehát 13, ami azzal magyarázható, hogy az urbárium szerint a $\frac{2}{8}$ sessiót nem érték el és így a zsellérek közé sorolták őket. A házas zsellérek száma 1772-1773-ig 92-ről 107-re emelkedett és feltehetően a 13 volt jobbágy a házas zsellérek számát szaporította. A házatlan zsellérek száma 40-ről 81-re emelkedett, ami szintén az urbárium bevezetésével magyarázható.²⁶⁴ Megállapítható, hogy az urbárium a jobbágyok és a házas zsellérek számában 1772-ben még nem hozott lényeges változást, annál inkább a házatlan zsellérek számában, akinek a száma a duplájára emelkedett.

Ha a sessiók számát, illetve a szántó és a rét nagyságát nézzük, szintén nem tapasztalunk lényeges változást közvetlenül az urbárium bevezetése után.²⁶⁵

év	szántó / 1200 □ /	rét / 1600 □ /
1772	3583 $\frac{6}{8}$	628 $\frac{6}{8}$
1773	3495	?
1780/81	3183 $\frac{6}{8}$	805
1783/84	7508	5076
1789/90	7711	5124
1799/800	7612	5056
1814/15	7636	4990
1826/27	7561	5012

264.Évk. 11. k.110. old. B.M.L.Gy.k.i:Conscriptió urbarialis 1772. R.57; R.59; R. 62; R.64; R. 65; R. 68; Dicalis conscriptió 1789/90.

265.Évk. 11. k. 11. old.Conscriptió urbarialis 1772.r.57.

1772-ben $3583\frac{6}{8}$ / 1200 □ / hold~~é~~ volt, 1773-ban és 1780/81-ben jelentéktelen a csökkenés. A rét nagyságánál szintén jelentéktelen emelkedés van. A sessiók számában sem történt lényeges változás.²⁶⁶

év	sessiók száma
1772	54 $\frac{3}{8}$
1798	239 $\frac{5}{8}$
1801	237 $\frac{7}{8}$
1821	246 -
1823	250

Az urbárium előtti 1772-es összeírásban $54\frac{3}{8}$ sessió föld volt, de akkor egy sessiónak kb. 56 hold szántót és teljesen eltérő nagyságu rétet számítottak. Az urbárium szerint Békés megyében érvényben levő 34 hold szántót véve alapul ez a sessiószám az urbárium bevezetésével megduplázódott. Ezt igazolja a földesur 1821-ben keltezett levele is. "Az urbárium behozásakor volt 121 urbáriális sessió, minekutána tulajdon jó allódiális földjeimet is urbáriális földekké tettem és azok helyébe csréképpen póhalmi második classisbeli földeket vettem által, találatnak 250 urbáriális sessiók."²⁶⁷

266.B.M.L.Gy.k.i: Conscriptio urbarialis 1772. R.57; 1798. R.59; 1801.R.62;1821. R.71; 1823. R.73; Urbáriális tabella 1788. R.86.

267.B.M.L.Gy.k.i: Polgári peres iratok 1739-1825. R. 2.

Itt megjegyzendő, hogy ez a csere nem egy időben zajlott le az urbárium bevezetésével, mint ahogy ez később kiderül, csupán a földesur 19. század eleji földrablását igyekezett ezzel indokolni.

Az eddigi adatokból a táblázatok alapján az a következtetés vonható le, hogy 1772-ben az urbárium bevezetése után, több mint 10 évig lényeges változtatás a földesur részéről a jobbágyok telkimállományát tekintve nem történt. A jobbágyság számát illetően ami változás tapasztalható az az urbárium szabályainak megfelelő összeírásoknak tudható be.

1784-ben azonban bármelyik táblázatra tekintünk, szembeötlő változás tapasztalható. A jobbágyok száma és a szántóföld nagysága 1784-ben ugrásszerűen megemelkedett, mert feltehetően ekkor osztotta fel a földesur az általa említett allódiális birtokainak egy részét, vagyis az urbárium bevezetése óta a földesur ekkor rendezte a teleknagyságokat. Ha nem is egyből 250 sessióra emelkedett a szántó nagysága, ahogy a földesur vallotta, de látható a táblázatból, hogy a szántó nagysága 1773-hoz képest megduplázódott.

A táblázatból kitűnik, hogy 1784-ben az allódiumból elsősorban a házas zsellérek részesültek, akik megfelelő számú ígásállattal rendelkeztek. Az 1780/81-es összeíráskor még 156 házas zsellér volt, az 1784/85-ös összeírás idején pedig csak 71, tehát a csökkenés 85. A jobbágyok száma 1780-ban 178 volt, 1784-ben pedig

295, vagyis a növekedés 117. A hiányzó házas zsellérek jelentős része feltehetően a jobbágyok számát szaporította. Hogy a házas zsellérek földet kaptak, bizonyítja 1780/81-ben és 1784/85-ben a házas zsellérek vagyoni állapota is.²⁶⁸

1780/81-ben csak háza volt 7-nek, csak állata és házavolt²³-nak, háza, állata, szántóföldje, és rétje, valamint szőlője volt 112-nek. 1784/85-ben csak háza volt 28-nak, csak állata és háza volt 25-nek, háza, állatvagyonja és szőlője volt 18-nak.

Tehát 1784-ben a 18 házzal és bizonyos állatvagyonnal rendelkező házas zsellérnek csak szőlője volt és semmi szántóval vagy réttel nem rendelkeztek, mivel közismert, hogy a szőlőket nem vették fel az urbárium idején. 1780/81-ben viszont 112 házas zsellérnek volt még szántója és rétje. Ebből az a következtetés vonható le, hogy 1784-ben bármilyen nagyságu szántóval és réttel rendelkező házas zsellért a földesur a jobbágyok közé emelt, azzal, hogy telket adott nekik és ezzel magyarázható, hogy a jobbágyok száma 1780-1784-ig 178-ról 295-re emelkedett, ugyanakkor a házas zsellérek száma 156-ról 71-re esökkent. Első látásra úgy tűnik, hogy a jobbágyok különösen pedig a házas zsellérek az urbáriummal jól jártak, mert földhöz jutottak, a földesur pedig nagylelkű

268.B.M.L.Gy.k.i: Conscriptio dicalis 1780/81, 1784/85.

volt, mert megszorította a jobbágytelkek számát, úgy, hogy saját allódiális birtokaiból vett el. Ennek a nagylelkűségnek azonban minden bizonnyal más volt az oka. Már ismert, hogy a gyomaiak kontraktusos jobbágyok voltak, akik a robotot nem ismerték, helyette a hetelés volt szokásban, ami a napok számában sem volt jelentős. Az urbárium viszont kiszabta a robotot a kontraktusos jobbágyokra is, amit mostmár mint ahogy a 18. század utáni szerződések is bizonyítanak, súlyos pénzzel lehetett megváltani. Ha megszorodott a jobbágyok száma, szaporodott a robotos napok száma is és így a földesur több pénzhez jutott. A Bécsben élő földesurat hiszen csak egyedül a pénz érdekelte és kevésbé a birtokán folyó gazdálkodás. 1784-ben még a gabonakonjunktura sem jelentkezett és így a majorági gazdálkodásra nem gondolt.

A másik kérdés, hogy hogyan alakultak Gyomán családok szintjén a teleknagyságok. 1772-ben az urbárium bevezetése előtt 75% képezte a jobbágyság alsó rétegét, akiknek 1-18 holdig terjedő szántójuk volt. A 17-36 holdasok képezték a középső réteget, a jobbágyság 20,5%-át alkották. A gazdagparaszság birtoka 36-75 hold között változott, a parasztság 4,5%-át alkották. A rét nagysága változó volt az egyes kategóriákhoz nem lehetett pontosan meghatározni.

1778 után a következő módon alakultak a teleknagyságok: 269

269. B.M.L.Gy.k.i: Conscriptio urbarialis 1798. R.59; 1801. R.62; 1803. R.64; 1815. R.65; 1818. R.68; 1821. R.71; 1823. R.73; Urbáriális tabella 1788. R.86.

év	3	2-3	1-2	1	$1-\frac{4}{8}$	$\frac{3}{8}-\frac{2}{8}$ sessió
1788	5	18	27	52	120	106
1798	5	12	25	49	146	100
1801	5	5	24	48	153	100
1803	4	13	24	53	155	86
1815	-	10	22	57	181	91
1818	-	7	22	59	190	94
1821	1	5	19	58	215	73
1823	-	4	22	58	213	72

1788-ban az 1772-ben alapulvett holdak szerinti kategóriákat véve figyelembe a következő módon alakult a parasztság rétegződése.

Ekkor $\frac{3}{8}$ sessiók nem voltak az összeírásban, így a $\frac{2}{8}$ és $\frac{4}{8}$ sessiókat vehetjük a 18 holdon aluliak rétegéhez. Ezeknek a száma 191, az összjobbágyságnak 58,2%-a. A 17-36 holdasok száma 1788-ban a $\frac{6}{8}$ -os és az egész sessiókat számítva ide/ 87, a jobbágyság 26,5%-a. A 36 holdon felüliek egészen a 3 sessiót birtokoló 102 holdasokig a jobbágyság 15,3%-át tették ki. A rét nagysága mindig az egész sessióhoz tartozó 22 holdas nagyság arányának felelt meg. Az 1772-es és 1788-as birtoknagyságok százakékos nagyságát/ arányát egymás mellé állítva a következőket lehet megállapítani:

1772-ben	1788-ban
17 holdon aluliak: 75 %	58,2 %
17-36 holdasok : 20,5 %	26,5 %
36 holdon felüliek: 4,5 %	15,3 %

Megállapítható, hogy az urbárium bevezetése, ha nem is mindjárt 1772-ben, de 1784-től a teleknagyságokat tekintve kedvező volt a gyomai jobbágyokra. Mindenekelőtt a jobbágyságnak az alsó és középső rétege közötti birtokaránytalanság csökkent, és általában nőtt a telkek nagysága 1772-höz képest.

A telek növekedését igazolja az átlagos teleknagyság alakulása is. 1772-ben az urbárium bevezetése előtt 17,6 hold szántó és 3,07 hold rét jutott átlagosan számítva egy jobbágyra.²⁷⁰ 1788-ban a hasznosított szántó nagysága 8155 / 1200 □ / hold volt, a rét pedig 5277 / 1600 □ / hold volt.²⁷¹ A jobbágyok száma már ismert, így könnyen kiszámítható az átlagos teleknagyság, amely szántóból 24,8 hold, rétből pedig 16,08 hold volt. Látható, hogy mindenekelőtt a rét átlagos nagysága az urbárium bevezetése után jelentős mértékben megnőtt.

Figyelmet érdemel, hogy a gazdagparasztság létszáma megháromszorozódott, de a századfordulótól csökkent. 1823-ban az egy sessionál nagyobb szántót birtokolók szá-

270. B.M.L.Gy.k.i: Conscriptio urbarialis. R. 57.

271. B.M.L.Gy.k.i: Urbáriális tabella. R. 86.

ma 26, ami a jobbágyok számát tekintve mintegy 7%-ot tett ki, tehát lényegesen lecsökkent a gazdagparasztság létszáma. Ugyanakkor a középparasztság létszáma 1788-tól 1823-ig 120-ról 213-ra emelkedett. A gazdagparasztság csökkenésének különféle gazdasági okai lehettek, de ehhez a 19. század elején Gyomán a földesur allódizálása is hozzájárult.

A gazdagparasztság sok esetben jogtalanul a szegényebb lakosok rovására és a falu előljáróival való összejátszás útján jutottak nagyobb birtokokhoz. Amikor a földesur a századfordulótól növelte allódiúmain, jobban utánanézett az egyes jobbágyoknak a kezelésében levő birtokoknak, amit eddig nem igen tett. Ez tűnik ki a földesur leveléből is " A kaszálókat a lakosok önként elhagyták és az árenda idején a nyomásból ott és annyit, amennyit tetszett fogtak fel. A bírák szabad tetszésük szerint osztották fel a szegényeket a tehetősebbek elnyomták. Sok tehetősebb jobbágy a szegényebbek földjeit elszántották úgy, hogy most nagyobb részének vagy több, vagy kevesebb földje van illetőségénél. Egyesek panaszkodnak, hogy most Póhalmon nincs földje, de csak azok, akik az árendálás idején mások elnyomtatásával több és jobb földeket foglaltak el ott."²⁷² Ezzel magyarázható az is, hogy a másik oldalon a parasztság alsó rétegének száma csökkent, ami a

táblázatból látható. A gazdagparasztság hatalmát a földesur saját gazdasági érdekeinek rendelte alá. De ebből az is megállapítható, hogy ezentúl a földesur vette át a gazdagparasztság földrabló szerepét. Minemellett természetesen a gazdagparasztság nem vesztette el a vezető szerepét a falu gazdasági életében.

Az urbárium bevezetésével a telkek kiosztása után Gyomán maradványföld nem volt. " A gyomai jobbágyság a kegyelmes urbárium szellemében annak rendje szerint behelyeztetve legyenek és köztük minden az általuk birt föld fel van osztva, abból semmi sem maradt fenn."²⁷³ - olvashatjuk egy földesuri levélből.

A g y o m a i j o b b á g y s á g k o n t r a k t u -
á l i s t e r h e v i

Az urbárium bevezetése, ha a teleknagyságokat és a telkek számát vesszük figyelembe, nem súlytotta a jobbágyságot. Ami miatt az urbárium mégis negatív hatással volt, annak oka, hogy a kontraktuális terhek megnöttek. Az urbárium bevezetéséig kedvezőbb helyzetben voltak elsősorban a robot szempontjából. Miután az urbárium egységesen szabályozta a jobbági terheket és ez alól mostmár a kontraktusos jobbágyságok sem voltak kivételek, jólehet a helyzetük

még ezután is bizonyos mértékig mindig könnyebb volt, mint a rendes urbéri viszonyok között élő jobbágyoké.

A századfodulótól négy kontraktus maradt fenn, amelyek a gyomai jobbágyok és a földesur közötti megállapodásokat részletesen bemutatják. Érdekes megfigyelni a kontraktuális terhek fokozatos emelkedését, ami ahhoz vezetett, hogy a lakosok nem bírták megfizetni és vitákra vezetett a földesur és lakosság között. Miután a földesur is látta, hogy a lakosok valóban nem képesek az ugrásszerűen emelkedő összeget megfizetni, először kénytelen volt engedni, majd pedig kifizetődőbbnek tartotta az 1820-as évektől kezdve az allódiium növelését és önálló gazdálkodást folytatni, ami viszont még jobban kiélezte a jobbágyok és a lakosság viszonyát.

Az első egyezés 1801-ből maradt fenn, amelyet három évre kötöttek. A lakosok minden háztól 1 ft. füstpénzt fizettek. A 239 $\frac{5}{8}$ sessió urbéri birtok után 12 461 szekeres napot tartóztak szolgálni, amit sessionként 20 forintjával váltottak meg. A házas zselléreknek fejenként 18 gyalogrobotot kellett szolgálni, amit 10 krajcárjával váltottak meg. A házatlan zsellérek 12 gyalogrobottal tartóztak, amit szintén 10 krajcárjával váltottak meg. A konyhára valóknak / culináreknek / megváltásáért sessionként 51 krajcárt fizettek, a dézsma megváltása fejében pedig sessionként 10 krajcárt. 25 pálinkaház után

50 forintot kért a földesur. Összesen tehát 8 224,35 forintot kellett fizetni. A hosszú fuvart nem lehetett megváltani, természetben kellett leszolgálni. Ezenkívül a helység az uraság földjéből haszonélvezetre kapott földet, aminek fejében a helység lovaival tartozott szolgálatot tenni.

A vadászatot megengedte a földesur azzal a feltétellel, hogy "...a lakosok a határban található vadakkal amikor a földesur kívánja szolgálni kötelesek."²⁷⁴ Az urbáriális birtokot elcserélni, vagy abból másnak adni tilos volt, házat építeni csak a főispán beleegyezésével lehetett és mindenféle örökösödést be kellett jelenteni.

1814-ben már súlyosabbak voltak a feltételek. A füstpénz továbbra is egy forint volt. Az élet nagy és kis kilencedétől, a káposzta és kenderföldektől kilenceddel együtt sessionként 36 forintot kellett fizetni.

600 báránytól:	900 Ft.
méhektől:	63 "
565 kapás szőlőtől 4 forintjával:	2260 "
24 947 gyalogrobottól 15 krajcárjával:	6236,45"
239 ⁷ / ₈ sessiontól 60 hosszufuvar, a közösség	
185 holdjától 30 hosszufuvar, összesen 90, amit 6 forintjával váltottak meg, összesen :	540 "
A házas zsellérek robotjától 15 krajcárjával:	1412 "
A házatlan zsellérek robotjától 15 krajcárjával:	387 "

274.B.M.L.Gy.k.i: Közigazgatási iratok 1739-1825. R. 9.

A culinárék fejében sessionként 2 forintjával:	479,45 Ft.	
17 szárazmalomtól:	850	"
69 pálinkaüsttől:	138	"
Az uraság allódiális szántóföldjeiben található 136 holdtól 3 forintjával:	408	"
Az uraság 88 hold kaszálójától:	264	"
Az uraság 5 kapás szőlőjétől:	100	"
Az uraság 33 hold káposzta és kenderföldjétől:	99,45	"
A csapszékért és a bormérés jogáért:	3500	"
A mézárszékért:	30	"
A boltért:	50	"
A halászatért:	250	"
A vadászatért:	50	"
A hidvámért:	25	"

Látható, hogy 1801-hez képest lényegesen megnöttek a földesuri terhek összege, annak ellenére, hogy a sessionok száma nem nőtt. A földesur azonban most mindentől igyekezett pénzt szedni lényegesen többet, mint az előző években. A földesur csak akkor volt hajlandó csökkenteni az összeget, ha valamilyen természeti csapás csökkentené a termést.²⁷⁵ A gyomaiak panaszkodtak is a terhek növekedése miatt, mondván, hogy a földesur az öcsödiakkal és az endrődiakkal jobban bánt. A földesur azonban azzal érvelt, hogy a gyomaiaknak jobb a földjük "...és ezért néhány krajcárral többet kell fizetniök."²⁷⁶ Továbbá

275. B.M.L.Gy.k.i: Közigazgatási iratok 1739-1825. R.9.

276. B.M.L.u. o.

pedig a tavalyi csapszékek árendájából engedett, de ugyanakkor a halászat bérét fejebb vitte azzal indokolva, hogy a Kőrös Gyoma határában hosszabban folyák.

Ez az összeg annál is inkább súlyos volt a gyomaiakra, mert a múlt évről még 4257 forinttal hátralékban voltak.²⁷⁷ Oka az előző évi rossz termés volt és a váltócédula értékének csökkenése is nehezítette a lakosság fizetőképességét. A földesur Szent György napjáig adott haladékot az összeg kifizetésére és ugyanakkor a kommunitás megbüntetésével fenyegetőzött. A földesur szerint a gyomaiak tetszésük szerint kötötték a szerződést, mert ha nekik nem kellett volna, "...örménynek vagy zsidónak adta volna."²⁷⁸

Természetesen a lakosok féltek az idegen árendásoktól és inkább vállalták a súlyosabb földesuri terheket. A helységnek a hátralékot nem sikerült Szent György napjáig kifizetni, mire a földesur elrendelte, hogy a hátralékot természetben szedettesék be és a falu bíróját Bécsbe rendelte az ügyben.²⁷⁹ A helység végül is rendezte a hátralékot, mert szeptemberben a földesur megírta a gyomaiaknak, "...csak akkor lehet Kegyelmetekkel contractustételre bocsátkozni, hogy ha az egész hátralévő adós-

277.B.M.L.Gy.k.i: Közigazgatási iratok 1739-1825.R. 9.

278.B.M.L.u. o.

279.B.M.L.u. o.

ságaikat lefizetik."²⁸⁰ Többször előfordult, hogy a földesur azzal fenyegetett, hogy olyannak "...adja a földet, akik eleget tesznek a szabott feltételeknek."²⁸¹ Így a lakosoknak nem sok választanivalójuk volt, mivel a megegyezés szerint december utolsó napjáig a szerződést a következő évre meg kellett kötni.

A kontraktuális terhek összege azonban a következő évben sem csökkent, sőt emelkedett, mivel 1815-ben 29 250,45 forint volt.²⁸² Az összeget négy részben kellett lefizetni, ahová a földesur kívánta. Uj azonban a kontraktusban, hogy a földesur kikötötte "... ha a pénz értéke megváltozna, mindig az új pénzben kell forintot forintra átszámítani."²⁸³ Az uriszék tartásának költségeit, kivéve a tisztek honoráriumait, a helységnek magának kellett fizetni. A szerződés végén a földesur kötelezte magát, hogy semmi más adót és többet nem követel, kivéve a robotot, melyre ha szüksége van, 18 krajcárért a helység köteles adni.²⁸⁴

Az 1817-es esztendőre kötött szerződésben foglalt tartozások összege minden addigig felülmúlt. Összesen 36 068 forint volt. Különösen az élet kis és nagy kilencedéért, a culinárék váltságdíjáért, a hosszufuvartól

280. B.M.L.Gy.k.i: Közigazgatási iratok 1739-1825. R. 9.

281. B.M.L.u. o.

282. B.M.L.U. o.

283. B.M.L.u. o.

284. B.M.L.u. o.

való felmentésért valamint a robot megváltásáért járó váltságdíjat emelte fel a földesur. Az előbbiekért mindenesetesen 60 forintot, egy köből tisztabuzát és egy köből árpát természetben kellett adni. A robotot pedig 30 krajcárjával lehetett megváltani, de csak abban az esetben, ha a földesur nem kívánta a robotolást.²⁸⁵

Látható, hogy a robot váltságdíja a háromszorosára emelkedett 1801-hez viszonyítva, ha a tartozások teljes összegét nézzük, akkor pedig négy és félszeres az emelkedés.

Ezek után érthető, hogy a gyomaiak közölték a földesurral, hogy az 1118-ik esztendőre nem akarnak vele contractusra lépni. A földesur csodálkozását fejezte ki, mondván " Mindenütt nagy kegyeletnek tartatik, ha a földesuraság a jobbágyaival contractusra lép..."²⁸⁶ A földesur azzal vigasztalta a gyomaiakat, hogy még mindig jobb a sorsuk, mint akik rendes urbéri keretek között élnek " ...ellenben pedig, ha az urbárium szerint tractáltatnak, mind ezek a javak megszűnnek. Ugy látszik, hogy zen Község azokat a számos terheket, melyek az urbárium szerint való tartozásával szükségképpen össze vannak kapcsolva, nem vette légyen számításba, mert különben nem mondott volna ke azon kegyelemről, melyet ő vele is akartam éreztetni. Noha ezen makacsságokért a községet avval kel-

285.B.M.L.Gy.k.i: Szerződések 1798-1848. R.11.

286.B.M.L.Gy.k.i: Közigazgatási iratok 1739-1825. R. 9.

lene megbüntetni, hogy minden további kegyelmezés nélkül az Urbárium szoros értelméhez tartván magamat, még így és egy időt engedek még, hogy fontolhassák meg jobban a dolgokat és szerint a változó szándékjóról tudósíthassanak."²⁸⁷

A gyomaiak valóban meggondolták magukat és elhatározták, hogy az 1818-as évre is egyezsége lépnek a földesurral de a birák ezuttal már 1818 novemberében előre közölték, hogy milyen feltételek mellett hajlandók egyezsége lépni. Ugyan ezt tette a földesur is, szintén előre közölte a feltételeket, a két ajánlat azonban nagyon eltért egymástól. Amíg például a gyomaiak egy gyalog robotot 30 krajcárért akartak megváltani, addig a földesur egy forintot kért, a szekeres robotért pedig két forintot. Végül is megkötötték a kontraktust, ami a földesur győzelmével végződött.

Lényegesen emelkedett a nagy és kis dézsma és a hosszufuvar megváltása. A hosszufuvarért sessionként 124 forintot kellett fizetni. Az allódiális földeknek holdjáért 8 forintot, egy malomtól 160 forintot, báránykilenced fejében 2000 forintot, egy gyalogrobot megváltásáért egy forintot kellett fizetni.²⁸⁸ A gyomaiaknak tehát nem sikerült engedményeket kicsikarni a földesurtól.

287.B.M.L.Gy.k.i: Közigazgatási iratok 1739-1825. R. 9.

288.B.M.L.Gy.k.i: Szerződések 1798-1848. R. 11.

összegezve megállapítható, hogy a kontraktuális terhek összege mindig emelkedett, amivel a helység csak végső erőfeszítések árán tudott megbirkózni. A földesuri tartozások emelkedése jobban látható az egész sessió utáni tartozások nagyságának alakulásán keresztül.²⁸⁹

év	egész sessió utáni földesuri tartozás
1798	27,36 Ft.
1801	29,20 Ft.
1803	29,20 Ft.
1815	76,12 Ft.
1817	113 Ft.
1818	229 Ft.

Az adatokból látható, hogy 20 év alatt több, mint nyolcszorosára nőttek a terhek, 1818-ban pedig az előző évi-
nek a duplájára emelkedett.

Az urbárium biztosította a földesuraknak a kizsákmányolás kereteit elsősorban a robot révén. A földesur a robot váltságáért kapta a legnagyobb összeget, így nem véletlen, hogy amíg 1801-ben 10 krajcárért meg lehetett váltani egy napi gyolgrobotot, addig 1818-ban már egy forintot kért a földesur. A lakosság fizetőképességének is volt azonban határa és ez újabb megfontolásokra vezette a földesurat.

A gyomaiak nem tudtak a hatalmas összegekkel megbir-

289. B. H. L. Gy. k. 1: Conscriptio urbanialis 1798. R. 59; 1801. R. 62; 1803. R. 64; 1815. R. 65; 1818. R. 68; 1817; R. 67.

közni, így a földesur már 1818-ban kezdte a dézsmát természetben szedni és ettől kezdve ez egyre gyakrabban előfordult. Erre a lépésre a földesurat a javuló értékek miatt lehetőségek is ösztönözték. Ezt látszik igazolni a földesur felhívása is a jobbágyokhoz, hogy a gabonát tartsák tisztán és csak idegen termést fogad el kilenced fejében. Ezentul nyomtatáskor tíz különböző gazdától vettek mintát az uraság tisztviselője és a helybeli bírák, annak ellenőrzésére, hogy megfelelően tiszta-e a buza és az árpa.²⁹⁰ 1821-ben Gyoma összesen 2910 köböl buzát, árpát és zabot szállította a földesur raktárába kilenced fejében.²⁹¹ A lakosok a szekeres robotot sem tudták két forintjával megváltani és ezért 1818 július 20-án újabb egyezmény született, amely már természetben szedte ki a szekeres robotot.²⁹²

A megegyezés szerint a téli hónapokban októbertől március végéig a jobbágyokat nem kötelezhette a földesur, hogy oda-vissza Nagyváradra terhet szállítsanak. Vagy csak oda, vagy csak vissza és ezt egy-egy szekeres robotnak tudta be a földesur. Árvíz idején egyáltalán nem lehetett a jobbágyokat kötelezni, hogy Nagyváradra menjenek. Nyári hónapokban azonban kötelesek voltak Gyomán terhet

290.B.M.L.Gy.k.i: Szerződések 1798-1848. R. 11.

291.B.M.L.Gy.k.i: Urbéri peres iratok 1818-1847. R. 1.

292.B.M.L. u. o.

rakni és Nagyváradra vinni és onnét ismét terhet hozni. Az Aradra tett szekeres robotot 10 napnak, oda-vissza teher esetén 12 napnak számolták el. A Szolnokra teendő utat 6 szekeres robotnak, oda-vissza teher esetén 9 napnak számították. Szegedre csak a nyári hónapokban mentek, a fuvar 11 napnak számolták el, oda-vissza fuvar esetén pedig a másfélszeresének.²⁹³

A gyomaiak és a földesur között a viszony a hosszufuvar tárgyában is kiéleződött, mert a gyomaiak keveseltek a Pestre tett hosszufuvarért elszámolt 8 nap szekeres robotot. A jobbágyok kijelentették, hogy nem mennek Pestre. Az ügy 1823-ban az uriszék elé került. Az uriszék végzésében azonban kötelezővé tette a jobbágyoknak, hogy ezentul minden vonakodás nélkül kötelesek Pestre menni, ha az uraság követeli.²⁹⁴

1823-ban a gyalogrobot miatt volt vita a földesurral, amiből az is megállapítható, hogy a lakosok nem váltották mag a robotot tekintettel a magas váltságdíjra. A földesur jószágkormányzója Csepcsányi Tamás panaszolta, hogy a lakosok nem jelentek meg robotra, vagy ha meg is jelentek, későn jöttek. Sok esetben pedig a gazdák cselédekét küldték maguk helyett. A büntetés az lett, hogy a lakosság-
nak év végén rá kellett szolgálni. Csepcsányi figyelmeztette a gyomaiakat, hogy ha így megy tovább, az uraság

293.B.M.L.Gy.k.i: Urbéri peres iratok 1818-1847. R.1.

294.B.M.L. u. o.

élni fog az urbárium adta jogával, ami szerint ha valaki napfelkeltekor nincs a munkában, vagy három napi gyalogrobottal, vagy 12 bottal kell büntetni és nagy munka idején az uraság megduplázhhatja a robotot.²⁹⁵

A földesurral való harc éleződését bizonyította az is, hogy 1818-ban a vadászatot is megtiltotta a földesur. " Sokan vannak Gyomán, akik minden tartózkodás nélkül az Kegyes Urbárium ellenére vadászó ebeket, puskákat tartanak s kedvek szerint vadásznak, azért a legközelebbi vadásznapon a Kegyes Urbáriumnak a fegyvertartását, vadászatot, kutyák tartását tilto pontjai a templom előtt felolvastassanak. Akik ezzel visszaélnak, meg lesznek büntetve."²⁹⁶

A gyomaiak és a földesur között tehát egyre élesebbé vált a viszony, aminek oka természetesen a földesuri terhek növekedése volt. Ennek az egyik következménye az lett, hogy a jobbágyság helyzete az urbárium előttihez képest nagy mértékben romlott és a kontraktuális terheik ugrás-szerűen megnöttek. Miután nem tudták fizetni, egymás után vesztették el azon kedvezményeik nagyobb részét, amit mint kontraktusos jobbágyok különösen az urbárium előtt, de még utána is egy ideig élveztek. A másik következmény volt, hogy a földesur lassan hozzákezdett allódiális birtokainak kiépítéséhez, ami a jobbágyokra újabb súlyos

295. B. M. L. Gy. k. i: Urbéri peres iratok 1818-1847. R. 1.

296. B. M. L. Gy. k. i: Közigazgatási iratok 1739-1825- R. 9.

cspást jelentett, mert nemcsak birtokaik egy részét vesztették el, illetve cserélte el a földesur rosszabb minőségüért, hanem urbéri terheik is megnöttek. A gyomai jobbágyok helyzete is mostmár egyre jobban megközelítette az ország északi és dunántuli részén élő sorstársainak helyzetét. Az egykori kánaán a multté lett. Teschedik erről így irt: " A paraszt napról-napra jobban érzi, hogy ebben a természettől megáldott Kánaánban nem olyan jó lakni mint azelőtt."²⁹⁷

A földesuri kísérletek a majorsági gazdálkodás bevezetésére

A 19. század elejétől, de különösen a század második évtizedétől a gyomaiak földesura Stockhammer Zsigmond a már említett okok miatt elkezdte allódiális birtokainak növelését, aminek következtében a jobbágyok volt birtokaik helyett rosszabb minőségűt kaptak cserébe. Az urbéri telkek abszolút nagysága nem változott meg, de relative igen, mivel a termés hozam szempontjából rosszabb minőségűt kaptak helyettük.

Gyoma esetében ez a folyamat már a 19. század fordulójától kezdetét vette, amikor a földesuri terhek nagysága ugrásszerűen nőtt. Amikor a lakosok fizetőképessé-

ge kimerült, elkezdte a földesur az allódiális birtokainak növelését, m ásrészt pedig az osztrák ipar fejlődése és a hadsereg élelmezése következtében lassan szélesedett a piaci lehetőség.

A földesur a 18. században nem kísérletezett a majorsági gazdálkodás bevezetésével, mert távol élt birtokától és a piaci lehetőségek kedvezőtlenége sem ösztönözte erre. Ezt bizonyítja az is, hogy a földesur birtokán Gyomán 1814-ben még egyetlen gazdasági épület sem volt.²⁹⁸

Telekelvételekre már korábban is került sor, de ezek nem kerültek a földesur allódiumához, mivel törvény is tiltotta, hogy a jobbágyok használatában lévő telkekből az adóalap megvédése érdekében nem volt szabad elvenni.²⁹⁹ Másrészt pedig a földet nem minden esetben a földesur vette el, hanem a birák, mivel eddig a faluközösség korlátlan urai voltak.

1797-ben Gál András³⁰⁰ a földet elvették azzal az indokkal, hogy nincsenek járó jószágai, és nem tudja megművelni. 1801-ben nagyobb arányú földelvételekre került sor, aminek oka szintén az igásállatok hiánya volt. A gyomaiak kéréssel fordultak a földesurhoz, hogy földjeiket adja vissza. " Igaz dolog, hogy valamint most nint-

298.B.M.L.Gy.k.i: Közigazgatási iratok 1739-1825. R.9.

299.Spira György: i. m. 265. old.

300.B.M.L.Gy.k.i: Peres jegyzőkönyvek. R. 5.

sen szintén úgy nem volt ennek előtte is minékünk ahhoz megkívántató vonó jószágunk, mindazonáltal alázatosan esedezünk a Tekintetes Ur előtt, méltóztassék tekintetbe venni a mi ügyefogyottságunkat és egyedül azon okból rajtunk könyörülvén a mi földjeinket szintén úgy mint több lakos társainkét visszaparancsolni."³⁰¹ A földesur azonban nem adta vissza a telkeket, hanem másoknak adta, mivel szerinte az ok nemcsak a szolgálataik nemteljesítése igavonó erő hiányában, hanem egyesek "...szófogatlanságáért íteltetett akkor időben a földjének elvesztésére."³⁰² A földet tehát ezuttal sem kapcsolta az alódiához, hanem olyanoknak adta, akik megfelelő igavonó erővel rendelkeztek.

1814-ben a gyomai jobbágyok és a földesur között a telekelvétel miatt annyira kiéleződött a helyzet, hogy a jobbágyok nyíltan szembehelyezkedtek a földesur parancsával. Már említés történt arról, hogy 1814-ben a lakosság a múlt évi földesuri tartozásai egy részével hátralékban volt, mivel 1813-ban rossz termés volt. Erre a földesur a legtöbb adóssággal bíró gazdaktól elvette a földet. A földjeiket elvesztett lakosok azonban összefogtak és saját hatalmukkal visszafoglalták birtokaikat. A földesur a gyomai bírának szigorúan meghagyta, "... hogy azokat földjeiknek maguk hatalmával leendő elfog-

301.B.M.L.Gy.k.i: Birói feljegyzések 1801-1804. R. 47.

302.B.M.L. u. o.

lalásoktól tiltsák el.”³⁰³

Az igazi allódizálás 1819-ben kezdődött el, amikortól kezdve a földesur a maga hasznára elvette Póhalmot, majd Pusárt, Bácsai szigetet, Kerektót, Székhalomot és a Szilasekat, mintegy 13 000 holdat.³⁰⁴ Természetesen ezeket a földeket nem egyszerre vette el a földesur, hanem a 19. század folyamán.

Az allódizáció Póhalom elfoglalásával kezdődött, ami jó példa a földesur földrablásának és a jobbágyság harcának a bemutatására. Gyomán is mint általában az ország más részén, a földesuri telekelvételek az urbéri szabályozás / urbáriális reguláció / címén kezdődött.

Mielőtt már 1817-ben a gyomaiak jelezték a földesurnak, hogy nem akarnak vele kontraktusra lépni, jó lehet ennek ellenére hosszas alkudozások után ugyan létrejött a szerződés, de miután a lakosok nem tudták a feltételeket teljesíteni, a földesur 1819-ben urbéri regulációt határozott el.³⁰⁵

Már ismert, hogy Gyomán az urbárium utáni telekrendezés után nem maradt hátra maradványföld, irtványföldek sem voltak, így a földesur allódiáját csak úgy tudta növelni, ha a jobbágyok kezelésében lévő földeket vette el. A kérdésben lévő Póhalom nem az "... anyaföldekhez tar-

303. B.M.L.Gy.k.1: Közigazgatási iratok 1739-1825. R. 9.

304. Évk. 14. k. 99. old.

305. B.M.L.Gy.k.1: Polgári peres iratok 1769-1825. R. 2.

tozott..."³⁰⁶ hanem az urbérrendezés után u. n. pótólékok címén került a jobbágyok használatába, ahol minden jobbágy 1-2 köből nagyságu földet kapott.³⁰⁷ A földesur 1819 októberében közölte a gyomai jobbágyokkal, hogy a földeket újból felmérési és az urbéri telkeket Póhalmon mérési ki és csak ezután az anyaföldeket.³⁰⁸ Tehát a helyzet most megváltozott volna, mivel Póhalmon lettek volna az anyaföldek és a volt anyaföldek egy részéből kerültek volna ki a pótólékok. Minden bizonynal a földesur azért spekulált így, mert Póhalmon csak III. osztályu földek voltak, míg a pótólékoknak szánt anyaföldek I. osztályuak voltak. Ezt a gyomaiak is tudták és a dominális szék elé vitték az ügyet.³⁰⁹ Az uriszék döntése alapján a felmérést az anyaföldeknél kellett kezdeni. Mivel a telekilletőségek az anyaföldekből kiteltek, a földesur Póhalmot elvette és 1821-ben fel is szántatta és bevettette.³¹⁰

A földesur a következő módon indokolta lépését:

" Méltó továbbá, hogy egy 40 000 jugerumot tévő határban, ahol a közönséges nyomás 22 000 jugerumot téssen, a földesurnak legyen tulajdon hasznára forditható 1000 jugerum földje és a jobbágyok javára tulajdon költségén tett földmérői munkának egy kevés jutalma."³¹¹ További indok-

306.B.M.L.Gy.k.i: Polgári peres iratok 1769-1825. R.2.

307.B.M.L. u. o.

308.B.M.L. u. o.

309.B.M.L. u. o.

310.B.M.L. u. o.

311.B.M.L. u. o.

nak azt hozta fel a földesur, hogy Póhalom nem alkalmas urbáriális telkek osztására mivel messze van és ha alkalmas lenne is, akkor sem adná a gyomai jobbágyoknak, mert véleménye szerint " A gyomai ember rossz szántó vető engedetlen maga feje utáj járó...A gyomai ember nem bírván földjével más falubelinek, különösen berényinek adja földjét felibe, sőt pénzért is mivehni, rossz lovat tart!"³¹² Emellett azzal fekyegette meg a gyomai jobbágyokat, hogy a nyomás regulációját is elindítja, és a 22 holdat kiosztván, a többit lefoglalja és ha kell az urbéri pertől sem riad vissza - olvashatjuk ugyanott.

Ilyen fenyegetések után a gyomai birák kénytelenek voltak elismerni Póhalom elvezetését, de azzal a feltétellel, " ...hogyan azon földeket aszerint, amint most kijelölve és kibarázdálva vagynak nemcsak határjelekkel, hanem árkolásokkal is körülvenni méltóztasson."³¹³ A birák nyilván azért szabták ezt a feltételt, mert féltek a földesur további földrablásától.

A jobbágyok azonban továbbra sem nyugodtak bele Póhalom elvesztésébe és 1822-ben a vármegyéhez fordultak panaszukkal, miszerint a földesur Póhalmot elfoglalta, nagy részét tavaszi vetés alá felszántatta, másik részét pedig kukorica alá kiosztotta, szénatermő részeit pedig

312.B.M.L.Gy.k.i:Polgári peres iratok 1769-1825. R. 2.

313.B.M.L. u. o.

a szomszédbe helységbeli lakosoknak kaszálni kiadta. A jobbágyok a levélben elmondják, hogy miért fájlalják Póhalom elvesztését. Ugyanis a póhalmi földjeiket úgy tekintették, mint urbáriális földeket és rendes adó alatt voltak. Ezzel már az urbérrendezés óta két ugarjuk volt, mostmár viszont csak egy maradt. A vármegye a panasz kivizsgálása végett a csabai járás másodszolgabiráját kiküldte segédeskütyjével és egy ügyvéddel együtt, hogy az illető uradalom meghallgatásával intézkedjenek. A megye végzése nem ismeretes, de a jobbágyok annyit minden esetre elértek, hogy az anyaföldek között beékelődve található allódiális birtokokat 1822-ben a földesur csereképpen Póhalomért a jobbágyoknak adta. A földesur ezzel elintézetnek tartotta az ügyet és valószínű megtorlások képpen Póhalom azon részét, amelybe kukoricát vettetett, nem a gyomaiaknak adta ki, hanem a szomszéd helységnek, a berényieknek, akik feléből használták.³¹⁴

Az új földmérésnél a telkekből is csipkedett el a földesur az allódiium javára, amit a jobbágyok is szóvá tettek. Így például nem hagytak dűlőutakat és mezsgyéket, továbbá szögletföldeket kaptak.³¹⁵ A kapott föld minőségére is panaszkodtak, különösen az Elóhalmon kimért sessiók miatt "...mert ezeket el szokta önteni a víz és így nincs meg az egész sessió föld."³¹⁶

314.B.M.L.Gy.k.i: Polgári peres iratok 1769-1825.R. 2.

315.B.M.L.Gy.k.i: Urbéri peres iratok 1818-1847. R. 1.

316.B.M.L.Gy.k.i: Urbéri peres iratok 1818-1847. R. 1.

A legnagyobb csapás azonban az volt, hogy a jobbágyoknak ezentúl csak egy ugarjuk maradt és Póhalomra a használati jogot elvesztették, mivel azt a szomszéd helység kapta. A földesur természetesen nem törődött a jobbágyok tiltakozásával, akikből már több hasznot nem tudott ki-sajtolni, hanem egyre inkább az allódiómán folytatott majorsági gazdálkodás érdekelte. Az állattenyésztést is fejlesztette. Az adatok szerint az 1820-as évek közepén 150 marhája, 3-4000 birkája és mintegy 200 db. sertése volt.³¹⁷

1822-ben a jobbágyok azt írták a megyének, hogy már különféle gazdasági épületeket is emeltetett a földesur Póhalmon, ami szintén a majorsági gazdálkodás kiépítésére való törekvését jelentette.³¹⁸ Ezzel egyidőben az uradalmi hajcsárok is szaporodtak. A jószágkormányzó Csepcsányi Tamás volt, rajta kívül volt még egy tisztartó egy fiskális, két kasznár és egy kancellista.³¹⁹

A földesur továbbra is Bécsben lakott, de ez a helyzeten mostmár mit sem változtatott. A gyomai jobbágyok és zsellérek helyzete viszont a korábbihoz képest rosszabb lett. Mostmár megismerkedtek a földesuri terhek legsúlyosabb formáival is, többek között a robotolással is, a hosszufuvarral, amibe a gyomaiak nehezen törődtek bele. Példa erre a földesuri panasz 1823-ból, ami szerint a

³¹⁷.Évk. 14. k. 94. old.

³¹⁸.B.M.L.Gy.k.i: Polgári peres iratok 1769-1825. R. 2.

³¹⁹.Évk. 14. k. 99. old.

a jobbágyok későn jelentek meg a robotra, gyakran pedig a cselédjüket küldték maguk helyett. A folyamatot azonban már nem lehetett feltartóztatni, mert az általános gazdasági fejlődési irány Magyarországon ez volt. 1836-ban Gyomát Wodiáner Sámuel, egy pesti kereskedő kezére került, aki Gyomára költözött, 1839-ben pedig megvásárolta Gyomát a Stockhammern családtól, aki a birtokán lakván a majorsági gazdálkodást tovább folytatta.³²⁰

A gyomai jobbágyság gazdasági helyzete

A következő kérdés, hogy a gyomai jobbágyság a megnövekedett állami és földesuri terheket hogyan és miből tudta fizetni, milyen volt a jobbágyság gazdasági helyzete. Amikor a gyomai jobbágyság állami és földesuri terheiről volt szó, látható volt, hogy össz tartozásának kb. 70 %-át pénzben fizette. A jobbágyoknak tehát nem kis összegre volt szükségük terheik kifizetésére. A kérdés az, hogy ezt a pénzt hogyan és miből tudták előteremteni.

A jobbágy saját gazdaságán kívüli pénzszerzésre lehetőséggel nem rendelkezett. A lakosság már 1769-ben is panaszolta ezt. "Itt mód nincs szekerezéssel vagy más kézi munkával pénzt keresni egyébkor, hanem kaszáláskor kaszálással kaphatunk valamit."³²¹ A kaszálás viszont bizonytalan pénzforrás volt, mert sokszor az árvíz is

320.Évk. 11. k. 134. old.

321.B.M.L.Gy.k.i: Polgári peres iratok 1769-1825. R. 2.

közbeszolt. Így a jobbágnak két lehetőség kínálkozott, vagy csekély terményfeleslegét adhatta volna el, amit a porciószedő nem vitt el, vagy pedig az állattenyésztésből juthatott pénzhez.

Először nézzük meg az első lehetőséget. A jobbágyok több, kevesebb földdel rendelkeztek. Volt egy gazdagparaszi réteg, akik különösebb nehézséggel nem rendelkeztek, mert éppen a gazdagságuknál fogva több pénzforrási lehetőséggel rendelkeztek. De a jobbágyok 70 %-nak a birtokmagsága jóval az egy sessió alatt volt. Ezek között jelentős százalékot tettek ki azok, akik még éppen hogy nem sülyedtek a zsellérek sorába. Ezek vagy egyáltalán nem rendelkeztek terményfelesleggel, vagy nagyon kevéssel, mert sokszor még a vetőmagot sem hagyták meg a porciószedők.

A terményfelesleg mennyiségét a mezőgazdasági technika fejlettségi színvonala is meghatározta. Ez attól függött, hogy a jobbágy családban hány munkaképes családtag, valamint hány igavonó állat volt. Ha a férj vagy a feleség megözvegyült, nem szólva arról, ha öregek is voltak és gyerekek nem volt, vagy esetleg katonának vittek, vagyonát rövid idő múlva felbecsülte a bíró, mert adósságait nem tudta fizetni.

Ha azonban rendelkezett is a jobbágy bizonyos mennyiségű terményfelesleggel, amelyet a piacon el tudott volna adni, újabb súlyos akadállyal találta magát szembe a

jobbágy. Ez az akadály a Békés megyében uralkodó gyenge értékesítési lehetőségek voltak. Ennek oka máf a török hódoltság idejére visszanyulik, amikor sem a helységek száma, sem a nagyságuk nem nőtt és a lakosság létszáma lényegesen csökkent. A török kiűzése után a megye helyreállítása alkalmával a megye területén kereskedelem úgy-
szólván semmi sem volt. 1715-ben minden község panaszkodott, hogy az egész megyében nincs egy hely, ahol termé-
süket és jószágaikat értékesíteni tudnák és így kényte-
lenek voltak általában saját fenntartásukra fordítani.³²²
Ez a helyzet a későbbiek folyamán sem változott meg alap-
vetően. Még 1767-ben is, amikor a helytartótanács megkér-
dezte, hogy mi az ára a gabonának Békés megyében, a megye
azt válaszolta, hogy "...azt nem lehet meghatározni, mert
itt sehol heti vásárok nem tartabnak."³²³

Voltak ugyan a megye területén vásárok, mint például 1723-tól Békésen és Szarvason, ahol minden hétfőn barom-
vásárt tartottak, valamint Füzesgyarmaton, ahol csak négy-
szer volt évente vásár, a József napi vásár, az urnapi
vásár, apostolok oszlásakor és Pál napján.³²⁴ Ezeken a
vásárokon azonban mindig nagyobb volt a kínálat, mint
a vétel, mert a jobbágyok inkább eladni, mint sem venni

322. Dr Karácsonyi János: i. m. I. k. 449. old.

323. Évk. 2. k. 60. old.

324. Dr Karácsonyi János: i. m. I. k. 449. old. B.M.L.Gy.k.i:
Currens könyv, R.26; R.19; valamint B.M.L.Gy.k.i:
Közigazgatási iratok 1739-1825. R. 9.

akartak. A csekély felvételt és vásárlói erőt elsősorban néhány görög kereskedő jelentette, akik a rossz utak és árvizek miatt sok esetben elkerülték Békés megyét. Ha a lakosság komolyabb vásárhelyet akart keresni, Debrecenbe vagy Nagyváradra kellett menniök.³²⁵ Ezek a vásárok viszont messze voltak és a megyéből csak a nyári szárazság, vagy a téli fagy idején tudták elvinni terményeiket, mert az őszi esőzések és a tavaszi hóolvadások hatására a sártengerré változott vidéken a közlekedés szinte lehetetlen volt.³²⁶ Akadályozták a közlekedést a Kőrösök is, mivel nem voltak hidak. Nagy jelentőségű volt a közlekedés fejlődésére a gyomai fahíd, amelyet Gyomaa épített és a szarvasi hid, melyet az uradalom építtetett 1801-ben.³²⁷

Ilyen körülmények között a gyomai jobbtágy számára egyetlen lehetőség terményeinek értékesítésére a hadsereg maradt és a vidék fő terményére a gabonafélékre a katonaságnak mindig szüksége volt. Így a mezőgazdasági termények közül ez jelentette a fő pénzszerzési lehetőséget. Az állam és a katonaság által létező piac viszont nem ösztönözte a jobbtágot több terményfelesleg előállítására, mert a király mindig szabott áron vásárolta meg a gabonát és csak elsősorban háborus időkben jelentett

325.Évk. 2. k. 60. old.

326.Spira György: i. m. 229. old.

327.Dr. Karácsonyi János: i. m. I.k. 452. old.

jobb piacot. A szemetes gabonát a hadseregen kívül egyébként sem nagyon vették meg.

A megye már 1787-ben elrendelte, hogy minden gabonát időben arassanak, kössenek kévébe és rakják keresztbekbe.³²⁸ Ezt azonban nem igen tartották be. Még 1822-ben is azért büntettek meg 106 gyomai gazdát három napi gyalognapszámmal, mert tanyaföldjeiken a búzáikat nem kötötték kévébe.³²⁹ Ez természetesen a termés minőségén is meglátszott és nehezítette az értékesítést.

A jobbágy borát sem tudta akadálytalanul az utgán át kimérni, jólehet II. József ezt megengedte, mert a megye közbeszolt. 1787-ben a szolgabíró figyelmeztette a gyomaiakat, hogy "...sokan házaikra s pincéikre cégért s valóságos kortsmát kezdeni bátorkodtak."³³⁰ Más italt viszont szigoruan tilos volt árusítani, holott a szegényebbek ebből tudtak volna kevés pénzhez jutni. 1796-ban Salánki Mihályné gyomai lakostól elvették az előljárók 3 akó pálinkáját, amiből adósságait akarta fizetni. Végül esedező levélben fordult az előljárókhöz. "...már élelmentül is megfosztattam házacskáimnak elvételével, ruházatom is levonattatott rólam, hitelesimnek is kezébe adatott életem pálinkámnak elvételével, mert ebből fizettem volna adósságaimat és abból ruházkodtam volna."³³¹

328.B.M.L.Gy.k.i: Currens könyv. R. 19.

329.B.M.L.Gy.k.i: Közigazgatási iratok 1739-1825. R.9.

330.B.M.L.Gy.k.i: Currens könyv. R. 20.

Megállapítható tehát, hogy a gyomai jobbágy a mezőgazdasági terményeiből, részben a mezőgazdasági technika elavultsága, a gyakori árvizek, a rossz értékesítési lehetőségek miatt, részben pedig a feudális államhatalom gátló intézkedései következtében nagyon kevés pénzhez tudott jutni. Így az állami, földesuri és egyéb terheit a jobbágy elsősorban nem a mezőgazdasági terményeinek a jövedelméből fizette, hanem az állattenyésztés jövedelméből.

Gyoma határának talajviszonyai is elsősorban az állattartásnak kedvezett, mivel mocsaras, lápos, legelőben bővelkedő volt. Ha a vetéseket elöntötte az árvíz, teljesen elpusztult. Az állatok viszont legfeljebb kisebb helyre szorultak, de nem voltak annyira kitéve a pusztulásnak. És ami a legfontosabb, hogy a megye rossz utjain is az állatokat jobban el lehetett hajtani távolabbi piacokra is, pl. Hódmezővásárhely országos vásárára, ahová örmény és görög marhakereskedők jártak és biztos felvevő piacot jelentettek.³³²

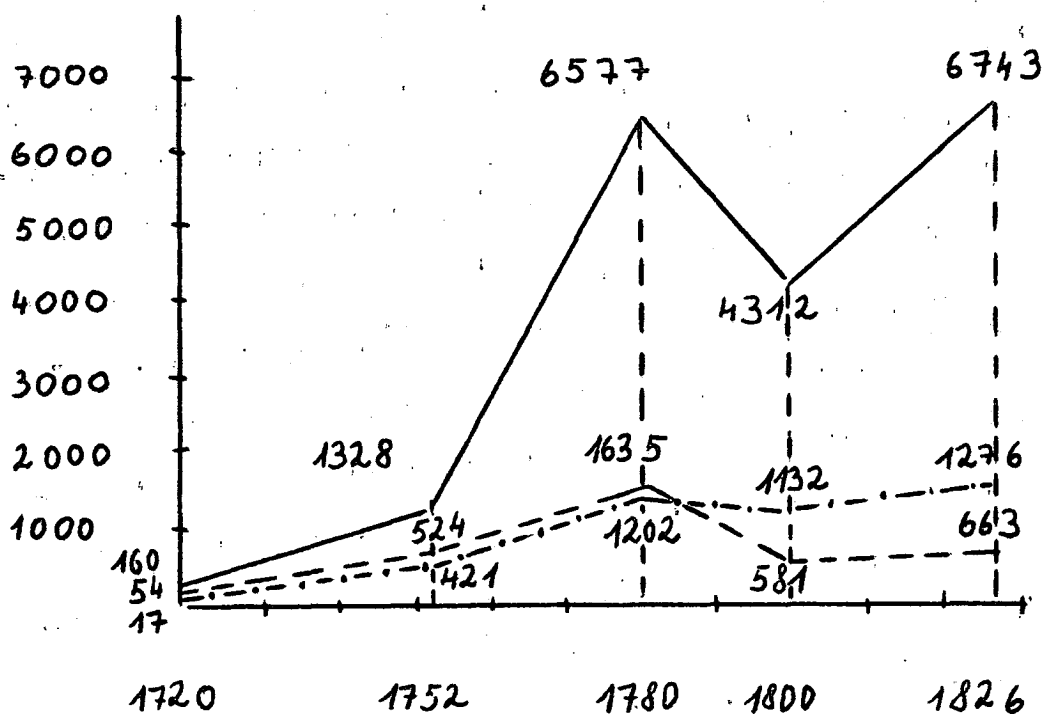
Már az ujratelepülés óta a jobbágygazdaság fő oldalát az állattenyésztés képezte, különösen a szarvasmarha és a juhtenyésztés volt jelentős.³³³

332.Spira György: i. m. 146. old.

333.B.M.L. Feudális iratok; R.3; R.53; R.54; R.56; R.59; R.79; R.106; és B.M.L.Gy.k.1: Conscriptio dicalis 1780-1827-ig.

A juhok, szarvasmarhák és a lovak számának alakulása
1720-1826-ig Gyomán.

——— juh
- - - - - szarvasmarha
- · - · - · lo

A sertésenyésztés nem volt jelentős, mivel a sertéseket a távoli vásárookra nem lehetett elhajtani, mert nem bírja a hosszú utat.

Mint ahogy a táblázatból is látható, a legfontosabb a juhtenyésztés volt, mivel nemcsak magát az állatot lehetett eladni, hanem elsősorban a gyapjút. Másodszor

nem kellett vele távoli városokba menni, mert a kereskedők helybe jöttek és már előre lekötötték a gyapjut. A szarvasmarhatenyésztés már nem volt annyira kifizetődő, mert egy-egy marhadögvész esetén az állomány fele is elpusztult. A táblázatból is látható, hogy 1780/81-ben a szarvasmarhák száma 1635 volt, 1799/800-ban pedig 581. A csökkenés oka az 1786-ban pusztító dögvész volt.³³⁴ A szarvasmarha gyógyítására bizonyos oktatásokat tartottak, mint például Szarvason 1790-ben, de sem Gyomárról, sem a járás más helységeiből nem ment el senki.³³⁵

A juhtenyésztés kifizetődőbb volt, mivel a textilipar számára nyersanyagot adott és ezért még II. József is királyi rendeletben próbálta előmozdítani a juhtenyésztést. "Felséges Urunk azon földesurak és gazdálkodást folytató személyeknek, akik a juhtenyésztésnek jobbitására, előmozdítása végett olasz vagy spanyol svájci juhokat hozatni akarnának, az olyas idegen és szaporításra elintézett juhokra nézve az vámokat és harmincadokat elengedni méltóztatott."³³⁶

Mivel Gyoma határa elegendő legelőt foglalt magában, így elsősorban a juhtenyésztés virágzott. Éppen a kedvező körülmények vezettek oda, hogy a gyomai juhosgazdák és általában a juhok száma annyira megszorodott, hogy a

334. B.M.L.Gy.k.i: Közigazgatási iratok 1739-1825. R. 9.

335. B.M.L.Gy.k.i: Currens könyv. R. 25.

336. B.M.L.Gy.k.i: Currens könyv. R. 16.

juhok minden legelőt lefoglaltak, annyira, hogy az iggvonó állatok számára nem maradt elegendőlegelő. Erre a lakosok kezdtek a juhos gazdákat a közös legelőről eltiltani. A tehetős juhos gazdák a közösség akaratát nem teljesítették és végül 1795-ben a megyei közgyűlés elé került az ügy. " A földdel bíró lakosok megsokalván a juhászoknak a felesleg való juhtartást, azért is eleinte csak szóval tiltották őket felesleg való számú juhtartástól azon okból, hogy a földdel bíró lakosok fizetnek a szolgálnak földjeiktől mind az uraságnak, mind a Ns. Vármegyének, a juhászoknak pedig földjük nem lévén, juhaikkal elfoglalván a közönséges pascuumot az olytán földdel bíró lakosok vonó marháiknak az által a legelő mezőben rövideget tésznek annyival is inkább, hogy ezen Gyoma helységben a juhos közönséges gazdák száma szerint már felette elszaporodtak, melyre nézve azt tökellették el magukban, hogy a juhászok azonkívül, hogy juhaiktól tasát, porciót és báránykilencedet megadják a pascuumért, minden juhász minden tizedik juhát a helységnek engedje.²³³⁷ Mivel a juhászok továbbra is ragaszkodtak a közös legelő használatához, a bírák összesen 24 gazdától 97 juhot vettek el.³³⁸

De nemcsak Gyomán kerülhettek a 19. század elején összeütközésbe a juhosgazdák a falu közösségének akara-

337. B.M.L.: Békés vármegye nemesi közgyűlésének iratai
932/1795.

338. B.M.L. u. o.

tával, hanem a megye más helységeiben is, mert a megye közgyűlése 1801-ben központilag szabályozta a juhtartást. Az egész sessió földet bíró jobbágyok 100 db. juhot tarthattak, a többiek pedig birtokviszonyaiknak megfelelő arányban. A földtelen gazdák, zsellérek 20 darabnál többet nem tarthattak. Akik enél többet tartottak, azok juhait a közös nyájba nem vették be.³³⁹

A juhok számának szaporodása és az összeütközések is azt bizonyítják, hogy mindenki igyekezett minél több juhot tartani, mert a gyapjueladás jelentette a legfontosabb pénzforrást.

A gyapjut a gyomai gazdák elsősorban az abonyi és az irsai kereskedőknek, valamint a Gömör megyében lévő Ratkó városban lévő csapómestereknek és a veszprémi csapómestereknek adták el.³⁴⁰ Az eladott gyapju mennyisége jelentős volt.³⁴¹

év	mázsa
1815	317
1819	228
1820	282
1821	307
1824	225
1825	255

A helység a kereskedővel előre szerződést kötött, amely-

339.B.M.L: PPeres iratok. R. 5.

340.B.M.L.Gy.k.i: Gyapjueladási iratok 1809-1848. R. 12.

341.B.M.L. u. o.

ben kötelezték magukat, hogy jól megsusztatott, száraz és száraz gyapjut adnak. Az ára pedig az lesz, ahogy Kőrös-ladányban és Kőröstarcsán elkel, vagyis a napi ár. A kereskedő előleggel kötötte le a gyapjut. 1815-re például 5000 forintot adott előre.³⁴² A gyapjuért évről-évre jelentős összeget kaptak. 1815-ben 28535,51 forintot fizetett ki a kereskedő.³⁴³ A kapott pénzt azonban nem osztották szét az előljárók rögtön, hanem levonták a jobbágy tartozását és csak a maradékot kapta a jobbágy kézhez.

1816-ban az egyik jobbágy 79 font gyapjut adott el és ezért kapott 59,15 forintot.³⁴⁴

ebből levontak :	00,46	forintot	utiköltségre
	7,25	"	kapaváltságra
	13,46	"	porcióra
	31,41	" t	taksára
	<u>31,41</u>		
maradt :	5,30	"	

A jobbágy tehát miután állami és földesuri adósságait kifizette, 5,3 forintot kapott kézhez. Ezt természetesen minden jobbággal így csinálták. A gyapjueladásokról ugyaníjan összeírásokat vezettek a falu előljárói, mint az adókiivetésekről.

A gazdagparasztság itt is előnyben volt, mert a megye rendelkezése értelmében 100 db. juh is tarthatnak, a töredék sessiósök viszont a birtoknagyságuknak

342.B.M.L.Gy.k.i: Gyapjueladási íratok 1809-1848. R. 12.

343.B.M.L. u. o.

344.B.M.L. u. o.

megfelelően kevesebb, /vagy/ juhot tarthattak és így kevesebb gyapjút tudtak eladni. Így a feudális terheiknek vagy csak nagyon nehezen, vagy nem tudtak eleget tenni.

Tehát az adott példák alapján megállapítható, hogy a gyomai jobbágyok állami és földesuri tartozásaikat mindenekelőtt az állattenyésztés és elsősorban a juhtenyésztés jövedelméből fizették.

G y o m a e g y é b b t á r s a d a l m i r é t g e i a 18. században

Gyomán a 18. században négy nemesi család élt: Gálos, Krutsó, Izsó és a Szabó család. Közülük az Izsó család törzsgyökeres gyomai származású, a másik kettő a 18. század folyamán került Gyomára, a Gálos család pedig a 19. század elején.³⁴⁵

Vagyoni helyzetük általában a gazdagparasztság helyzetével egyezett meg, legalább is az adatok erre engednek következtetni.³⁴⁶

név bitoknagyságuk 1788-ban állatvagyonuk 1807-ben

Krutsó Mihály	2 sessió	1 680 Ft.
Krutsó István	2 "	690 Ft.
Krutsó János	?	2 895 Ft.

345. Dr. Karácsonyi János: i. m. II. k. 231-238. old.

346. B.M.L.Gy.k.i: Currens könyv. R.21, valamint B.M.L. Gy.k.i: Számadások 1789-1848. R. 55.

megfelelően kevesebb, /vagy/ juhot tarthattak és így kevesebb gyapjút tudtak eladni. Így a feudális terheiknek vagy csak nagyon nehezen, vagy nem tudtak eleget tenni.

Tehát az adott példák alapján megállapítható, hogy a gyomai jobbágyok állami és földesuri tartozásaikat mindenekelőtt az állattenyésztés és elsősorban a juhtenyésztés jövedelméből fizették.

G y o m a e g y é b b t á r s a d a l m i r é t g e i
a 18. században

Gyomán a 18. században négy nemesi család élt: Gálos, Krutsó, Izsó és a Szabó család. Közülük az Izsó család törzsgyökeres gyomai származású, a másik kettő a 18. század folyamán került Gyomára, a Gálos család pedig a 19. század elején.³⁴⁵

Vagyoni helyzetük általában a gazdagparaszság helyzetével egyezett meg, legalább is az adatok erre engednek következtetni.³⁴⁶

név bitoknagyságuk 1788-ban állatvagyonuk 1807-ben

Krutsó Mihály	2 sessió	1 680 Ft.
Krutsó István	2 "	690 Ft.
Krutsó János	?	2 895 Ft.

345. Dr. Karácsonyi János: i. m. II. k. 231-238. old.

346. B.M.L.Gy.k.i: Currens könyv. R.21, valamint B.M.L. Gy.k.i: Számadások 1789-1848. R. 55.

Szabó Péter	2	sessió	?
Izsó András	1	"	?
Izsó Mátyás	1	"	?
Izsó György	1	"	325 Ft.
Izsó János	1	"	110 Ft.
Izsó István	6 8	"	290 Ft.

A birtokuk egyenként a két sessiót 68 hold szántót és 44 hold rétet nem haladta meg. A legtöbbjüknek viszont egy sessió földje volt, tehát még a gazdagparasztság színvonalát sem érték el.

Állatvagyonuk sem haladta meg a gazdagparasztság színvonalát. Hogy a pénzben kifejezett állatvagyon mögött mennyi állat volt darabszámra, azt a leggazdagabb nemes János Krutsó István példája illusztrálja, akinek 2895 forintra becsülték állatvagyonát. 1807-ben volt : 5 borjas tehene, 3 meddő tehene, 4 negyedfü tinója, 4 harmadfü tinója, 7 üszője, 4 hámos lova, 5 kanca, 5 csikó, 75 pár juha és 9 sertése.³⁴⁷ Egy gazdagparasztnak is általában ennyi állata volt.³⁴⁸ Szilágyi Lászlónak például 100 juha és 32 ökre, lova és tehene volt.³⁴⁹ A többi gyomai nemesnek viszont Krutsó János állatvagyonához viszonyítva csak a felével és még kevesebbel rendelkeztek.

A nemesek Gyomán u.n. nemesi taksával tartóztak, ami nagyon csekély összeget jelentett. 1788-ban a leg-

347.B.M.L.Gy.k.i: Számadások 1789-1848. R. 55.

348.B.M.L. u. o.

349.B.M.L.Gy.k.i: Conscriptio dicalis 1824/25.

gazdagabb nemesek egyike, Krutsó Mihály 6 forint 24 krajcárt fizetett, a lo nemes pedig együttvéve nem fizetett 40 forintot.³⁵⁰

A falu életében fontos szerepet játszottak az előjárók. Jólehet ezek nem alkottak külön társadalmi réteget, de még is szólni kell róluk abból a szempontból, hogy a lakosság mely rétegéből származtak és kiknek az érdekét képviselték.

A falu közvetlen előjárói közé a bírók, a nótárius és az esküdtek tartoztak, akik a helységben irányító szerepet töltöttek be és éppen ezért nem volt mindegy, hogy kinek a pártján állnak. Az előjáróknak, különösen pedig a birónak nem volt könnyű a helyzete, mert az egyik oldalon a falu lakossága, a másik oldalon pedig a járás, a vármegye és a földesur között mintegy közvetítő testület volt, amely mindenekelőtt a felsőbb utasításokat hajtott végre és a törvényeknek a feudális államgépezet legalsó fokán érvényt szerzett.

Éppen ezért, különösen birónak lenni hálátlan feladat volt, mert a jobbágyság, valamint a vármegye és a földesur közötti ellentétes érdekek között kellett igazságot tenni. Így a bíró sokszor saját jobbágytársaival került szembe. Ha a porciószedés, vagy az adófizetés elcsúszt, a bírót fogta felelősségre a járási szolgabíró vagy

a megye. Az előzőekből látható volt, hogy nem egyszer botbüntetést is kilátásba helyeztek Gyomán a birónak. Arra azonban nincs adat, hogy egyszer is végrehajtották volna a birón a büntetést.

Ha a gyomai bírók és előljárók származását megvizsgáljuk, azt láthatjuk, hogy mindegyiküknek a nevét megtalálhatjuk a dicalis összeírásokban. Birtoknagyságuk általában 2 sessió körül változott, ami azt jelenti, hogy a falu előljárói a gazdagparaszság közül kerültek ki. Ebből következik, hogy az előljárók a gazdagparaszság érdekeit messzemenőleg tisztelték és ahol csak tudták az érdekeiket képviselték. Ebből adódik az is, hogy a bíró és az előljárók a lakosság nagy többsége előtt nem nagy közszeretetnek örvendtek.

Az 1784-es esztendő jó példával szolgált az előljáróknak a gazdagparaszság éedekeit védő magatartására. A hadiadót a vármegye kivetette minden jobbágyra vagyonának megfelelő arányban, "...de az után / nem tudni, mi okra nézve / a helység előljárói által önön maguk fejétől kevesebbre hozattatott, kivált a tehetősebb gazdák-
nak megkönnyebbitésével..."³⁵¹ A bírók a helység bizalmával sokszor viselték/ visszaéltek, jólehet a bíró megválasztásánál ügyelni kellett arra, hogy hivatalra alkalmas embert kellett választani és olyat, aki "...az község gazdagságát önön maga hasznára nem fordítja, azt a

351. B.M.L.Gy.k.i: Adókivetési és beszédési iratok 1789-1848. R. 56.

jövedelem gyarapításával folytatja."³⁵² Erre a választásnál a megyebéli szolgabíró, vagy legalább egy esküdt vizsgálott.³⁵³

A bíró legtöbbször kapzsi volt, nem volt elég fizettség számukra az évi 70 forint és az egy sessió föld, amitől sem adót, sem más egyéb szolgálatot nem adtak, hanem gyakran a szegényebb lakosok kárára csaltak, lopnak. Czeglédi János bírókorában a helység eladott búzájának az árát ellopta.³⁵⁴ Bodvai István bíró 1789-ben és 1790-ben összesen 640,48 forinttal károsított meg néhány gyomai lakost, mivel nem fizette ki nekik a katonaságnak eladott termények árát és a szállítás bérét.³⁵⁵

Az előljáróknak az is szokásuk volt, hogy nem világosították fel rendszeresen a lakosságot a vármegye és a földesurak intézkedései felől. 1785-ben a lakosság azért panaszkodott, hogy a nótárius a currens könyveket nem olvassa el szóról-szóra, hogy ne kelljen megmagyarázni annak értelmét.³⁵⁶ 1815-ben a gyomaiak a földesurnak panaszkodtak az előljárókra, mert nem világosították fel őket a földesurral kötött megállapodásukról és parancsairól, azért, hogy azt saját érdekeiknek megfelelően félremagyarázhassák és visszaéléseket követhessenek el. A robotos

352.B.M.L.Gy.k.i: Currens könyv. R. 14.

353.B.M.L. u. o.

354.B.M.L.Gy.k.i: Peres jegyzőkönyvek. R. 5.

355.B.M.L.Gy.k.i: Számadások 1789-1848. R. 55.

356.B.M.L.Gy.k.i: Currens könyv. R.14.

és forspontos szekereket más célokra használták fel és nem számolták be a robotnapokba. A jobbágyokat és a cseledeket különböző munkákra saját elhatározásukból akkor rendelték be, amikor akarták és ha nem mentek el dolgozni, "...dobbal fenyegették meg őket."³⁵⁷ - panaszolták a lakosok.

A 19. század elejétől úgy tűnik, hogy a földesuri hatalom próbálta elejét venni az előljárók hatalmaskodásainak. A földesuri hatalom egyre inkább gátolta a falu előljáróinak önállóságát és egyre inkább saját eszközévé tette őket. 1814-ben Debrecenyi András bíró elvette az egyik jobbágy földjét és csak az uradalmi fiskális utasítására adta vissza.³⁵⁸ 1820-ban a fiskális újból megintette a gyomai előljárókat, „különösen a nótáriust, mert a földesur jogával visszaélve, egy jobbágyot már régóta tömlöcben tartott, anélkül, hogy erről az uradalomnak jelentést tett volna. A fiskális azzal fenyegette meg a nótáriust, hogy ha ez még egyszer előfordul, felmenti állásából.”³⁵⁹

Hogy a földesuri hatalom nemcsak fenyegetett, hanem cselekedett is, bizonyítja Bíró Péter esküdt esete is, akit az uradalmi fiskális elmozdított és helyébe mást állított.³⁶⁰

357.B.M.L.Gy.k.i: Közigazgatási iratok 1739-1825 .R. 9.

358.B.M.L. u. o.

359.B.M.L. u. o.

360.B.M.L. u. o.

Az utóbbi adatokból az is megállapítható, hogy a községi önkormányzat önállósága a 19. század elején egyre szűkült. Ezzel a földközösség is az utolsó napjait kezdte számlálni, mert valamennyi fontosabb funkcióját elvesztette.

A földesur korlátozta a közösség birtoklási jogát, mivel Póhalmot elvette a gyomaiaktól és a szomszéd helységnek adta. 1784-ben az urbárium végrehajtásával a földközösség területnövelő funkciója is megszűnt. A helyzetváltóztató funkciója azonban még 1821-~~ben~~ korlátozva, de meg volt. Ettől kezdve a földesur már azt is meghatározta, hogy a jobbágyok hol kapjanak ugart. A gyomaiak 1821-ben Előhalmmon akartak ugart, a földesur azonban nem egyezett bele és helyette a nagy állási plágán engedte meg a jobbágyoknak ugarolni.³⁶¹

A földesuri hatalom tehát a majorsági gazdálkodás útján megtett első lépéseivel párhuzamosan a közösség önkormányzatát és a földközösség utolsó maradványait is felszámolta. A falu elöljáróit saját kiszolgálóivá tette.

Az elöljárók azonban nem egyértelműen csak a gazdagságparasztság, az állami és a földesuri hatalom kiszolgálói voltak. Az esküdtek között voltak olyanok, akik együttéreztek jobbágytársaik nyomorával és próbáltak segíteni rajtuk. 1802-ben Gyomán több esküdtet 30 krajcárral büntettek "...mert a korbácsolásnál önként engednek el, vagy rosszul számolják."³⁶² Egy másik esetben az elöljárók egy

361. B.M.L.Gy.k.i: Polgári peres iratok 1789-1825. R. 2.

362. B.M.L.Gy.k.i: Peres jegyzőkönyvek. R. 5.

egész sessió földet bíró jobbággal megbeszéltek, hogy egy szegény jobbágnak adjon át $\frac{2}{8}$ sessió földet, addig, amíg a földesur az ő közbenjárásukra nem ad földet.³⁶³

Az ilyen esetek azonban ritkák voltak, általánosnak tekinthető, hogy az előljárók, mivel elsősorban a gazdag-parasztság soraiból kerültek ki, a falu többségét kitevő szegénységgel nem szimpatizáltak.

Szólni kell röviden a kézművesekről és a kereskedőkről is. A török hódoltság ideje alatt a megye területén sehol sem tudott fejlődni az ipar, illetve a kézművesség. A megye. A megye benépesedésével párhuzamosan szinte előlről kezdődött a kézművesség és a kereskedelem fejlődése. Gyoma esetében is az adatok bizonyítják, hogy az első kézművesek csak a 18. század közepén jelentek meg.³⁶⁴

év	kézművesek száma	kalmárok száma
1752	2	-
1773	18	-
1780/81	27	1
1784/85	22	1
1789/90	18	1
1794/95	11	2
1799/800	21	2
1804/5	31	1
1809/10	42	2

363.B.M.L.Gy.k.i: Birói feljegyzések 1801-1804.R. 47.

364.B.M.L: Feudális iratok. R.106; Dr Karácsonyi János:

I.m. II.k. 135. old. B.M.L.Gy.k.i: Conscriptio dicallis 1780/81-1814/15.

A kézművesek száma nőtt ugyan, de ezek általában csak késő ősszel és kora tavasszal üzték mesterségüket, mert nyáron mezőgazdasági munkát végeztek. Nagy részük csak alkalomszerűen üzte foglalkozását. Megélhetésüket nem tudták csak mesterségükből biztosítani, mivel a kereskedelem Békés megyében fejletlen volt. 1726-ban a helytartótanács kérdezte Békés megyét, hogy milyen kézműveseket kellene a megyébe telepíteni, azt válaszolta, "... , hogy legfeljebb is posztócsinálókat, de nem hiszem, hogy ezeknek is volna elegendő keresetük. Más kézművesekre itt szükség nincs, még ácsokra, asztalosokra, kovácsokra sem, mert minden idevágó szükségleteiket vagy a lakosok maguk készítik, vagy cigányok által készíttetik."³⁶⁵ Hogy ez mennyire így volt, bizonyítja az is, hogy Gyomán 1820-ban létrejött céh megalakulásakor az egy mesterségüket üző iparosok nem rendelkeztek annyi pénzzel, hogy a céhlevél költségeit ki tudják fizetni és így a rokontermészetű mesterséget üző iparosok összeálltak. A kovácsok, kerégyártók, asztalosok és a lakatosok közösen alapítottak egy céhet.³⁶⁶

Mivel a kézművesipar ilyen fejletlen volt, kereskedő is alig akadt Gyomán egy-kettő. 1773-ban a 18 iparos mellett egy kereskedő család élt Gyomán.³⁶⁷

365.Évk. 10. k. 104. old.

366.Dr Karácsonyi János: i. m.I. k. 448. old.

367.Dr Karácsonyi János: i. m. II. k. 135. old.

Az ipar csak a 19. század közepe táján indult komolyabb fejlődésnek Gyomán. Ezt jelzi az 1845-ben létrehozott szeszgyár is.³⁶⁸

A z s e l l é r e k , b é r e s e k é s s z o l g á k
h e l y z e t e a 1 8 . s z á z a d b a n

A jobbágyság helyzetéről és rétegződéséről már volt szó, de a falu legalsó rétegeiről és számkivetejeiről, a zselléerekről, a béresekről és szolgálókról még nem. Helyeztük azonban figyelmet érdemel, annál is inkább, mert elsősorban az ő sorsukon keresztül lehet igazán a feudális társadalom könyörtelenségeit érzékelni.

év	jobbágyság száma	házas és házatlan zsellérek sz.
1772	204	132
1773	191	188
1780/81	178	265
1784/85	295	172
1789/90	291	190
1794/95	308	242
1798	337	276
1801	335	293
1803	335	343

368. Dr. Karácsonyi János: i. m. I. k. 445. old.

369. Évk. II. k. llo. old. B. M. L. Gy. k. i: Conscriptio urbarialis. R. 57; R. 59; R. 62; R. 64; R. 65; R. 68; R. 71; R. 73; valamint conscriptio dikalis 1780/81, 1784/85, 1789/90, 1794/95.

1815	361	442
1818	372	470
1821	371	474
1823	363	507

A táblázatból látható, hogy Gyomán a zsellérek száma gyorsan növekedett.³⁶⁹ A zselléresedés folyamata elsősorban az urbárium bevezetésének hatásaként indult el nagyobb mértékben. Amíg 1772-ben a jobbágyság számához viszonyítva a zselléség 64,7 %-ot tett ki, addig 1823-ban már 137,3 %-ot.

A nagyfoku zselléresedés oka az állami és a földesuri terhek növekedése volt. A feudális terhekhez hozzájárult egy-egy rossz termés vagy árvíz és a jobbágyok szegényebb része nem tudta tartozásait fizetni, ha viszont kölcsön kért, eladósodott, vagyonukat elvesztették és előbb utóbb a zsellérsorba jutottak. 1817-ben a rossz termés miatt Gyomaa "...szükölködő jobbágyainak táplálására " a tehetősebb lakosok körében gyűjtést indítottak és az összegyűjtött 181 forintot elosztották közöttük,³⁷⁰ Az ilyen segélyek azonban természetesen nem oldották meg a szegénység problémáját.

A századfordulótól kezdve Gyoma peres jegyzőkönyveiben gyakran olvasható, hogy valakit azért vádoltak, mert a kölcsön vett pénzt nem tudta visszafizetni. 1802-ben

370.B.M.L.Gy.k.i: Számadások 1789-1848. R. 55.

D Szabó Istvánt az adóssai feljelentették, mert 164 forint adóssága volt és csak egy háza volt mása semmi egyebe sem, amiből kifizethette volna adósságát. A végzés úgy szolt, hogy amennyiben 15 napon belül nem adja el házát, elárvefezik.³⁷¹ Az ilyenek feltétlenül a zsellérsorsra jutottak.

Az urbárium bevezetése után különösen Gyomán 1784-től a nagyarányu zselléresedést a telekaprózódás is nagy mértékben elősegítette. Mivel a földesur egyre kevesebb földet adott újabb telkek számára, a jobbágyok 3. 4. fiainak már nem jutott föld és általában a zsellérek közé süllyedtek.

A zselléreknek azonban nemcsak a számuk nőtt meg az urbárium bevezetése után, hanem a vagyoni állapotuk is egyre roklott. Az alábbi táblázat harmadik rublikája azon házas zsellérek számát mutatja, akiknek csak házuk volt, azon kívül sem földdel, sem állatvagyonnal nem rendelkeztek.³⁷²

év	házas zsellérek sz.	csak házzal rendelk.ház.zs. sz.
1780/81	156	7
1784/85	71	28
1789/90	75	30
1794/95	152	81
1799/800	273	116

371.B.M.L.Gy.k.i: Számadások 1789-1848. R. 55.

372.B.M.L.Gy.k.i: Conscriptio dicalis 1780/81-1824/25.

1804/5	201	77
1809/10	209	94
1814/15	239	129
1819/20	247	138
1824/25	281	136

1780/81-ben a házas zselléreknek csak 4,4 %-nak nem volt házán kívül más vagyona, a többinek viszont általában néhány juha, 1-2 tehene, 1-3 hold szőlője, vagyszántója volt. 1784-től az urbéri telekrendezéstől kezdve azonban csak szőlőjük volt a zselléreknek. 1824/25-ben már a csak házat bíró házas zsellérek, a házas zsellérek számához viszonyítva 48,3 %-ot tettek ki. Tehát az elszegényedés a házas zselléreken belül is fokozódott, még akkor is, ha 1784-től az urbéri telekrendezéstől nézzük.

A házatlan zsellérek helyzete még elszomorítóbb volt. Ezek majdnem teljes százakéban a tökéletes nincstelenség állapotába jutottak.³⁷³

év	házatlan zsellérek száma	semmije sem volt
1780/81	109	45
1784/85	101	60
1789/90	115	70
1794/95	90	70
1799/800	71	67
1804/5	88	52

373. B.M.L.Gy.k.i: Conscriptio dikalis 1780/81-1826/27.

1809/10	70	48
1814/15	67	55
1819/20	46	38
1824/25	55	49
1826/27	76	63

A házatlan zselléreknél is kiszámítható, hogy 1780/81-ben a házatlan zsellérek számához viszonyítva a teljesen nincstelenek száma 41,2 %-ot tett ki, 1826/27-ben pedig már 82,8 %-a munkaerején kívül más egyébbel nem rendelkezett. A többiek csekély állatvagyonnal és kb. 4-8 %-a 1-2 kápás szőlővel rendelkezett.³⁷⁴

Végző következtetésként megállapítható, hogy a zselléresedés folyamata Gyomán az urbárium bevezetése után, részben annak következményeként, valamint az állami és a földesuri terhek növekedése miatt fokozódott. Ugyanakkor a zsellérségen belül az elnyomorodás és a nincstelenek száma nőtt. Ezek, mivel a létfenntartásukhoz szükséges saját gazdasági feltételekkel nem rendelkeztek, béreseknek, szolgáltnak szegődve, vagy a szükség törvényt bont alapon a feudális magántulajdon megsértésével próbálták életüket tengetni. Érdekes megfigyelni, hogy a századforduló után Gyoma helysége által kiadott passzusokon egyre gyakrabban olvasható az utazás célja rublikájában, hogy munkát, vagy szolgálatot meggy keresni.³⁷⁵

374.B.M.L.Gy.k.i: Conscriptio dicalis 1780/81-1826/27.

375.B.M.L.Gy.k.i: Közigazgatási iratok 1739-1825. R. 9.

Sokan azonban helyben kerestek munkát béresnek állva. 1823-ban 12 béres közül 10 gyomai volt, csak 2 jött más helységből.³⁷⁶ A béresek száma igen változó volt. Volt, amikor a százat is jóval meghaladta, mint például 1816-ban, amikor 111 béres volt. 1794-ben azonban csak 28 volt.³⁷⁷ Többnyire azonban száz alatt maradt egy-egy évben a számuk. A gazdagparasztok általában 2 bérest tartottak, a parasztság többsége azonban csak egyett.³⁷⁸

Ők voltak a feudális társadalom legszámkivetettebbjei. Bérük is megalázó volt, mert sokszor még a munkaerejük pótlására és a ruházatukra sem volt elég. Általános jelenség volt, hogy a béresek gazdáiktól magasabb bért követeltek. Erre a megye próbálta egységesen szabályozni. 1792-ben az első szolga évi bérét 38 korona készpénzben és 20,23 korona értékű ruhaneműben állapította meg. A második szolgálót 28 korona készpénzben és 17,49 korona értékű ruhában, a harmadik béresét pedig évi 16 korona készpénzben és 13,51 korona értékű ruhában állapította meg. Ha a szolga a gazdájának valamilyen kárt tett, annak értékét levonták a béréből.³⁷⁹ A bérmegállapítást később az előljárók végezték a szolgabíró parancsblata szerint. 1818-ban és feltételezhető, hogy már korábban is a béresek

376.B.M.L.Gy.k.i: Gyomai gazdáknak és azok szolgálóinak nevét magában foglaló jegyzőkönyv az 1823-as évből. R.51.

377.B.M.L.Gy.k.i: Conscriptio dicilis 1794-ből; Gyomai gazdáknak és azok szolgálóinak nevét magában foglaló jegyzőkönyv az 1816-os évtől fogva. R. 50.

378.B.M.L. u. o.

379.B.M.L.Gy.k.i: Polgári peres iratok 1769-1825. R. 2.

bérét Gyomán az előljárók a következő módon szabták meg.³⁸⁰

1. béres évi bére: 30 Ft. 1 pár uj csizma, 1 fejelés,
1 bocskor

2. " : 25 Ft. 1 pár uj csizma, 1 fejelés

3. " : 18 Ft. " "

Ha valaki szolgájának ruhaneműt vett a bérébe be kellett számítani. Fűtőt a gazda a szolgájának nem volt köteles adni.³⁸¹

A szolgálóknak a fizetése még ennél is kevesebb volt. 1791-ben egy szolgálóleány heti bére Gyomán 11 krajcár volt.³⁸² Az évi bérüket 1823-ban az előljárók így állapították meg.³⁸³

1. szolgáló : 22 Ft. 1 pár uj csizma

2. " : 18 Ft. "

3. " : 14 Ft. "

Az előljárók nemcsak a béreket szabták meg, hanem általában a bérestartást szabályozták. Ha egy gazda bérest fogadott fel, először be kellett mutatni a biráknak, akik megállapították, hogy 1. 2. 3. vagy 4. béres lesz-e erejétől függően, majd nevüket beírták a protocollumba. A megszabott bérnél többet adni büntetés terhe mellett ti-

380. B.M.L.Gy.k.i: Gyomai gazdáknak és azok szolgáinak nevét magában foglaló jegyzőkönyv az 1816-os esztendődtől fogva. R. 50.

381. B.M.L. u. o.

382. B.M.L.Gy.k.i: Polgári peres iratok 1769-1825. R. 2.

383. B.M.L.Gy.k.i: Gyomai gazdáknak és azok szolgáinak nevét magában foglaló jegyzőkönyv az 1823-as évtől. R. 51.

los volt, „A cseléd bérét előre kifizetni szintén nem volt szabad” ...mert meg szokott történni, hogy néhány rossz cselédek kiteleltetik magukat, tavaszra pedig félre állanak s a pusztákat veszik magukra, s az ilyen esetben a gazda kárát szenved.”³⁸⁴

”Hogy ha a cselédek, akik a szolgálatokra alkalmazottak, a szolgálat alól magukat kihúzzák és amiatt a gazdák cseléd nélkül maradni kénytelenítették, az olyanik a bírónál jelentsék magukat, a bírók pedig azonnal a helységet házról-házra feljártatván és minden lebzselő, szolgálatra pedig alkalmas személyeket megfogatván, büntetés alatt is szolgálatra kényszerítsék...”³⁸⁵ A béresnek szolgálata lejárt előtt nem volt szabad elhagyni gazdáját, mert különben a helységbe soha többé nem vették vissza lakosnak.³⁸⁶

Az ingadozó vagyonbiztonság miatt a cselédek beírását az előljáróknál nagyon komolyan vették. Aki ezt elmulasztotta, 12 bot büntetést kapott, ha nemes volt, akkor 12 forintot kellett fizetnie.³⁸⁷

Az előljárók által tehát mintegy törvényesítve volt a béresekkel való durva bánásmód. Az egyik gazdát már a bírók kénytelenek voltak maguk elé idézni, annyira rosszul

384. B.M.L. Gy. k. i: Szolgák bére az 1815. évre / szám nélkül/

385. B.M.L. u. o.

386. B.M.L. u. o.

387. B.M.L. u. o.

bánt a cselédjével.³⁸⁸ Egy másik esetben a szolgát úgy megverte a gazdája, hogy egy ideig munkaképtelenné vált, a bérét meg nem fizette ki.³⁸⁹

A falunak az ilyen és hasonló számkivetettjei elnyomatottságuk és a velük szemben alkalmazott embertelen bánásmódot nem tudva tovább elviseelni, kóborlókká, csavargókká és betyárokká lettek és a magántulajdon megsértése útján tartották fenn magukat. A tolvajlások különösen a 18. század második felétől öltöttek komolyabb formát. A csikósok, juhászok, számadók, gulyások, kondások, a puszta emberei, de azsellérek és a jobbágyság nagy része is segítette azokat, akik onnan vettek el, ahol bőven volt.

1794-ben a király ismételten rendeleteket bocsájtott ki a tolvajlások meggátlására. Az 1794/4052-es törvény cikkelyei többek között előírják, hogy a szolgabírók évente írják össze a csikósok, gulyások, juhászok és kondások, illetve minden pásztor embert és aki a lopás gyanújába keveredik, azt el kell tiltani a pásztorkodástól. Ezenkívül szigorúan előírták, hogy a kóborlókat be kell fogni.³⁹⁰ A megyében már korábban is történtek intézkedések a pásztorok ellen, mivel őket tartották a kóborlók és csavargók fő támogatóinak. 1730-ban a megye

388.B.M.L.Gy.k.i: Közigazgatási iratok 1739-1825.R. 9.

389.B.M.L.Gy.k.i: Peres jegyzőkönyvek. R. 5.

390.B.M.L.Gy.k.i: Közigazgatási iratok 1739-1825. R. 9.

már megtiltotta a pásztoroknak a passzus nélküli kóborlást.³⁹¹ Ezenkívül többször elrendelték a fegyveres begyűjtést is. Gyomáról 1742-ben 17 pisztolyt, kardot, puskát szedtek össze.³⁹² Az éjszakai vigyázónak feledata volt, hogy a gyanus személyeket szemmel tartsa. A nyomravezetőknek pedig mindig jutalmat ígért a megye.³⁹³

A megye gyakran átfésültette a határt elsősorban a csavargók és a betyárlegények összefogdosására. 1793-ban a főszolgabíró utasította a gyomai előljárókat, hogy " Gyoma helysége október 15-én második rendbeli persecutiojára mind a rossz embereknek, mind pedig s mind a farkasoknak is ki fog rendelni 30 lavast, némelyek akik vadászós emberek puskákkal és kutyákkal az helység hadnagyának, 3 esküdt embernek vezetésik alatt a gyomai és berényi szálásokon keresztül, kik a passzus nélkül való és kóborló mindenféle gyanus embereket fel fogják hajkászni s elfogni."³⁹⁴

A vármegye és a helység előljáróinak minden igyekezete ellenére egyre gyakoribbak lettek a tolvajlások. 1783-ban Gyomán két embert Tokai Jánost és Kovács Andrást 24-24 pálcaütéssel büntettek, mert az egyik háznak a zárát feltörték, hogy szalonnát lopjanak. Mikor a vallatáson megkérdezték őket, kiérek hívják őket, Tokai azt felel-

391. B.M.L. Békés megye nemesi közgyűlésének iratai 1728-1751. IV. I. b. 4.

392. B.M.L. u. o.

393. B.M.L. Gy.k.i: Currens könyv. R. 19.

394. B.M.L. Gy.k.i: currens könyv. R. 28.

te: " Tökai János husz esztendő, Gyómára való betyár legény vagyok."³⁹⁵ A másik válasza volt: " Kovács András szegénysorsu gazdalegény vagyok."³⁹⁶ 1785-ben Ritka Miskát és Tarka Jánost 25 pálcaütéssel büntették, mert éjszakának idején a házak között kóboroltak.³⁹⁷

A 19. század elejétől tovább nőtt a magántulajdon megsértéseinek esetei. 1816-ban a helység csikósát, Varga Mihályt fogták be, mert egy csődőre hiányzott az elszámolásnál. A bírók azzal vádolták, hogy úgy lopatta el.³⁹⁸ A leghíresebb gyomai "csavargó" Vámos Marci volt és két barátja Antal András és Bólyi János. Mind a három bojtár volt. Több tehenet hajtottak el és nem egyszer a gazda és a számadó lovait nyergelték fel, amikor lopni indultak.³⁹⁹ Az elhajtott teheneket 60 forintért darabját eladták az orvgazdáknak, míg el nem fogták őket.

A gazdagparaszság és az uraság vagyona sem volt egyáltalán biztonságban. Az uraság búzáját is többször megdézsmálták.⁴⁰⁰

Az előljárók igyekeztek a legszigorubban fellépni a tolvajlások ellen. Még azokat is elfogták, akik saját tudtukon kívül a lopott juh husából ettek, másokat pedig ugyanezért kiutasítottak a helységből.⁴⁰¹

395.B.M.L.Gy.k.i: Currens könyv. R. 28.

396.B.M.L. u. o.

397.B.M.L. u. o.

398.B.M.L.Gy.k.i: Polgári peres iratok 1769-1825. R. 2.

399.B.M.L. u. o.

400.B.M.L. u.o.

401.B.M.L.Gy.k.i: Közigazgatási iratok 1739-1825. R. 9.

Az intézkedések természetesen nem jártak eredménnyel.

1823-ban a gyomai tiszttartó számolt be a tolvajlások erősödéséről. A tiszttartó szerint a gyomaiak azt állították, hogy a dévaványai pásztorok és cselédek között vannak a tolvajok, mivel látták, hogy egyszer két marhát a ványai gulyáig hajtottak, de mire odaértek, már levágták őket.⁴⁰² A tiszttartó kivallatta a póhalmi csösztet, a helység kondásait és a pásztorokat. Vallomásaikból reális képet lehet kapni arról, hogy a határban milyen óriási méreteket öltött a 19. század elején a vagyonbiztonság hiánya.

Az említettek többek között elmesélték, a tiszttartónak "..., Hogy már sem kenyérrel, sem szalonnával nem győzik a sok kóborlót, kik éjszakánként hozzájuk jönnek. Élelmet zsarolnak és ha azt megtagadják, kötéllel fenyegetnek. Tartózkodási helyük a Petrovai és a Szerdahelyi uraságoknál van, némely este 9-10 vagyon egy tanyán, ilyen tanya van pedig 3, amelyekben ezen kóborlók összegyűlekeznek. Később mint maguk, mint orvgazdáik számára lopni elszélednek, nappal pedig egynél többet, azt is bojtár képiben többé látni nem lehet, a többiek orvgazdáikhoz utaznak, akik pedig mégis a tanyára szorálnak, még a persecutorokat sem engedi gazdájuk a tanyába keresgélés végett."⁴⁰³

402.B.M.L.Gy.k.i: Közigazgatási iratok 1739-1825. R. 9.

403.B.M.L. u. o.

Ez a vallomás hűen tükrözi a valóságot. Az orvgazda, ha kellett, elbujtatta a betyárokat és csavargókat a pandurok elöl, mert a lopott jószágot tovább adva, az orvgazda vágta zsebre a hasznot.

A tolvajlást és a kóborló csavargókat természetesen nem lehetett felszámolni. Hiába próbálkozott a megye és az előljárók törvények és a pandurok erejével, mert ennek gyökerében valami erkölcsi, illetve morális indítékok voltak, hanem annál sokkal súlyosabbak. Ha valaki lopott, tolvajjá lett, azért a felelősség javarészt a feudális társadalmat terhelte. Mindenekelőtt a feudális viszonyokat kellett volna megváltóztatni. Az urakodó osztály tagjai azonban, kevés kivételtől eltekintve, másként gondolkodott. Széchenyi István, amikor 1820-ban először volt jelen egy uriszéken a következőket mondta a nemességről: "...ezek az emberek nem is gondolkodnak s ha igen, csak magukra gondolnak, a parsztról teljesen megfélelkeznek, ez az ő szemükben semmi... ha az ember erre a pontra viszi a beszédet, olyan nézetekkel, olyan egyoldalúsággal találkozik, hogy a tanguzok és baskirok országában képzelet magát."⁴⁰⁴

Levélári jelzet

B.M.L.Gy.k.i = Bkés Megyei Levéltár. Gyoma község iratai

1.csomó: Urbéri peres iratok	1818-1847
2. " : Polgári peres iratok	1769-1825
4.kötet: Peres jegyzőkönyvek	1783 -1790
5. " : "	1797-1806
9.csomó: Közigazgatási iratok	1739-1825
11. " : Urbáriális és egyéb szerződések	1798-1848
¹ 2. " : Gyapjuértékesítési iratok	1809-1848
13. " : Kérelmek	1781-1847
14.füzet: Protocollum currentalium	1785
15. " " "	1785
16. " " "	1786
17. " " "	1786
18. " " "	1786
19. " " "	1787
20. " " "	1787
21. " " "	1788
22. " " "	1788
23. " " "	1789
24. " " "	1789
25. " " "	1789
26. " " "	1789
27. " " "	1792
28. " " "	1792

29.füzet:	Protokollun currentalium	1793
30. "	: " "	1794
31. "	: " "	1795
32. "	: " "	1798
33. "	: " "	1803
34. "	: " "	1804
35. "	: " "	1809
36. "	: " "	1812
37. "	: " "	1813-1815
38. "	: " "	1815-1816
47. "	: Birói feljegyzések	1801-1804
48. "	: Végrendeletek és egyezségek	1808-1845
49. "	: Jegyzőkönyve a gyomai gazdák, béresek és szolgák esztendei bérének	1812
50. "	: " "	1816
51. "	: " "	1823
53. "	: Himlő által beoltott gyermekek nevei	1815
54. "	: " "	1818
55.esomó:	Számadások /vegyes/	1789-1845
56. "	: Adókivetési és beszédési iratok	1784-1848
57.füzet:	Conscriptio urbarialis	1772
58. "	: " "	1775
59. "	: " "	1798
60. "	: " "	1799
61. "	: " "	1800
62. "	: " "	1801
63. "	: " "	1802

64.füzet:	Conscriptio urbarialis	1803
65. "	: " "	1815
66. "	: " "	1816
67. "	: " "	1817
68. "	: " "	1818
69. "	: " "	1819
70. "	: " "	1820
71. "	: " "	1821
72. "	: " "	1822
73. "	: " "	1823
78/1"	: Népeességösszeírás	1817-1839
79 "	: Jegyzőkönyv, melyekben a mindenféle gyoma- pásztorok feljegyeztettek	1796
80. "	: " "	1796
83. "	: Földek összeírása	1787
85. "	: Urbarialis tabella	1775
86. "	: " "	1788
290-336.füzet:	Conscriptio dicalis	1780/81-1826/27

B.M.L: Feudális iratok

3.füzet:	Feudális iratok	1720
53. "	: " "	1744
54. "	: " "	1746/47
56. "	: " "	1754
59. "	: " "	1721
79. "	: " "	1752
106."	: " "	1724

48. Harruckern térkép 1788-ból

45.

"

"

Békés megye nemesi közgyűlésének iratai 1720-24, IV. I. b. 2.

Békés megye nemesi közgyűlésének iratai 1737-1739, IV. I. B. 8.

Békés vármegye nemesi közgyűlésének iratai 1731-32, IV. I. b. 5.

Békés megye nemesi közgyűlésének iratai 1733-35, IV; I. b. 6.

Békés megye nemesi közgyűlésének iratai 1728-31, IV. I. b. 4.

Békés vármegye nemesi közgyűlésének iratai 932/1795.

T a r t a l o m j e g y z é k

GYOMA FÖLDRAJZI ADOTTSÁGAI A 18. SZÁZADBAN.....	1.0.
Az újratelepülés előzményei és folyamata.....	11.0.
A helység növekedése a lakosság létszámának tükrében.....	16.0.
A helység határának alakulása a 18. században..	29.0.
AZ ÁLLAMI TERHEK NAGYSÁGA ÉS HATÁSA GYOMA GAZDASÁGI ÉS TÁRSADALMI FEJLŐDÉSÉRE A 18. SZÁZADBAN.....	41.0.
A porció nagysága, visszaélések, a porcióadás követ- kezményei.....	54.0.
A forspont teljesítése és következményei a jobbágy- gazdaságra.....	62.0.
Az állami és a háziadó nagysága.....	70.0.
A gyomai jobbágyság részvétele a Péro féle láza- dásban.....	77.0.
GYOMA URBÉRI VISZONYA A 18. SZÁZADBAN.....	80.0.
A jobbágyság és a földesur közötti viszony 1772-ig, az urbárium bevezetéséig.....	83.0.
Gyoma urbéri viszonyai az urbárium bevezetése után. Az urbárium hatása.....	94.0.
A gyomai jobbágyság kontraktuális terhei.....	104.0.
A földesuri kísérletek a majorsági gazdálkodás be- vezetésére.....	116.0.
A gyomai jobbágyság gazdasági helyzete.....	124.0.
Gyoma egyéb társadalmi rétegei a 18. században..	135.0.
A zsellérek, béresek és szolgák helyzete a 18. században.....	144.0.